

Nas autem quibus, præter codicem illum Colbertinum, fas fuit alios duos, tam per viros ad præstandum studiosis omnibus beneficium paratissimos, quam per nos ipsos consulere, videlicet Remigianum unum, id est, qui est archimonasterii sancti Remigii Remensis ordinis S. Benedicti; alterum Joliensem, qui scilicet alias fuerat viri clarissimi Claudii Joli præcentoris et canonici Ecclesiæ Parisiensis, nunc ex ejus legato factus est venerabilis capituli ejusdem Ecclesiæ; horum ope numerum sententiarum ad 392 crescere posse judicavimus, annotatis tamen priorum editionum numeris, ne quid lectoribus ex hac mutatione incommodi crearetur.

Cum denique, ex dicendis infra in admonitione Epigrammatis S. Prosperi præfigenda, conjici possit hæc carmina ab ipso circa tempus concilii Chalcedonensis anno 451 habiti, fuisse composita, in hisque easdemque hic sunt ut plurimum sententias, strictæ orationis limitibus inclusas observare non sit arduum hinc istum quoque Sententiarum librum huic, ut verisimile nobis videtur, prævium, circa idem tempus concinnatum arbitramur.

S. PROSPERI AQUITANI SENTENTIARUM EX OPERIBUS S. AUGUSTINI DELIBATARUM LIBER UNUS^a.

I. ^b Quæ sit vera innocentia.

543 Innocentia vera est, quæ nec sibi nec alteri nocet: quoniam qui diligit iniquitatem, cedit animam suam. Et nemo non prius in se quam in alterum peccat (Aug. in psal. c, 2; Prosp. in eundem ps.).

II. De hominibus diligendis.

Sic diligendi sunt homines, ut eorum non duntaxantur errores; quia aliud est amare quod facti sunt, aliud odisse quod faciunt (Aug. in ps. c, 5; Prosp. in eundem ps.).

III. De vera æternitate.

Vera æternitas vel vera ^c immutabilitas non est nisi in deitate Trinitatis, cui quod est esse, ^d perpetuum est: quia natura initio carens, incremento non indigens, sicut nullum finem, ita nullam recipit ^B mutabilitatem. Creaturæ autem, ^e etiam illæ quibus Deus æternitatem dedit vel daturus est, non penitus omnis finis alienæ sunt, quia non sunt extra commutationem, dum finis illis est, et temporalis institutio, et localis motio, et ipsa in augmentum sui facta mutatio (Prosp. in psal. c1, 26).

IV. De patientia Dei.

Patientia Dei, ^f qua parcit contemptus, parci etiam negatus, et magis vult vitam peccatoris quam

^a Scriptus forte circa annum 450 aut 451.

^b Ms. Joliensis, *De vera innocentia*.

^c Mss. Remigiano-Remensis et Joliensis, *immortalitas*, ut in expositione psalmi c1 legitur, et ad oram editorum omnium notatur.

^d Ms. Remig., *semper est*; editi in margine, *perfectum est*.

^e Mss. Remig. et Jol. addunt hic, *etiam*, ut legitur in expositione psalmi in margine citati; qua voce tamen hic loci creant editi nostri omnes.

^f Editio Coloniensis anni 1531 paulo aliter, *Patientia Dei magna est, qua, etc.; eruditio est penitentia et oblatio correctionis: nulla enim Christi opera a misericordia vacant: quoniam, etc.* Ms. Jol. omittit etiam post *parcit*; et *mutat*. Ms. Remigiensis, *non parcit negatus*. . . *Eruditio enim est*. Notatum legimus in margine edit. Lovaniensis et posteriorum, *Eruditio penitentia est oblatio correctionis*, sicque legi in codice scripto, qui est Lovanii in Carthusia.

A mortem, eruditio est penitentia, **544** et oblatio correctionis: nec ulla ipsius opera misericordia vacant, quando homini et indulgentia consulit, et flagello (Aug. in psal. cii, 8; Prosp. in eumd. ps.).

V. ^g De ultione Dei.

Divina bonitas ideo maxime irascitur ^h in hoc sæculo, ne irascatur in futuro; et misericorditer adhibet temporalem severitatem, ne æternam juste inferat ultionem (Prosp. in psal. cii, 9).

VI. ⁱ De vera Dei laudatione

Vera est confessio benedictis, cum idem sonus est et oris et cordis. Bene autem loqui et male vivere nihil aliud est quam sua se voce damnare (Prosp. in psal. cxlvi, 2, et cii, 21).

VII. De virtute charitatis.

^B Dilectio Dei et proximi propria et specialis virtus est piorum atque sanctorum, cum cæteræ virtutes et bonis et malis possint esse communes (Aug. in psal. ciii, 3; Prosp. in eumd. ps.).

VIII. De doctrina apostolica.

Doctrina apostolica ^k tam salubris tamque vitalis est, ut pro capacitate utentium neminem sui ^l relinquat exsortem: quia sive parvuli, sive magni, sive infirmi, sive fortes, habent in ea ^m unde alantur et unde satientur (Prosp. in psal. ciii, 11).

^g Ms. Joliensis, *De ultionibus Dei*.

^h In mss. Remig. et Joliensis desunt hæc, *in hoc sæculo*, et postea, *in futuro*; quæ nec in expositione psalmi cii leguntur.

ⁱ Edit. Colon. vetus, *De vera confessione, sive laudatione*.

^j Ms. Joliensis, *Charitas Dei*, ut in expositione psalmi ejusdem legitur apud Prosperum.

^k Sic ms. Joliensis. Edit. Colon. vetus, *tam salubris atque vitalis est*. Ms. concinit psalmi expositio. Edit. Lugdunensis, Lovaniensis, Duac. et Colon. recentior, *salubris atque vitalis est*.

^l Ms. Remigianus, *dimittat*, ut in exposit. psalmi.

^m Ita editio Sentent. in Aug. append. ex ms. Colbertino. Editio Colon. vetus, *unde alantur, unde satientur*, ut in expos. psalmi. Editiones Lugd. et ea recentiores, *unde alantur et unde satientur*, omisso et loco priore.

IX. *De quærendo Deo.*

Deum quærens, gaudium quærit. Sic ergo quærat, ut non in se, sed in Domino gaudeat. **545** Accedendo enim ad Deum, illuminatur ignorantia ^a ipsius, et corroboratur infirmitas, data sibi et intelligentia qua videat, et charitate qua ferveat (*Prosp. in psal. civ, 4*).

X. *De fastidio spiritali.*

Sicut corpori noxium est corpoream non posse percipere, ita animæ periculosum est spirituales delicias fastidire (*Prosp. in psalm. cvi, 18*).

XI. ^b *De bonorum et malorum finibus.*

Namquam multi sunt ^c qui ad non esse tendunt. Quid enim tam est obnoxium paucitati quam quod est debitum perditiōni (*Prosp. in psalm. cvi, 59*)?

XII. ^d *De tranquillitate ultionis Dei.*

Non concupiscit Deus pœnam reorum, tamquam saturari desiderans ultione; sed quod justum est cum tranquillitate decernit, et recta voluntate disponit, ut etiam mali non sint inordinati (*Prosp. in psal. cviii, 5*).

XIII. *De bono intellectu.*

Bonum intellectum habet qui ^e quod faciendum est, recte intelligit et facit. Alioqui talis est sine opere intelligentia, qualis sine timore sapientia, ^f cum scriptum sit: *Initium sapientiæ timor Domini* (*Prosp. in psalm. cx, 10*).

XIV. *De requie adhuc in carne ^g viventis.*

Habet ^h et in hac vita requiem suam anima quæ de morte infidelitatis exempta est, et non ab operibus justitiæ, sed ab iniquitatis se abstinet actione: ⁱ C. at vivens Deo, et mortua mundo, in humilitatis et mansuetudinis ^j placida tranquillitate requiescat (*Prosp. in psalm. cxiv, 8*).

XV. *De vovendo ^k Deo.*

Quisquis bene cogitat ^k quæ Deo voveat et quæ vovendo persolvat, seipsum voveat et reddat. Hoc exigitur, hoc debetur. Imago Cæsaris reddatur Cæsari, imago Dei reddatur Deo (*Luc. xx, 25*). Sed sicut vi-

^l A dendum est quid offeras et cui offeras, ita etiam considerandum est ubi offeras: quia veri sacrificii extra catholicam Ecclesiam locus non est (*Prosp. in psalm. cxv, 18*).

XVI. *De justitia et gratia.*

Duæ sunt retributiones justitiæ, cum aut ^m **546** bona pro bonis, aut mala redduntur pro malis. Tertia est retributio gratiæ, cum per regenerationem remittuntur mala, et retribuuntur bona. Atque ita manifestatur, quia *universæ viæ Domini misericordia et veritas*. Illam autem retributionem impiorum qua pro bonis mala ⁿ retribuuntur, Deus nescit; qui nisi retribuere bona pro malis, non essent quibus ^o retribuere bona pro bonis (*Aug. serm. 7 in psalm. cxviii; Prosp. in eumd. ps., 17*).

B XVII. *De supernæ patriæ civibus.*

Omnis qui ad supernam pertinet civitatem, peregrinus est mundi, et dum temporali vititur vita, in patria vivit aliena, ubi inter multa illecebrosa et multa fallacia, Deum nosse et amare paucorum est, ^p quibus sit *præceptum Domini lucidum, illuminans oculos* (*Psalm. xviii, 9*), ut nec in Dei, nec in proximi ^q charitate fallantur (*Prosp. in psalm. cxviii, 19*).

XVIII. *De carnis cupiditate vincenda.*

Nemo est cujus animam corruptibile corpus et inhabitatio terrena non aggravat (*Sap. ix, 15*). ^r Sed adnitendum est ut carnis cupiditates spiritus vigore superentur, et interior homo, qui semper sibi sentit resisti, semper se divino auxilio exspectet adjuvari (*Prosp. in psalm. cxviii, 25*).

XIX. *De angusta vitæ ^s et via.*

Angusta est via quæ ducit ad vitam (*Matth. vii, 13*); et tamen per ipsam nisi dilatato corde non curritur: quia iter virtutum, quo gradiuntur pauperes Christi, amplum est ^t fidelium spei, etiamsi arctum sit infidelium vanitati (*Prosp. in psalm. cxviii, 35*).

XX. *De præmio ^u Christianæ religionis.*

Hoc affectu et desiderio colendus est Deus, ut sui

^a Hoc pronomen, *ipsius*, additur ex ms. Colb. et edit. append. Aug. Ms. Remig. et editiones eo carebant, cum tamen correspondeat sibi, paulo post in omnibus codicibus. Ms. Jol. pro, *Accedendo ad Deum, habet, Accedendo ad Dominum, et illuminatur.*

^b In editione Colon. veteri, *Quam obnoxium sit ad non esse tendere.* Idemque et Lugdun. ac ms. Remig., *Nonnumquam.* Melius alii, *Numquam*, ut in psalm. expos.

^c Ms. Joliensis, *qui pereunt*, pro, *qui ad non esse tendunt.*

^d In Colon. vet., *Quod Deus pœnam reorum non concupiscat.*

^e Ms. Jol., *Quod faciendum recte intelligit, facit.* Ms. Remig., *recte faciendum intelligit, etc.*, ut alii codices.

^f Ms. Joliensis, *cum initium sit sapientiæ timor Domini.* Ms. Remig., *cum initio sit sapientia.*

^g Edit. Colon. vet., *viventium.*

^h Ms. Jol., *jam in hac vita.* Expos. psalm., *etiam in hac vita.* Idem ms. Jol. omittit *se* ante *abstinet*, ut expos. psalm.

ⁱ Editi omnes, *placida.* Mss. Jol. et Corb., ex quibus app. Aug., *placida.* In expos. psalmi, *quæta*

tranquillitate.

^j Ms. Jol. omittit *Deo.*

^k Ms. Colb. et edit. Aug., *quid voveat, et quæ vota persolvat.* Ms. Jol., *quid Deo voveat, et quæ vota persolvat; hoc exigitur, hoc debetur, ut seipsum voveat et reddat. Imago, etc.*

^l Ita ms. Remig., qui pro *offeras*, habet *afferas*; forte ex errore. Ms. Colb. et edit. August. post Colon. vet. Aliæ, *quid et cui offeras.*

^m Sic ms. Colb. et edit. August. app. In expos. psalm.: *Nulli malum pro bono retribuit.* Tamen editi omnes, *restituuntur*, et ms. Remig. Jol. vero ms., *restituunt.*

ⁿ Ms. Remig., *retribuerebantur.*

^o Ms. Joliensis, *quibus fit.*

^p Ms. Colb. et edit. app. August., *fallantur dilectione.* Sic et expos. psalmi, cum cæteri omnes habeant, *charitate falluntur.*

^q Edit. Colon. vet., *nitendum est.... semper de divino.* Ms. Jol., *expetatur adjuvari.* Reliqui omnes, *exspectet adjuvari.*

^r Ms. Joliensis, *De angusta via; omissa voce vitæ.*

^s Edit. Colon. vet., *fidelis spei.*

^t Ms. Jol. non habet vocem hanc, *Christianæ.*

cultus ipse sit merces : nam qui Deum ideo colit ut aliud magis quam ipsum promereatur, non Deum colit, sed illud quod assequi concupiscit (*Aug. serm. 11 in psalm. cxviii, 6; Prosp. in eumd. psalm., 36*).

XXI. *De occultis non judicandis.*

De occultis cordis alieni temere judicare peccatum est, et eum ^a cujus non videntur opera nisi bona, iniquum est ex suspitione reprehendere; cum eorum quæ homini sunt **547** incognita, solus Deus judex sit justus, qui et inspector est verus (*Zephirini ep. 1; Prosp. in psalm. cxviii, 39*).

XXII. *De adjutorio Dei.*

Divini est muneri, cum et recta cogitamus, et pedes nostros a falsitate ^b et injustitia continemus. Quoties enim bona agimus, Deus in nobis atque nobiscum, ut operemur operatur (*Prosper in psalm. B cxviii, 59; et canon. 9 conc. Araus. 11*).

XXIII. *De passionibus sanctorum.*

Justo judicio Dei datur plerumque peccatoribus potestas qua sanctos ipsius persequantur : ^d ut qui Spiritu Dei juvantur et aguntur, fiant per laborum exercitia clariores (*Prosper in psalm. cxviii, 62*).

XXIV. *De scientia boni.*

Non est vera scientia boni, nisi ad hoc comprehendatur, ut agatur : ^f non enim utiliter meditatur legem Dei, qui laborat ut memoria teneat quod actione non implet (*Prosp. in psalm. cxviii, 71, 77*).

XXV. *De amore legis.*

Qui legem Dei diligit, probat se ^h in hominibus iniquis id quod contra legem est odisse, non homines (*Prosp. in psalm. cxviii, 113*).

XXVI. *De scrutandis mandatis Dei.*

Mandata Dei scrutari, nisi quieta mens, non potest. Ut ergo religiosum exerceatur studium, abigenda sunt jurgia malignorum (*Prosp. in psalm. cxviii, 115*).

XXVII. *De proficiendo.*

Nemo tam eruditus, nemo tam doctus est qui superna illustratione non egeat : ^k non enim ita nulla divinorum honorum augmenta sufficiunt, ut non semper supersit quod mens rationalis et intelligendum desideret et gerendum (*Prosp. in psalm. cxviii, 125*).

XXVIII. *De duplici opere Dei.*

Si omnes homines simul consideremus, quorum

^a Edit. Colon. vet., *cujus opera non videntur, nisi bona... solus Deus judex sit, quia justus est, et inspector verus*. Ms. Remig., *Cum eorum quæ hominis sunt incognita solus Deus judex sit justus, qui inspector est veri*.

^b Ms. Remig., *a falsitate injustitiæ*.

^c Edit. Colon. vet. addit, *a malis*.

^d Ms. Colb. et edit. app. August., *ut illi qui*.

^e Edit. Col. vet. addit, *et actione*.

^f Editio Col. vet., *inutiliter autem*.

^g Editio Colon. vet. addit, *in hominibus*.

^h Mss. Remig. et Jol., *in omnibus iniquis*.

ⁱ Editio Col. vet. addit, *sine jurgiis*.

^j Editio Colon. vet. addit hic, *semper*.

^k Ms. Remig., *non enim illa ita*. Col. vet., *ulla ita*.

^l Editio Colon. vet. addit, *misericiordiæ et veritatis*.

^m Ms. Jol. non habet vocem hanc, *Domini*.

ⁿ Editio Colon. vet. addit, *cum malis*.

alii misericordia salvi fiunt, alii veritate damnantur, universæ viæ Domini, id est, misericordia et veritas, suo fine distinctæ sunt. Si autem solos sanctos intueamur, non discernuntur hæ viæ ^m Domini. Individua enim ibi est, et a misericordia veritas, et a veritate misericordia; quia beatitudo sanctorum et de munere gratiæ est, et de retributione justitiæ (*Prosp. in psalm. cxviii, 151*).

XXIX. *De observantia pacis.*

Christianæ perfectionis est pacificum esse **548** etiam cum pacis inimicis, spe correctionis, non consensu malignitatis : ut si nec exemplum, ^o nec cohortationem dilectionis sequantur, causas tamen non habeant quibus odisse nos debeant (*Prosp. in psalm. cxix, 7*).

XXX. *De custodia Dei.*

Custodit nos Dominus ab omni malo, non ut nihil patiamur adversi, sed ut ipsis adversitatibus anima non lædatur. Cum enim tentatio adest, fit quidam in id quod nos impugnat introitus; ^q et cum bono fine, id est, sine vulnere animæ, tentatio consummatur, ad æternam requiem, de profundo temporalis laboris exitur (*Prosp. in psalm. cxx, 7*).

XXXI. *De adjutorio Dei.*

^o Ad cœlestis Jerusalem consortium non ascendunt, nisi qui toto corde consentunt, non proprii operis, sed divini esse muneris, quod ascendunt (*Prosp. in psalm. cxxi, 4*).

XXXII. *De odiis mundi in Christianos.*

Omnes qui in Christo pie volunt vivere, necesse est ut ab impiis et dissimilibus patiantur opprobria, et despiciantur tamquam stulti et insani, qui ^u præsentia bona perdant, et invisibilia sibi ac futura ^v promittant. Sed hæc despectio et irrisio ^x in impios retorquetur, cum et abundantia eorum in egestatem, et superbia transierit in confusionem (*Prosp. in psalm. cxxii, 3*).

XXXIII. *De patientia fidelium.*

Tota fidelium salus, tota patientiæ fortitudo, ad eum qui in sanctis suis est mirabilis referenda est : quia nisi in illis Dominus esset, furori impiorum fragilitas humana succumberet (*Prosp. in psalm. cxxiii, 2*).

XXXIV. *De obsequiis debitis.*

Ita et a plebibus principes, et a servis domini sunt

^o Edit. Colon. vet., *nec cohortationem discretionum sequantur*. Ms. Joliensis, *nec exemplo, nec cohortatione dilectionis*.

^p Editio Colon. vet. addit, *in tentatione*.

^q Colon. vet. editio, *et sicut bono fine, id est sine vulnere, animæ tentatio consummatur*. Ms. Jol., *et cum bono*.

^r Edit. Col. vet., *De munere Dei in ascensu Jerusalem*.

^s Ms. Remig., *Ad cœlestis Israelitarum Jerusalem consortium non ascendunt, nisi qui consentunt, etc.*

^t Colon. vet. edit., *De odio*.

^u Edit. Colon. vet., *in præsentia*.

^v Ms. Joliensis, *perquirant*.

^x Ms. Jol., *in ipsos*. Ms. Remig., *in ipsi, forte pro in ipsos*.

^y Colon. vet. edit., *De patientia, in quo consistat*.

ferendi, ut sub exercitatione tolerantiae sustineantur **A** temporalia, et sperentur aeterna. Auget enim ^a merita virtutis, quod propositum non violat religionis (*Prosp. in psalm. cxxiv, 3*).

XXXV. ^b *De toleranda varietate mundana.*

Recti corde de praeceptis Dei et constitutionibus non queruntur: quia justum est omnia aequanimiter accipi, quae iudicaturus ^c voluit tolerari (*Prosp. in psalm. cxxiv, 4*).

XXXVI. *De aedificatione domus Dei.*

549 Omnis sancti aedificii status, sicut Deo ^d operante proficit, ita Deo custodiendo consistit. Quoniam tunc utilis praepositorum custodia est, cum Spiritus Dei populo suo praesidet, et non solum greges, sed etiam ipsos dignatur custodire pastores (*Prosp. in ps. cxxvi, 1*).

XXXVII. *De aeternis gaudiis.*

Aeternae civitatis aeterna sunt gaudia, ^e et stantium dierum ^f perpes infinitas nec variabitur, nec laebetur: quia incommutabili pace potientur, quorum omnium erit bonum, quod fuerit etiam singulorum (*Prosp. in ps. cxxvii, 5*).

XXXVIII. *De lege charitatis.*

Lex Christi ^g perfectio charitatis est, qua Deus proximusque diligitur, et per quam dicitur Conditori legis, ^h *Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* (*Matth. vi, 12.*) Bene enim exspectat promissionem Dei, qui mandata ejus exsequitur; nec frustra sperat parcendum peccatis suis, qui ignoscit alienis (*Prosp. in ps. cxxix, 4*).

XXXIX. *De jussionibus Dei.*

Nihil Deus jubet quod sibi prosit, sed illi cui jubet. Ideo verus est Dominus, qui servo non indiget, et quo servus indiget (*Aug. ep. 138, ad Marcellin., num. 6*).

XL. ⁱ *De intemporalis scientia Dei.*

Id quod in tempore novum est, non est novum ^j apud Deum, qui condidit tempora, et sine tempore habet ^k omnia, quae suis quibusque temporibus, pro eorum varietate, distribuit (*Aug. ibid., n. 7*).

XLI. *De providentia Dei.*

Mutabilium dispositionem ^l immutabilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt, quae in temporibus non simul fiunt, quia tempora non simul currunt (*Aug. ibid., n. 8*).

^a Ms. Colb. et edit. August., *meritum.*

^b Edit. Colon. vet., *Non conqueri de constitutionibus Dei.*

^c Colon. vet. edit., *voluerit.*

^d Colb. cod. ms., *cooperante; ac inf. loco, custodia est, ordo est.*

^e Ms. Joliensis, *et instantium dierum.* Ms. Remig., *et instantia dierum.* Postea.

^f Colon. vet. edit., *perpetuitas infinita . . . quorum erit omnium bonum, etiam quae fiunt singulorum.*

^g Editio Colon. vet., *perfectio est charitatis.*

^h Ms. Joliensis addit *hic, Deo; et post aliquot verba, qui mandatam ejus.*

ⁱ Emendamus ex ms. Joliensi, in quo melius exhibetur sententiae subjectae sensus quam in caeteris, ubi, *de temporali scientia* legitur.

XLII. *De impunitate peccantium.*

Nihil infelicius est felicitate peccantium, ^m qua poenalis nutritur impunitas, et mala voluntas velut hostis interior roboratur (*Aug. ibid., n. 14*).

XLIII. *De legis littera.* ⁿ

Legis littera, quae docet non esse peccandum, si Spiritus vivificans desit, occidit. ^o Sciri enim peccatum facit potius quam caveri: **550** et ideo magis augeri quam minui; quia malae concupiscentiae etiam praevicatio legis accedit (*Aug. de Spir. et Litt. c. 5, 14*).

XLIV. *De lege et gratia.*

Lex data est ut gratia quaereretur: gratia data est ut lex impleretur. Neque enim suo vitio non implebatur, sed vitio prudentiae carnis: quod vitium **B** per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit (*Aug. ibid., c. 19*).

XLV. *De promissione Dei.*

Hoc promittit Deus, quod ipse facit. Non enim ipse promittit et alius facit: quod jam non est promittere, sed praedicere. Ideo *non ex operibus, sed ex vocante* (*Rom. ix, 12; et iv, 4*); ne ipsorum sit, non Dei; et merces non imputetur secundum gratiam, sed secundum debitum; atque ita gratia jam non sit gratia (*Aug. ibid., c. 24*).

XLVI. *De fidelium culpis et infidelium bonis.*

Sicut non impediunt ab aeterna vita justum quaedam peccata venialia, sine quibus haec vita non ducitur, sic ad salutem aeternam nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime vita **C** juslibet pessimi hominis invenitur (*Aug. ibid., c. 27*).

XLVII. ^p *De malae voluntatis effectus.*

Cum voluntas mala potestatem accipit ^q ut efficiat quod cupit, ex judicio Dei venit, apud quem non est iniquitas. Punit enim etiam isto modo: nec ideo injuste, quia occulte. Caeterum iniquus puniri se ignorat, nisi cum ^r manifestum supplicio senserit nolens, quantum mali sit quod perpetravit volens (*Aug. ibid., c. 31*).

XLVIII. *De superbia.* ^s

Omnia vitia in malefactis tantummodo valent: sola superbia etiam in recte factis cavenda est (*Aug. lib. de Nat. et Gr. c. 27*).

XLIX. ^t *De impari usu fortunae.*

Interest plurimum qualis sit usus, vel earum re-

D ^j Ms. Joliensis, *apud eum qui*

^k Edit. Colon. addit, *omnium.*

^l Ms. Joliensis, *immutabilis dispositio.*

^m Ms. Remigianus, *quia.*

ⁿ Edit. Colon. addit, *sine vita.*

^o Ms. Jol., *Sciri, ut in loco Augustini in margine citato. Codices alii nostri, Scire, cui non bene respondet caveri.*

^p Col. vet. edit., *De mala voluntate et potestate.*

^q Edit. Colon. vet., *efficiendi quod cupit, ex judicio ejus venit . . . quanti mali sit quod perpetravit volens.*

^r Ms. Remig., *manifesta supplicia senserit nolens, tunc agnoscit quantum, etc.*

^s Edit. Colon. vet. addit, *in bonis.*

^t Colon. vet., *De pari usu.* Ms. Jol., *De usu prosperi et adversi.*

rum quæ prosperæ, vel earum quæ dicuntur adversæ. **A** Nam bonus temporalibus, nec bonis extollitur, nec malis frangitur: malus autem ideo ^a hujusmodi infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur (*Aug. lib. 1 de Civit. cap. 8*).

L. De morte sanctorum ^b.

Mala mors putanda non est, quam bona vita præcesserit. Non enim facit malam mortem, **551** nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum est necessario morituris, quid accidat ut moriantur, sed moriendo quo ire cogantur (*Aug. ibid., c. 11*).

LI. De puritate ^c quam non perdit invitus.

Ita non amittitur corporis sanctitas, manente animi sanctitate, etiam corpore oppresso; sicut amittitur sanctitas corporis, violata animi puritate, etiam **B** corpore intacto (*Aug. ibid., c. 18*).

LII. De fortitudine tolerantis.

Major animus merito dicendus est, qui vitam ærumnosam magis eligit ferre, quam fugere; et humanum iudicium, ^d maximeque vulgare, quod plerumque caligine erroris involvitur, præ conscientis luce ac puritate contemnere (*Aug. ibid., c. 22*).

LIII. ^e De libera servitute et dominio servili.

Iustus quidquid malorum ^f ab iniquis dominis irrogatur, non pœna est criminis, sed virtutis examen. Nam bonus etiamsi serviat, liber est: malus autem, etsi regnet, servus est; nec unius hominis, sed, quod est gravius, tot dominorum quot vitiorum (*Aug. lib. 14 de Civ. c. 5*).

LIV. De oblatione votorum.

Nemo quidquam Domino recte voveret, nisi ab ipso acciperet quod voveret (*Aug. lib. xvii de Civ. cap. 4, et can. 11 conc. Arausicani II*).

LV. De essentia Deitatis.

Omnis substantia quæ Deus non est, creatura est, et quæ creatura non est, Deus est. Nulla ergo differentia est in Deitate Trinitatis, quoniam quod Deo minus est, Deus non est (*Can. 12 conc. Arausicani II*).

LVI. Quales nos diligit Deus.

Tales nos amat Deus, quales futuri sumus iusius dono, non quales sumus nostro merito.

LVII. ^g De intemporalis opere Dei.

Ordo temporum in æterna Dei sapientia sine tempore est, nec aliqua sunt apud illum nova, qui fecit **D** quæ futura sunt.

^a Ms. Joliensis, *hujus mundi*.

^b Edit. Colon. vet. addit, *bona*. Ms. Jol., *Quod non possit male mori qui bene vixerit*.

^c Edit. Colon., *De puritate animi, oppresso corpore*.

^d Colon. vet. edit., *maxime quod est vulgare*.

^e Edit. Colon., *De libera servitute in domino servili*; forte pro, *et dominio servili*; cæteri codices, *De humilitate justorum*: non tam bene.

^f Edit. Colon., *aliquis dominus irrogat*... Nam etiam bonus si serviat, etc. Ms. Jol., *malus etiamsi*. Ms. Jol. initio, *Iustus quidquid mali*.

^g Codices omnes alii, præter ms. Joliensem, *De temporalis*: cujus lectio magis congruere sententiæ visa est, ubi *sine tempore* dicitur esse in Deo ordo

LVIII. De principali omnium rerum causa.

Voluntas Dei est prima et summa causa omnium corporalium spiritaliumque motionum. Nihil enim sit visibiliter et sensibiliter, quod non de invisibili atque intelligibili summi imperatoris aula, aut jubetur, aut permittatur, secundum ineffabilem justitiam præmiorum, **552** atque pœnarum, gratiarum et retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaque republica (*Aug. l. 11 de Trin. c. 4*).

LIX. ^h De superbia diaboli et Christi humilitate.

Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem; Christus humilis hominem obedientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit, et dejecit consentientem; sic iste humiliatus surrexit, et erexit credentem (*Aug. lib. 14 de Trin. c. 10*).

LX. De spiritalibus augmentis.

In rebus spiritalibus cum minor majori adhæret, sicut Creatori creatura, illa sit major quam erat, non ille; et hoc est majus esse, quod est melius esse, quia adhærens creatura Creatori, non mole auctior, sed virtute sit major (*Aug. l. vi de Trin. c. 8*).

LXI. De ineffabili excellentia Deitatis.

Excedit supereminentia Deitatis non solum visitati eloquii nostri, sed etiam intelligentiæ facultatem. Verius enim cogitatur Deus quam dicitur, et verius est quam cogitatur. Non ⁱ parva autem notitiæ pars est, si antequam scire possimus quid sit Deus, possumus scire quid non sit (*Aug. l. viii de Trin. c. 2*).

LXII. De vera beatitudine.

C Omnes beati habent quod volunt, quamvis non omnes qui habent quod volunt, continuo sint beati. Continuo autem sunt miseri, qui vel non habent quod volunt, vel id habent quod non recte volunt. Propior ergo beatitudini voluntas recta, etiam ^j non adepta quod cupit, quam prava, etiamsi quod cupit obtinuit (*Aug. l. xiii de Trin. c. 5*).

LXIII. ^k Quid sit esse cum Deo.

Magna hominis miseria est cum illo non esse sine quo non potest esse. In quo est enim, sine dubio sine illo non est: et tamen si ejus non meminit, eumque non intelligit, neque diligit, cum eo non est (*Aug. l. xiv de Trin. c. 12*).

LXIV. De incarnatione Verbi Dei.

Divinitas Verbi æqualis Patri facta est particeps mortalitatis nostræ, non de suo, sed de nostro: ut

temporum.

^h Hoc loco ms. cod. Colb. sententiam illam addit: *De finibus malorum et bonorum. Scire volens in qua rerum sis parte locandus, discute quid timeas, quidne sis quod amas. Sumpta est ex libro Epigrammatum Prosperi, c. 59.*

ⁱ Ms. Joliensis, *Non parva... si antequam possimus scire, etc. Nec distat Augustini liber. Non enim parvæ notitiæ pars est.... si antequam scire possimus quid sit Deus, possumus jam scire quid non sit.*

^j Edit. Colon. vet., *non adepto*. Ms. Joliensis, *quæ cupit... quod concupivit.*

^k Colon. vet. edit., *Quorum sit esse cum Deo.*

et nos efficeremur participes divinitatis ejus, non de A promisit, dissimulanti diem crastinum non sp̄pondit nostro, sed de ipsius (Aug. in ps. cxviii ser. 16, n. 6; (Aug. *ibid.*, n. 11).
et ser. 19, n. 6).

LXV. ^a Quo odio odiendi sint mali.

Perfectum odium est, quod nec justitia, nec scientia caret: id est, ut nec propter vitia **553** homines oderis, nec vitia propter homines diligas. Recte ergo in malis odimus malitiam, et diligimus creaturam: ut nec propter vitium natura damnetur, nec propter naturam vitium diligitur (Aug. l. xiv de Civ. c. 6; *Prosp. in ps. cxxxviii*, 22).

LXVI. De labore ^b fingentium mendacia.

Difficilia et laboriosa sunt figmenta mendacii. Qui autem verum vult dicere, non laborat; quietiores enim sunt boni quam mali; et absolutoria sunt verba ^c veridicorum quam commenta fallacium (Aug. B in ps. cxxxix, n. 13).

LXVII. ^d De divinis Scripturis.

Bonæ sunt in Scripturis sanctis mysteriorum profunditates, quæ ob hoc teguntur, ne vilescant; ob hoc quæruntur, ut exerceant; ob hoc ^e autem aperiantur, ut pascant (Aug in ps. cxl, n. 1).

LXVIII. ^f De oratione Domini.

Orans cum sudore sanguineo Dominus Jesus Christus significabat de toto corpore ^g suo, quod est Ecclesia, emanaturas martyrum passiones (Aug. *ibid.*, n. 4; et in ps. lxxxv, n. 1).

LXIX. ^h De sacramentorum perceptione.

Sacramentum pietatis in iudicium sibi sumit indignus. Bene enim esse non potest male accipienti quod bonum est (Aug. in ps. cxlii, n. 16).

LXX. De laudando ⁱ Deum.

Qui laudat Deum in miraculis beneficiorum, laudet etiam in terroribus ultionum. J Nam et blanditur et minatur. Si non blandiretur, nulla esset exhortatio; si non minaretur, nulla esset correctio (Aug. in ps. cxliv, n. 8; *Prosp. in eumd. ps.*, 5).

LXXI. De acceleranda conversione ^k.

Remedia ^l conversionis ad Deum nullis sunt cunctationibus differenda; ne tempus correctionis pereat tarditate. Qui enim pœnitenti indulgentiam

^a Edit. Colon. vet., *De hominibus malis odiendis.*

^b Ms. Joliensis, *fallentium.*

^c Mss. Colb. et Jol. cum edit. app. August. et omnes editi in ora libri, *veridicorum*; etsi hi in textu posuerint, *veracium.*

^d Ms. Joliensis, *De quæstionibus Scripturarum.*

^e In mss. Remig. et Joliensi deest autem: nec habetur in loco Augustini.

^f Colon. vet. edit., *De oratione Christi in sanguine.*

^g Ms. Joliensis addit pronomen suo: cui ejus respondet in loco posteriori Augustini.

^h Colon. vet. edit., *De sacramentis ad malos.*

ⁱ Ms. Joliensis Deo legit, ubi cæteri Deum. Colon. vet. edit. *De laude Dei, in beneficiis et minis.*

^j Ms. Joliensis, *nunc blanditur, et nunc minatur.* Ms. Remig., *Non enim blanditur et minatur, ubi desideratur non, et non minatur, ut in locis Prosperi et Augustini habetur.*

^k Colon. vet. edit. addit, *in remedio.*

^l Ms. Remig., *correctionis.*

LXXII. De humilitate orandi ^m.

Rectus est et bene invocat Deum, qui in omnibus malis quæ patitur se accusat, non Deum; et in bonis quæ facit, non se laudat, sed Deum. Sicut enim repellit Deus peccata sua defendentem, sic recipit confitentem (Aug. *ibid.*, n. 12).

LXXIII. De admiratione creaturarum ⁿ.

554 Mirabilis est fabrica mundi, sed mirabilior fabricator. Et male occupatur creatis, qui ^o a Creatore discedit: P qui si hæserit superiori, inferiora calcabit; ne quod dilexerit contra naturam, convertatur in pœnam (Aug. in ps. cxlv, n. 5).

LXXIV. De anima inordinata.

Anima rationalis superioribus inferiora præponens, non potest regere quod regebat, quia regi ^q noluit a quo regebatur (Aug. *ibid.*, n. 5).

LXXV. De pœna peccati ^r.

Corpus carnis nostræ ornamentum nobis fuit: peccavimus, et compedes inde accepimus, ut vinculis mortalitatis omnis humanarum actionum cursus præpeditetur (Aug. *ibid.*, n. 17).

LXXVI. De ratione ^s psallendi.

Recte in Dei laudem psallit, cujus opera cum voce concordant. Nam finito carmine, vox tacet: vita autem in bonis actibus ^t permanens, numquam reticet ejus gloriam, quem in se gaudet operari (Aug. in ps. cxlvi, n. 2).

LXXVII. De timore ^u.

C ^v Omnia quæ timentur, rationabiliter declinantur: Deus sic timendus est, ut ab ipso ad ipsum ^w confugiatur ^x (Aug. *ibid.*, n. 20).

LXXVIII. De recta sollicitudine ^y.

Sicut præpostera securitas in periculum impellit: ita ordinata sollicitudo securitatem parit (Aug. in ps. cxlvii, n. 5).

LXXIX. De virginitate ^z.

Virginitas carnis, corpus intactum; virginitas animæ, fides incorrupta (Aug. *ibid.*, n. 10)

^m Edit. Colon. vet. addit, *in bonis ac malis.*

ⁿ Colon. vet. edit. addit et calcatione.

^o Mss. Remig. et Jol., *ab auctore*; idemque margini inscribitur in editis omnibus, dempto Colon. vet.

^p Colon. vet. edit., *cui si inhæserit.*

^q Edit. Colon. vet. et Lugdun., *vult*; errore manifesto ex loci sensu et Augustini libro.

^r Colon. vet. edit. addit, *in compedibus.*

^s Emendamus ex ms. Jol., cum in editis fore omnibus haberetur *psallentium.* Col. vet. edit., *De psallentibus cum opere et voce.*

^t Ms. Joliensis, *permanentis.*

^u Colon. vet. edit. addit *recto*

^v Ms. Remig., *confugiamus.*

^w Colbertinus codex addit *utile prudenti est munda adversa cavere.* Initium est Prosperiani epigrammatis 75.

^x Edit. Colon. vet. addit, *et securitate.*

^y Colon. vet. edit. addit, *corporis et animæ.*

LXXX. ^a *De modo habendi.*

Multa nos in facultatibus nostris superflua habere ^b probabimur, si necessaria sola retineamus. Nam vana quærentibus nihil sufficit, et alienorum quodam modo retentor est, qui profutura pauperibus inutiliter habet (*Aug. serm. in ps. cxlvii, n. 12; Prosp. in ps. cxliv, 5*).

LXXXI. *De cogitationibus* ^c.

Quomodo aures nostræ ad voces nostras, **555** ^d sic aures Dei ad cogitationes nostras. Non potest autem fieri ut ^e in mala opera exeant cogitationes bonæ, quoniam hoc actione promittitur quod corde concipitur (*Aug. in ps. cxlviii, n. 2*).

LXXXII. *De cantico novo.*

Sicut veteris hominis vetus canticum ad temporalia, sic novi hominis novum canticum pertinet ad æterna; et ita unusquisque cantat ut vivit. Novum autem canticum, carmen est fidei quæ per dilectionem operatur (*Aug. in ps. cxlix, n. 1*).

LXXXIII. *De vera humilitate.*

Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare; nec ingratum esse, nec querulum, sed in omnibus Dei iudiciis gratias Deo agere, Deumque laudare, cujus omnia opera aut justa sunt, aut benigna.

LXXXIV. *De desperantibus.*

Nimis miser est qui non sperat ^f in Deo, et de se sibi secunda promittit, cum ex eo ipso quod non quærat Dei auxilium, ab omni spe veræ salutis exciderit (*Aug. in psal. xxxiii, enarrat. 2, n. 15*).

LXXXV. *De divitiis.*

In magna egestate sunt qui de iniquitate sunt divites; justitiæ opes, et sapientiæ thesauros ^g non habent: qui autem Domino serviunt, ea bona acquirunt quæ perire non possunt (*Aug. ibid., n. 15*).

LXXXVI. *De vera bonitate.*

Non sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est; et parum est nemini nocere, nisi studeas multis prodesse (*Aug. ibid., n. 19*).

LXXXVII. *De mali impunitate.*

Peccator ^h qui peccat, non ideo a Domino non videtur, quia male agentis pœna differtur: gravior autem in eum ⁱ decernitur, cui etiam ipsa correctio denegatur (*Aug. ibid., n. 21*).

LXXXVIII. *De bono humilitatis.*

Non acceditur ad altitudinem Dei, nisi per humilitatem; et cui propinquat subditus, longe ab eo recedit elatus (*Aug. ibid., n. 23*).

^a Edit. Colon. vet., *Contra superflua*.

^b Mss. Remig. et Joliensis, *probabimus*.

^c Colon. vet. edit. addit, *ad Deum*.

^d Ms. Jol., *ita cogitationes nostræ ad aures Dei*.

^e Ms. Joliensis, *mala opera exerant*; ms. Remig., *mala opera exerant*.

^f Mss. Remig. et Jol., *in Deum*; et infra, *quærit*.

^g Mss. Remig. et Jol., *non habentes*. Editi omnes, *non habent*.

^h Mss. Remig. et Jol., *cum peccat*.

ⁱ Colon. vet. edit., *deservitur*.

A LXXXIX. *De sepultura.*

Sicut peccatoribus divitiibus nihil prosunt exequiæ sumptuosæ, ita nihil nocent aut viles, aut nullæ sanctorum pauperum sepulturæ (*Aug. ibid., n. 25*).

XC. *De gaudio i recto.*

Non potest unquam fraudari delectationibus suis, **556** cui Christus est gaudium. Æterna enim exultatio est, quæ bono lætatur æterno.

XCI. ^k *Quid hominem Deo jungat.*

Deo, qui ubique est, non locis, sed actionibus, aut longinqui, ^l aut proximi sumus: quia sicut separat dissimilitudo, ita nos illi conjungit imitatio (*Aug. in ps. xxxiv, n. 6*).

XCII. *De bono prælio.*

Humanæ ægritudinis est, in carne mortali delectationem habere peccandi. Sed discipulus amatorque virtutum, non pacem huic concupiscentiæ tribuere, sed bellum debet indicere (*Aug. in psal. xxxv, n. 6*).

XCIII. *De spe fidelium.*

Non te terreat, Christiane, quod credita differuntur: licet in abscondito sit promissio, in spe tamen perseveret oratio. Exercere operibus, cresce virtutibus. Dum fidei constantia probatur, gloria retributionis augetur.

XCIV. *De temporibus* ^m *malorum.*

Omne tempus malorum pusillum est. Quid enim tam exiguum ⁿ quam quod in hoc tendit, ut non sit?

XCV. ^o *De charitatis augmento.*

Crescit semper ^p charitatis facultas, dum usu ^q major, et largitate fit ditior.

XCVI. *De defectu malorum.*

Malorum impietatem perire necesse est, aut proprio iudicio, aut sententia Dei. Nulla enim iniquitas permanet, cui finem aut correctio, aut damnatio facit.

XCVII. *Unde adhæreatur Deo.*

Adhærens Deo et semper ^r ejus faciens voluntatem, numquam a suo habitatore deseritur: et si quædam dura atque adverza patiat, non relinquitur, sed probatur.

XCVIII. *De justitia.*

Tota justitiæ ratio est, ut declinentur mala et fiant bona: cujus observantiæ inter quaslibet adversitates forma servanda est: quia hoc solum numquam amittitur, quod ^s operi pietatis impenditur.

XCIX. *De tolerantia.*

Tolerentur præsentia mala, donec veniat beatitudo promissa. Sustineantur a fidelibus **557** inf-

^l Ms. Joliensis, *utili*.

^k Ms. Joliensis, *Quid sit Deo esse vicinum*.

^l Ms. Joliensis, *aut propinqui, aut longinqui sumus*, et paulo post Colon. vet. edit., *sicut nos separat*.

^m Colon. vet. edit. addit hanc vocem, *malorum*.

ⁿ Editio Colon. vet., *tam exiguum est*. Cæteri codices omittunt verbum substantivum est.

^o Ms. Joliensis, *De charitate*.

^p Editio Colon. vet., *facultatis charitas*.

^q Ms. Joliensis, *Dei faciens*.

^r Ms. Remig., *quod opere*.

deles, et ^a exortorum inter frumenta zizaniorum **A** avulsio differatur. Quantumlibet æviant impii, melior est etiam in hoc tempore causa justorum, qui quanto acrius impetuntur, tanto gloriosius coronantur (*Aug. serm. 3 in ps. xxxvi, n. 17*).

C. Quid sit clamor ad Deum.

Clamor ad Deum est intentio cordis, et flagrantia dilectionis: quia semper petitur, quod semper optatur. Hoc autem Deo absconditum non est; quoniam ad ipsum redit quod ab ipso processit (*Aug. in ps. xxxviii, n. 14*).

CI. De confitendo peccato.

Bona est ^b peccati confessio, si curatio consequatur. Nam quid prodest detegere plagam ^c, et non adhibere medicinam (*Aug. ibid., n. 24*)?

CII. ^d De perfectione.

In hac vita, quæ tota tentatio est, etiam in sublimissimis sanctis, non apprehenditur illa perfectio, cui non supersit ascensio.

CIII. ^e De laboribus præsentis vitæ.

Dum præsentis vitæ cursus agitur, etiam si valde proficiat ^f cuius exterior homo corrumpitur, et interior renovatur, necesse est tamen, ut dum conditioni subjacet mortis, labores toleret vetustatis (*Aug. in ps. xxxviii, n. 8 et 9*).

CIV. Quod imago Dei homo sit, ^g nunc obnoxia vanitati.

Imago quidem Dei est homo; et qui per justitiæ ambulat vias, et ad similitudinem sui tendit auctoris: et tamen dum in hac vita degit, conturbationes vanitatis incurrit (*Aug. ibid., n. 11*).

CV. De eruditione divina.

Prima divini muneris gratia est, ut erudiat nos ad nostræ humilitatis confessionem, et agnoscere faciat, quod si quid boni agimus, per illum possumus sine quo nihil possumus (*Aug. ibid., n. 18*).

CVI. Quod tota infidelium vita peccatum sit ^h.

Omnis infidelium vita peccatum est, et nihil est onum sine summo bono. Ubi enim deest agnitio æternæ et incommutabilis veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis moribus.

CVII. ⁱ De fundamento spiritali.

Sicut fundamentum corporeæ fabricæ in **558** imo est, ita fundamentum fabricæ spiritalis in summo

^a Ms. Remig., et inter hortorum frumenta zizaniorum. Editiones omnes sic distinguebant, avulsio differatur, quantumlibet æviant impii. Melior est etiam, etc. August. app. editio distinctionem nostram, quæ commodior visa est, prima instituit.

^b Edit. Colon. et posteriores, peccatori.

^c Ms. Remigianus, suam plagam.

^d Colon. vet. edit., De perfectionis (forte pro perfectionis) ascensu.

^e Colon. vet. edit. addit titulo, in vetustate. Ms. Jol. totum sic habet, De profectu vitæ præsentis.

^f Editio Colon. vet., cujus exercitio homo corrumpitur exterior. Sub finem ms. Remigianus habet, laborem, non labores.

^g Posteriorem hanc tituli partem prætermittit editio Coloniensis. vet. Ms. Joliensis, De homine ad imaginem Dei facto.

^h Editio Colon. vet. addit hic, etiam optimis moribus.

est. Terrena ædificatio a terra incipit, cælestis constructio a superno crescit exordio.

CVIII. ^j Quod recordatio vel oblivio non cadant in Deum.

Tunc dicitur Deus meminisse, quando facit; tunc oblivisci, quando non facit. Nam neque oblivio cadit in Deum, quia nullo modo inuitatur; neque recordatio, quia nihil obliviscitur (*Aug. enar. in ps. lxxxvii, n. 5*).

CIX. ^k Qui Dei miracula videant.

Hi vident mirabilia Dei, quibus prosunt. Nam quod non intelligitur, vel unde non proficitur, non videtur (*Aug. ibid., n. 10*).

CX. De misericordia et veritate ^l jungendis.

B Non auferat veritas misericordiam, nec misericordia judicaveris contra veritatem, aut quasi rigida veritate oblitus fueris misericordiam, non ambulabis in via Domini, in qua misericordia et veritas obviaverunt sibi (*Aug. serm. 1 in ps. lxxxviii, n. 25*).

CXI. De tentatione et imitatione Christi ^m.

Tentatio Christi eruditio ⁿ Christiani est. Imitatores enim magistri debent esse discipuli, non in faciendis miraculis, quæ nemo exigit; sed in custodienda humilitate atque patientia, ^o ad quæ nos Dominus suo invitavit exemplo (*Aug. serm. 1 in ps. xc*).

CXII. De cupiditate et charitate.

C Quomodo radix omnium malorum est cupiditas, sic radix omnium bonorum est charitas (*Aug. ibid., n. 8*).

CXIII. ^p De gaudio Christiani.

Christiano ^q recte gaudendi causa non præsens sæculum, sed futurum est: et ita est utendum temporalibus, ne obsint æternis; ut in via qua peregrini ambulant, ^r hoc placeat quod ducit ad patriam.

CXIV. De sabbato.

Male celebrat sabbatum qui ab operibus bonis vacat. Otium autem ab iniquitate debet esse perpetuum, quia bona conscientia non inquietum, sed tranquillum ^s facit (*Aug. enar. in ps. xci, n. 2*).

CXV. ^t Quod bonum cum gaudio sit faciendum.

559 Cum bonum operaris, hilaris operare. Nam

ⁱ Ms. Joliensis, De cælesti et terrena ædificatione.

^j Colon. vet. edit. addit, et quomodo. Ms. Joliensis aliter totum exhibet, Qualiter accipi debeat, quod obliviscitur Deus.

^k Ms. Joliensis, Qualiter videri possint mirabilia Dei.

^l Edit. Colon. vet., obviantibus sibi. Ms. Jol., Qualiter intelligi debeat misericordia et veritas.

^m Colon. vet. edit. addit, non in miraculis.

ⁿ Ms. Remig. Christianis est; et sub finem, ad quam nos.

^o Ms. Joliensis, et patientia, ad quam nos Deus suo exemplo invitavit.

^p Ms. Joliensis, Quæ sit causa recte gaudendi.

^q Edit. Colon. et posteriores, recta gaudendi causa.

^r Colon. vet. edit., hæc placet, non malo sensu.

^s Editio Colon. vet., tranquillum facit animum.

^t Colon. vet. edit., Quod bonum cum gaudio sit faciendum. Alii, Bonum cum gaudio est faciendum.

si quid boni tristis feceris, sit de te magis quam facis A
(*Aug. enar. in ps. xci, n. 5*).

CXVI. * *Quod non homines, sed hominum sit fugienda
perversitas.*

Si in mores malorum non transeant boni, etiam
inter cohabitantes magna divisio est. Non ergo homi-
nes, qui meliorum exemplo corrigi queunt, sed homi-
num est fugienda iniquitas.

CXVII. ^b *Quod sint vitanda peccata non timore pœnæ,
sed amore justitiæ.*

Eam Deus innocentiam probat, qua homo non
metu pœnæ sit innocens, sed amore justitiæ. Nam
qui timore non peccat, quamvis non noceat cui vult
nocere, sibi tamen plurimum nocet; et abstinens ab
iniquo opere, sola tamen reus est voluntate (*Aug.
enar. in ps. xciii, n. 1*).

CXVIII. ^d *De humili confessione et superba jactantia.*

Melior est in malis factis confessio, quam in bonis
superba gloriatio (*Aug. ibid., n. 15*).

CXIX. * *Quod iniqui malitia prosit bonis.*

De malitia mali flagellatur bonus; et de servo
emendatur filius (*Aug. ibid., n. 25*).

CXX. ^f *De fidelium perseverantia.*

Sicut stellas cœli non exstinguit nox, sic mentes
fidelium, adhærentes firmamento sanctæ Scripturæ,
non obscurat mundana iniquitas (*Zephirin. ep. 1*;
Aug. enar. in ps. xciii, n. 29).

CXXI. ^g *De propria facultate hominis.*

Ad peccandum homo abundat propria facultate:
ad agendum autem bonum non sibi sufficit, nisi ab
illo justificetur qui solus justus est (*Aug. enar. in C
ps. xcvi, n. 7*).

CXXII. ^h *De contrariis moribus.*

Magnus bonorum labor est, mores tolerare contra-
rios: quibus qui non offenditur, parum proficit.
Tantum enim torquet justum ⁱ iniquitas aliena,
quantum recedit a sua (*Aug. ibid., n. 12*).

CXXIII. ^j *Qualiter accedatur ad Deum, vel recedatur
a Deo.*

560 Non locorum intervallis acceditur ad Deum,

* Ms. Jol., *De consortio*. Colon. edit., *De cohabitatione bonorum et malorum*.

^b Colon. vet. edit. non habet pœnæ, nec justitiæ. Ms. Joliensis, *Quæ sit vera innocentia*. Huic sententiæ similia leges apud August. lib. de Spir. et Lit. cap. 8 et 14, lib. de Nat. et Grat. cap. 57, et lib. II contra 2 Epist. Pelag. c. 9, et lib. III cap. 4.

^c Colon. recentior editio et posteriores, *motu pœnæ*. Ms. Remig. post pauca, *sit innocens*.

^d Ita ms. Joliensis, et quidem aptius quam alii codices, *De pharisæo et publicano*, eisi sententia hæc ex historia utriusque occasionem sumpsisse videatur.

^e Ms. Joliensis, *De correctione disciplinæ*.

^f Ms. Joliensis titulum substituiimus antiquo, *De mundana iniquitate*, quem habent alii codices.

^g Ms. Joliensis, *Qualiter possit agi quod bonum est*.

^h Ms. Joliensis, *Qualiter boni sustinere debeant malos*. Colon. vet. addit titulo vocem *bonis*.

ⁱ Edit. Colon. vet., *alieni peccati iniquitas*.

^j Ms. Joliensis, *Quid sit adhærere Deo*.

^k Colon. vet. edit., *De tolerantia hominum*. Ms. Jol., *De tolerando nemine*.

vel receditur ab eo; sed similitudo facit proximum, dissimilitudo longinquum. Et nimia miseria est ab eo bono longe esse, quod ubique est (*Aug. enar. in ps. xcix, n. 5*).

CXXIV. *De vera libertate.*

Libera semper est servitus apud Deum, cui non necessitas servit, sed charitas (*Aug. ibid., n. 7*).

CXXV. ^k *De tolerantia.*

Qui ideo neminem vult hominem pati, quia multum, ut arbitratur, proficit; per hoc ipsum quod alios non tolerat, ostendit quod potius non proficit (*Aug. ibid., n. 9*).

CXXVI. ^l *Unde sit bonum nostrum.*

Totum bonum quod habemus, ab artifice nostro habemus. Sed si hoc in nobis est quod ipsi fecimus, B inde damnabimur; si autem hoc quod Deus fecit, inde coronabimur (*Aug. ibid., n. 15*).

CXXVII. ^m *De Incarnatione Verbi.*

Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, tempus præordinavit quo susciperet carnem; ⁿ non temporari cessit quo verteretur in carnem. Homo quippe Deo accessit, non Deus a se recessit. (*Aug. ep. 137, n. 10*).

CXXVIII. ^o *De fide et intellectu.*

^p Intellectui fides viam aperit, infidelitas claudit (*Aug. ibid., n. 15*).

CXXIX. ^q *De superbia.*

Quo primum vitio ^r superatus est homo, hoc ultimo vincit. Cum enim ^s omnia peccata superaverit, manet periculum ne bene sibi mens conscia, in se potius quam in Domino gloriatur (*Aug. enar. in psal. vii, n. 4*).

CXXX. ^t *De perfectione desideriorum.*

Finis curarum ^u perfectio est desideriorum; et in id quisque tendit ac nitiitur, ut ad illud perveniat que delectatur. ^v Sapientis ergo est hoc appetere quod bonum facit, non id amare quod decipit (*Aug. ibid., n. 9*).

CXXXI. *De duobus ^x donis gratiæ.*

561 Sicut duo sunt officia medicinæ, unum que

^l Codices omnes hactenus, *De artifice summo*; sed clarior visa est lectio ms. Joliensis, quam substitui-
mus.

^m Sic ms. Jol. Antea, *De Verbo Dei*; generaliori significatione.

ⁿ Ms. Remig., *non tempore accessit*; et infra, *quo videretur in carne*.

^o Ms. Joliensis, *De intellectu capiendo*.

^p Ms. Jol., *Intellectum fides aperit*. Ms. Remig., *Intellectui auditum fides aperit*.

^q Ita ms. Joliensis. Quod aptius visum titulo veteri, *De homine victo*.

^r Colon. vet. edit., *superatur*; et post multa, *nihil conscia pro bene conscia*.

^s Ms. Joliensis, *omnia vitia superaverit*.

^t Ms. Jolien., *De perceptione desideriorum*. Colon. vet. ed., *De perfectione*. Nec male fortasse, si finis sententiæ respiciatur.

^u Ms. Jol., *est perceptio desideriorum*. Idemque postea, *quod beatum facit*.

^v Ms. Remig. et Colon. vet. editio, *Sapientis*.

^x Ms. Joliensis interserit hæc, *officiis medicinæ, seu, etc.*

sanatur infirmitas, aliud quo custoditur sanitas; ita **A** ¹ ut non possit nisi nocere naturæ. Non itaque esset deo sunt dona gratiæ, unum. quod aufert carnis cupiditatem, aliud quod facit animi perseverare virtutem (*Aug. ibid.*, n. 10).

CXXXII. ^a *De laboris fine.*

Non poterit hominis labor fluiri, nisi hoc diligat quod ei non possit auferri (*Aug. ibid.*, n. 16).

CXXXIII. ^b *De iniquitatis læsione.*

Impossibile est ut iniquitas prius lædat hominem justum in quem tendit, quam cor injustum unde procedit (*Aug. ibid.*, n. 17).

CXXXIV. *De miraculis* ^c *visibilibus et invisibilibus.*

Visibile miraculum ad illuminationem vocat; invisibile autem, eum qui vocatus venit, illuminat. Omnia ergo narrat mirabilia Dei, qui credens visibilibus, ad intelligenda invisibilia transitum facit **B** (*Aug. enar. in ps. ix.*, n. 2).

CXXXV. *De fugientibus diabolum* ^d.

Melior causa est eorum qui diabolum persequentes fugiunt, quam qui præeuntem sequuntur, quia utilis est eum hostem habere ^e quam principem (*Aug. ibid.*, n. 4).

CXXXVI. ^f *De pravis cupiditatibus.*

Omnes prævæ cupiditates sunt portæ inferi, per quas itur in mortem, cujus dominatum subit, qui adeptum se ad perfrundum lætatur, ^g quod perdit concupivit (*Aug. ibid.*, n. 14).

CXXXVII. ^h *De adulatione.*

Adulantium linguæ alligant animas in peccatis: delectat enim ea facere in quibus non solum non metuit reprehensor, sed etiam ⁱ auditur laudator **C** (*Aug. ibid.*, n. 21).

CXXXVIII. ^j *De male conscio animo.*

Animus male sibi conscius, dum videtur sibi nullam pœnam pati, credit quia non iudicet Deus: cum abui patientia Dei, et non intelligere parentis benignitatem, jam sit magna damnatio (*Aug. ibid.*, n. 23).

CXXXIX. ^k *Quod prior sit natura quam vitium.*

562 In creatura, quæ arbitrio suo peccat, prior est natura quam vitium: quod ita contra naturam est,

^a Ms. Joliensis, *Quid præcipue diligendum sit.*

^b Ms. Jol., *Quod iniquitas prius sibi quam aliis nocet.*

^c Colon. vet. edit. addit, *visibilibus et invisibilibus.*

Ms. Jol., *De miraculo visibili et invisibili.*

^d Colon. vet. edit. addit, *et participantibus.* Titulus in ms. Joliensi, *De persecutione diaboli.*

^e Edit. Colon. vet., *quam participem.*

^f Ms. Jol., *Quæ sint portæ inferni.*

^g Edit. Colon. vet., *quod periturum.*

^h Ms. Joliensis, *De vitio adulationis.*

ⁱ Sic ms. Joliensis et edit. Colon. vet. Antehac edii, *laudatur auditor.*

^j Ms. Joliensis, *De perversi animi malignitate.*

^k Ms. Jol., *De creatura, quæ arbitrio suo peccat.*

^l Ms. Remig., *ut nisi noceret naturæ, non utique esset vitium.* Colon. vet. edit. post ista, *nisi nocere naturæ: quod ita non esset vitium a Deo recedere, nisi naturæ cuiuslibet vitium esset, cui potius competeret esse cum Deo.*

^m Colon. vet. edit. addit hanc vocem, *malis.* Ms. Joliensis aliter habet, *De præscientia Dei.*

ⁿ Ita mss. Colb. Remig., et Jol. cum edit. Aug.

ut non possit nisi nocere naturæ. Non itaque esset vitium recedere a Deo, nisi naturæ, cujus hoc vitium est, potius competeret esse cum Deo (*Aug. l. xi de Civ. Dei*, c. 17).

CXL. *De angelis et hominibus* ^m *malis.*

Nullum Deus vel angelorum, vel hominum crearet, quem malum futurum esse præcisisset, nisi pariter nosset quibus eos honorum usibus ⁿ commodaret: atque ita ordinem sæculorum, quasi pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdam antithetis ^o honestaret (*Aug. ibid.*, c. 18).

CXLI. ^p *De conditione creaturæ.*

Tria quædam nobis maxime scienda de conditione creaturæ oportuit intimari: quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit. *Dixit Deus*, inquit, *Fiat lux, et facta est lux; et vidit Deus lucem quod bona esset* (*Genes. 1, 3*). ^q Si ergo quærimus quis fecerit: Deus est. Si, per quid fecerit: *Dixit, et facta est.* Si, quare fecerit: quia bona est. Nec auctor excellentior est Deo, nec ars efficacior Dei verbo: nec causa melior, quam ut bonum crearetur a bono (*Aug. ibid.*, c. 21).

CXLII. *De bono et malo amore.*

Est amor quo amatur et quod amandum non est: et istum amorem odit in se qui illum diligit ^r quo amatur quod amandum est. Possunt enim ambo esse ^s in uno homine, et hoc bonum est homini, ut illo proficiente quo bene vivimus, iste deficiat quo male vivimus; donec ad perfectum sanetur, et in bonum ^t commutetur omne quod vivimus (*Aug. ibid.*, c. 23).

CXLIII. ^u *De bono creaturæ.*

Creaturæ rationalis vel intellectualis bonum, quo beata sit, non est nisi Deus: quod ei non ex se ipsa est, quia ex nihilo creata est; sed ex illo a quo creata est. Hoc enim adepto fit beata, quo amissa misera (*Aug. l. xii de Civ.*, c. 1).

CXLIV. ^v *De vitio naturæ.*

563 Vitium esse nec in summo potest bono, nec nisi in aliquo bono. Sola ergo bona ^x alicubi esso

tam in libro de Civit. Dei quam in append. At editi Prosperi, *commendaret.* Ms. Jol. habet, *nisi scisset pro, nisi noscet.* Colon. vet. edit., *atque in ordinem sæculorum, quasi pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdam pulcherrimis antithetis honestaret.*

^o Ms. Remig., *demonstraret.*

^p Ms. Joliensis, *De conditione lucis.*

^q In Edit. Colon. vet. non leguntur sequentia. *Si ergo quærimus. . . quia bona est.* Nec habentur in libro August. de Civ. Dei.

^r Colon. vet. edit., *quo amat.* Ms. Jol., *qui illud diligit quod amandum est.*

^s Lugd. et posteriores editiones, *in unum hominem.* Mss. Colb., Remig. et Jol., edit. August. app. et Colon. vet., *in uno homine, ut in lib. de Civ. Dei.*

^t Ms. Remig., *connumeretur.*

^u Ms. Joliensis, *Quod non sit verum bonum, nisi Deus.*

^v Ms. Jol., *De vero et summo bono, et de aliquo bono.*

^x Edit. Colon. vet., *Alicui. . . Et illæ quæ ex malæ voluntatis vitio vitiatæ sunt. . . in quantum autem veræ sunt bonæ sunt.* In libro quoque de Civit. Dei

possunt, sola autem mala nusquam. Quoniam naturæ etiam illæ quæ ex malæ voluntatis initio vitiatæ sunt, in quantum vitiosæ sunt, malæ sunt : in quantum autem naturæ sunt, bonæ sunt (*Aug. l. xii de Civ., c. 3*).

CXLV. ^a *Quod non sit in Deo aut pigra vacatio, aut laboriosa industria.*

Non est fas credere aliter affici Deum cum vacat, aliter cum operatur, quia nec affici dicendus est, tamquam in ejus natura fiat aliquid quod ante non fuerit. Patitur quippe qui afficitur, et mutabile est omne quod patitur. Non ergo in Deo aut pigra vacatio, aut laboriosa cogitetur industria, quia novit et quiescens agere, et agens quiescere : et quod in operibus ^b ejus prius quidem est, aut posterius, non ad facientem, sed ad facta referendum est. Æterna enim est et incommutabilis voluntas ejus, nec consilio alternante variatur ; in qua simul est quidquid in rebus creandis vel ordinandis, aut præcessit, aut sequitur (*Aug. ibid., c. 17*).

CLVI. ^c *Quod Deus tantum est creator.*

Nullius, quamvis minimæ naturæ, nisi Deum creatorem credi aut dici licet ^d ab aliquo. Quia etiam si angeli jussi vel permissi adhibent operationem suam rebus quæ gignuntur in mundo ; tam non sunt creatores animalium quam nec agricolæ frugum atque arborum (*Aug. ibid., c. 24*).

CXLVII. ^e *De prima et secunda corporis morte.*

De prima corporis morte dici potest, quod bonis bona sit, malis mala. Secunda vero sine dubio, sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona (*Aug. l. xiii de Civ., c. 2*).

CXLVIII. *De morte piorum.*

Mors etiam piorum pœna peccati est. Sed ideo bona ipsis dicitur, quia illa bene utuntur, **564** quibus finis est ad mala temporalia, et transitus ad vitam æternam. Sicut enim injustitia male utitur non tantum malis, verum etiam bonis ; ita ^f etiam

habetur, ex malæ voluntatis vitio, observaturque in margine inferiori mss. plures et probæ notæ habere initio ; quod codices nostri omnes, dempto Colon. vet., exhibent.

^a Antehac editi generaliori sensu, *Quid credi debeat.* Ms. Joliensis exhibuit quod substituímus.

^b Ms. Remig. addit pronomen *ejus* ; idemque, prius est atque posterius . . . ad factum, pro, ad facta. Ms. Joliensis, in operibus ejus prius dicitur atque posterius.

^c Ms. Jol., *Quod omnis creatura a Deo sit condita.*

^d Mss. Remig. et Jol. non habent ab aliquo. Sed post pauca adhibent, pro adhibeant. Idem Joliensis initio scribit *minimæ creaturæ*, pro quo alii, *minimæ naturæ*. Colon. vet. edit., *Quod si angelí . . . tamen non sunt creatores animalium, sicut nec agricolæ, etc.*

^e Hactenus editi, *De prima conditione mortis.* Ms. Jol., *De prima corporis morte.* Sensu pleniori, addita a nobis voce, et *secunda.* Per primam autem corporis mortem intelligit Augustinus, ex quo Prosper sententiam hausit, eam quæ animam sejungit a corpore ; per secundam vero illam sine fine pœnalem, quæ, ut alibi ait, *invitam animam tenet in corpore.*

^f Ms. Jol., *ita justitia bene, non tantum bonis, sed etiam malis.* Quo propius accedere videtur ad locum libri de Civit. Dei.

A justitia bene utitur, non tantum bonis, verum etiam malis (*Aug. ibid., c. 5*).

CXLIX. *De martyribus non baptizatis.*

Qui etiam non percepto regenerationis lavacro pro Christi confessione moriuntur, tantum eis valet ad abolenda peccata, quantum si abluerentur fonte baptismatis (*Aug. ibid., c. 7*).

CL. ^b *Quod non secundum hominem, sed secundum Deum vivendum sit.*

Cum homo secundum se vivit, non secundum Deum, similis est diabolo, quia nec angelo secundum angelum, sed secundum Deum vivendum fuit, ut staret in veritate, et veritatem de illius, non ⁱ de suo mendacium loqueretur. Unde non frustra dicitur omne peccatum esse mendacium, quia non peccatur, nisi ea voluntate, quæ est contraria veritati, id est, Deo (*Aug. lib. xiv de Civ. Dei, c. 4*).

CLI. ⁱ *De diversitate humanæ affectionis.*

Diversitas humanæ affectionis, ex diversitate est voluntatis : quæ si prava est, perversis erit ^k moribus inquieta ; si autem recta, non solum non culpabilis affectio hominis, sed etiam laudabilis erit (*Aug. ibid., c. 6*).

CLII. ¹ *De arbitrii libertate vera.*

Arbitrium voluntatis tunc est vere liberum, cum vitis peccatisque non servit. Tale datum est a Deo, quod amissum, nisi a quo potuit dari, ^m non potest reddi. Unde Veritas dicit, *Si vos Filii liberaverit, ⁿ tunc vere liberi eritis* (*Aug. ibid., c. 11*).

CLIII. ^o *Quod cor ad Deum sit habendum.*

Bonum est sursum habere cor, non tamen ad seipsum, quod est superbiæ ; sed ad Deum, quod est obedientiæ. Plus autem appetendo minus est, quidum se sibi sufficere confidit, ab eo qui vere ei sufficit deficit (*Aug. ibid., c. 13*).

CLIV. *De vita beata.*

565 Beata vita si non amatur, non habetur. Porro si amatur, ^p et habetur, cæteris omnibus rebus

^q Mss. Remig. et Corb. et ex illo edit. Aug., *non-dum.* In libro de Civ. Dei, etiam non, ut omnes alii nostri codices.

^r Hunc titulum hausimus ex ms. Joliensi, qui subjectæ sententiæ magis convenire visus est quam qui in antehac editis, *Quod omne peccatum sit mendacium.*

^s Ita emendamus ex ms. Joliensi, Colon. vet. edit. et libro ipso in margine citato, cum editi alii habeant, *de suo mendacio*, etiam append. Aug. et mss. Colb. et Remig.

^t Ms. Joliensis, *De affectione hominis.* Alias editi, *De diversa voluntate affectionum.* Titulum clariorem ex primis sententiæ verbis expressimus.

^u Ms. Joliensis, *motibus.* Sat bene, cum August. libro illo dicat, *perversos habebit hoc motus.* Alii omnes, *moribus.*

^v Ms. Joliensis, *De reparatione liberi arbitrii.*

^w Ms. Jol., *non potuit reddi.*

^x Particula *tunc* abest a mss. Remig. et Joliensi et Vulgata nostra, cum tamen habeatur in Græco textu Evangelii Joan. viii, 36.

^y Ms. Jol., *Qualiter sursum cor habere debeamus.*

^z Ms. Remig., *non habetur.* Colon. vet. edit., *non ideo habetur.* Melius in textu, ut in cap. libri de Civ. Dei legitur

necesso est ut excellentius diligatur: quoniam ^a propter banc amandum est, quidquid aliud est amandum. Quia vero beatus esse non potest, nisi qui eam, ^b ut dignum est, amat: consequens est ut eam æternam velit; quæ tunc vere beata erit, quando terminum non habebit (*Aug. ibid.*, c. 25).

CLV. ^c *Quod nemo fiat bonus, nisi ex malo.*

Non omnes quidem mali in hoc proficiunt, ut sint boni; nemo tamen est, nisi ex malo, bonus (*Aug. l. xv de Civ. Dei*, c. 1).

CLVI. ^d *De civibus terrenæ civitatis ac cælestis.*

Cives terrenæ civitatis parit peccato vitata natura, qui sunt vasa iræ. Cives vero cælestis patriæ parit, a peccato naturam liberans, gratia, qui sunt vasa misericordiæ (*Aug. ibid.*, c. 2).

CLVII. ^e *De ira Dei.*

Ira Dei non perturbatio est ejus, sed iudicium quo irrogatur pœna peccato. Cogitatio vero ipsius et recogitatio mutandarum rerum est incommutabilis ratio. Neque enim sicut hominem, ita Deum cujusquam facti sui pœnitet (*I Reg. xv, 29*), cujus de omnibus omnino rebus tam fixa sententia quam certa est præscientia (*Aug. ibid.*, c. 25).

CLVIII. ^f *De persequentibus Ecclesiam.*

Inimici Ecclesiæ quolibet errore cæcentur, vel malitia depraventur; si accipiant potestatem corporaliter affligendi, exercent ejus patientiam; si tantummodo male sentiendo adversantur, exercent ejus sapientiam; et ut etiam inimici diligantur, exercent ejus benevolentiam: quia Deus his qui eum diligunt, omnia cooperatur in bonum (*Aug. l. xviii de Civ. Dei*, c. 1).

CLIX. *De fine boni et mali*

Finis boni est, non quo consumatur ut non sit, sed quo perficiatur ut plenum sit. Et finis mali est, non quo esse desinat, sed quo usque nocendo perducatur. Unde unum est summum bonum, aliud autem summum malum; illud propter quod appetenda sunt bona cætera, ipsum autem propter se ipsum; hoc, propter quod declinanda sunt mala cætera, ipsum autem ^h propter se ipsum (*Aug. l. xvi de Civit. Dei*, c. 11).

CLX. ⁱ *De natura.*

566 Est natura in qua nullum malum est, vel etiam nullum malum esse potest. Esse autem na-

^a Ms. Remig., ut apud Aug. de Civit. Dei, propter **D** hanc. Alii codices nostri, propter hoc.

^b Ms. Joliensis, ut in libro de Civ. Dei, ut digna est.

^c Sic ms. Joliensis. Alii omnes, Quod solus Deus bonus sit, aut solus Deus bonus.

^d Sic ms. Joliensis, complendo cæterorum titulum, De civibus terrenis.

^e Ms. Joliensis, Qualiter accipi debeat ira Dei.

^f Ms. Remig., recta præscientia. Edit. Colon. vet., Lugd. et Lovan., præsentia. Melius cum mss. Colb., Remig. et Jol. Duac. et Colon. conformiter Augustino, præscientia.

^g Ms. Joliensis, De inimicis Ecclesiæ.

^h Antehac editi plures, propter summum, nullo recto sensu. Corrigimus ex mss. Remig. et Jol. et editione Colon. vet. juxta textum Augustini loco in margine citato, propter se ipsum.

tura in qua nullum bonum sit, non potest (*Aug. ibid.*, c. 13).

CLXI. *De animi æquitate.*

Melior est animi æquitas quam corporis sanitas; et convenientius in injustus dolet in supplicio, quam lætatur est in delicto (*Aug. ibid.*).

CLXII. *De præcepto charitatis.*

In præcepto charitatis tria invenit homo quæ diligit: Deum, se, et proximum. Et quia ille in sui dilectione non errat, qui Deum diligit; consequens est ut proximo ad diligendum Deum consulat, quem jubetur diligere sicut se ipsum (*Aug. ibid.*, c. 14).

CLXIII. ^k *De concordia et obedientia.*

Pax domestica est ordinata cohabitantium imperandi obediendique concordia. Imperant enim qui consulunt; sicut vir uxori, parentes filiis, domini servis. Obediunt autem quibus consulitur; sicut mulieres maritis, filii parentibus, servi dominis. ^l Sed in domo justii viventis ex fide, et ab illa adhuc civitate peregrinantis, etiam qui imperant, serviunt eis quibus videntur imperare. Quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi; nec principandi superbia, sed providendi beneficentia (*Aug. ibid.*).

CLXIV. *De conditione servitutis.*

Nomen et conditionem servitutis culpa genuit, non natura; et prima hujus subjectionis causa peccatum est; quia sicut scriptum est: *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. Unde melior ejus status qui famulatur homini, quam qui suæ servit cupiditati (*Aug. ibid.*, c. 15).

CLXV. ^m *De prælatis.*

Veri patresfamilias subditis suis, tamquam filiis, ad colendum et promerendum Deum consulunt, desiderantes venire ad cælestem domum, ubi imperandi necessarium non sit officium: quo donec veniatur, magis debent patres ⁿ quod dominantur, quam servi tolerare quod serviunt (*Aug. ibid.*, c. 16).

CLXVI. ^p *De regimine populi.*

Locus superior, sine quo regi populus non **567** potest, etiamsi ita sit tenendus atque administrandus, ut decet; tamen indecenter appetitur. Unde otium sanctum ^q quærat dilectio veritatis, negotium

ⁱ Ms. Joliensis, De Natura boni.

^j Editi nostri omnes habebant *justus*. Emendatur ex ms. Remig. et libro de Civ. Dei; emendatum jam erat ex ms. Colb. in edit. append. t. X Aug.

^k Ms. Joliensis, de pace domestica. Colon. titulo vulgari de concordia et obedientia, addit, imperantium et subditorum.

^l Edit. Colon. vet., Sed in Domino justii viventes ex fide... peregrinantes... sed providendi beneficio.

^m Ms. Joliensis addit, nomine et.

ⁿ Ms. Joliensis, De veris patribusfamilias.

^o Colon. vet. edit., qui dominantur... qui serviunt.

^p Ms. Joliensis, Qualiter honor accipi debeat.

^q Ms. Jol., quærat. Alii omnes, quærit. In libro de Civit. Dei utrumque, quærit et suscipit, in indicativo legitur. Colon. vet. editio, unde otium sanctum quærat, quærat directionem veritatis, etc.

justum suscipiat necessitas dilectionis (*Aug. l. xvi A de Civ., c. 19*).

CLXVII. *De vita animæ.*

Sicut non est a carne, sed supra carnem, quod eam facit vivere; sic non est ab anima, sed supra animam, quod eam facit beate vivere; quia ut vita carnis anima est, ita beata vita hominis Deus est (*Aug. ibid., c. 25*).

CLXVIII. *De justitia hominum.*

Justitia nostra quamvis vera sit, propter verum boni finem, ad quem refertur; tamen tanta est in hac vita, ut potius ^b remissione peccatorum constet quam perfectione virtutum (*Aug. ibid., c. 27*).

CLXIX. *De plena pace.*

Quamdiu vitii repugnatur, plena pax non est, quia et illa quæ resistunt, periculoso debellantur prælio; et illa quæ victa sunt, nondum securo triumphantur otio, sed adhuc sollicito premuntur imperio (*Aug. ibid.*).

CLXX. *De prima et secunda morte.*

Prima mors animam nolentem ^d pellit e corpore, secunda animam nolentem tenet in corpore. Ab utraque morte communiter id habetur, ut quod non vult anima, de suo corpore patiatur (*Aug. l. xxi de Civit. Dei, c. 3*).

CLXXI. *De causis incognitis operum Dei.*

^f In incognitis causis operum divinorum nonnihil novimus, cum scimus non sine ratione Omnipotentem facere, unde infirmus humanus animus rationem non potest reddere (*Aug. ibid., c. 5*).

CLXXII. *De falsa fiducia.*

Frustra sibi homo post hoc corpus promittit, quod in hoc corpore comparare neglexit (*Aug. Enchir., c. 110*).

CLXXIII [*Alias CLXXII*]. *Quod nihil prosit homini si invitus bene faciat.*

Nemo ^h invitus ⁱ bene facit, etiamsi bonum est **568** quod facit, quia nihil prodest spiritus timoris, ubi non est spiritus charitatis (*Aug. l. i Confess. c. 12*).

^a Colon. vet. edit., *De venia unde constat beata vita. Alii, De venia. Ms. Joliensis, De justitia hominum.*

^b Colon. vet. edit., *non tamen tanta est in hac vita, ut potius per remissionem peccatorum constet quam per fidem virtutum.*

^c M. Joliensis, *De colluctatione vitiorum.*

^d Colon. vet. edit., *tollit. Ms. Remig., pellet.*

^e Ms. Joliensis, *De occultis operibus Dei. Alii, De causis incognitis. Addidimus, operum Dei, ex prioribus verbis sententiæ ipsius.*

^f Sic mss. Remig. et Jol. Editi omittunt præpositionem *In*.

^g Ita ms. Joliensis. Alii codices, *De negligentis.*

^h In ms. Joliensi hæc verba, *Nemo invitus, etc., novam sententiam constituunt, cui præfigitur titulus, Quod nihil prosit homini, si invitus bene faciat. In aliis codicibus hæc cum antecedentibus in sententiam unam coaluerant.*

ⁱ Colon. vet. editio, *bonum facit.*

^j Aptior visus est titulus ms. Joliensis, quam qui præferebatur in aliis codicibus, *De humana societate. Et hoc plenius sensum sententiæ Prosperi representat, quæm De diligendo Deo, quod alii codices præferebant.*

CLXXIV [*alias CLXXIII*]. *De obedientia.*

Sicut in potestatibus societatis humanæ major potestas minori ad obediendum præponitur; ita Deus omnibus (*Aug. l. iii Confess. c. 28*).

CLXXV [*Alias CLXXIV*]. *De vera dilectione.*

Beatus qui diligit Deum, et amicum in Deo, et inimicum propter Deum. Solus enim nullum eorum amittit, cui omnes in illo chari sunt, ^k qui nunquam a non dimittente amittitur (*Aug. lib. vi Confess. c. 9*).

CLXXVI [*Alias CLXXV*]. ¹ *De non corrumpendis.*

Manifestum est, quoniam bona sunt quæ corrumpuntur; quæ neque, si summa ^m bona essent, corrumpi possent, quia si summa bona essent, incorruptibilia essent; si autem nulla bona essent, quod in eis corrumpetur non esset (*Aug. l. vii Confess. c. 12*).

CLXXVII [*Alias CLXXVI*]. ⁿ *Quod Deus omnes creaturas bonas fecerit.*

Cum Deus incommutabiliter bonus, omnes creaturas fecerit bonas, nec ulla omnino nisi ab ipso sit creata natura; ^o nulla est substantia mali: quia quod auctorem Deum non habet, non est. ^p Itaque vitium corruptionis nihil est aliud quam inordinatæ vel desiderium vel actio voluntatis (*Aug. ibid.*).

CLXXVIII [*Alias CLXXVII*]. ^q *Quod justitia iniquis odiosa sit.*

Sicut palato non sano pœna est cibus qui sano **C** suavis est, et oculis ægris odiosa lux qua incolumis gaudet obtutus: ita displicet iniquis justitia Dei, cui si subjicerentur, ^r non conturbarentur (*Aug. ibid., c. 15*).

CLXXIX [*Alias CLXXVIII*]. *De ægritudine animi.*

Ægritudo animi rationalis est, cum bonis Inferioribus delectatus, superiora ex parte appetit, et ex parte non appetit. Ideoque in duas dividitur voluntates; ^s cumque una est, tota non est: et hoc adest uni, quod deest alteri (*Aug. l. viii Confess., c. 9*).

^k Edit. vet. Colon., *qui nunquam ante dimittit te, nisi dimittatur.*

¹ Ms. Joliensis, *Quod solus Deus corrumpi et immutari non possit.*

^m Ms. Remig., *bona essent, neque si bona non essent, corrumpi possent, quæ si summa bona essent, incorruptibilia essent. Colon. vet. edit. Neque si bona non essent, corrumpi possent; quia et si summa bona essent, incorruptibilia essent.*

ⁿ Sic ms. Joliensis. Alii omnes, *De incommutabili Deo.*

^o Ms. Joliensis, *nulla est substantia quæ auctorem Deum non habet.*

^p Ms. Joliensis, *Itaque, alii omnes, ita. Colon. vet. editio, omisso ita, quia quod auctorem Deum non habet, non est aliud quam desiderium aut actio inordinatæ voluntatis*

^q Ms. Joliensis, *De spiritali sapore.*

^r Mss. Remig. et Joliensis, *non minuerentur. Idem in margine notarunt editiones omnes.*

^s Ms. Joliensis, *cumque una non est tota, non est. Hic locus ex Augustini capite fit clarior, sic habente: Et ideo sunt duæ voluntates, quia una earum tota non est, et hoc adest alteri, quod deest alteri.*

CLXXX [Alias CLXXIX]. *De homine a benigno.*

569 Homini benigno parum esse debet inimicitias aliorum non excitare vel augere male loquendo; nisi eas etiam extinguere bene loquendo ^b studuerit (Aug. l. ix Confess., c. 9; Cælestin. I epist. 1).

CLXXXI [Alias CLXXX]. *c De veritate odiosa.*

Beata vita est gaudium de veritate, quod Deus est; sed multis veritas odiosa est, quam audire nolunt docentem; et nolentes falli, volunt mendacia sua veritatem videri. Quibus juste retribuitur, ut ipsi veritatem non lateant, ipsos autem lateat veritas (Aug. l. x Confess., c. 23).

CLXXXII [Alias CLXXXI]. *d De tolerantia.*

Nemo quod tolerat amat, etiamsi tolerare amat; quia aliud est fortis patientia, aliud segura felicitas; nec ejusdem est temporis labor pugnae, et beatitudo ^B victoriae (Aug. *ibid.*, c. 28).

CLXXXIII [Alias CLXXXII]. *e De egestate humanae intelligentiae.*

Ideo plerumque in sermone copiosa est egestas humanae intelligentiae, quia plus loquitur inquisitio quam inventio; et longior est petitio quam impetratio (Aug. l. xii Confess., c. 1).

CLXXXIV [Alias CLXXXIII]. *f De vera aeternitate Dei.*

Vera aeternitas Dei est, qui solus habet immortalitatem, quoniam ex nulla specie motuve mutatur, nec temporalis est voluntatis. Non enim immortalis est voluntas, quae alia, et alia est (Aug. *ibid.*, c. 11).

CLXXXV [Alias CLXXXIV]. *g De non desperandis peccatoribus.*

Non est desperandum de malis, sed pro ipsis, ut ^C boni fiant, studiosius est supplicandum, quia numerus sanctorum de numero semper est auctus impiorum (Aug. *enar. in ps. xxxix, n. 8*).

CLXXXVI [Alias CLXXXV]. *h Qualiter pax a Deo quaeratur.*

Quaerens a Deo pacem, ^a sit sibi ipse pacatus; ne aliud in professione oris, aliud sit in cordis arcano. Nihil enim prodest hoc esse in corde quod verum est, si hoc dicitur voce quod falsum est; quia veritas et credenda est, et loquenda (Aug. *ibid.*, n. 16).

CLXXXVII [Alias CLXXXVI]. *i Ne juste flagellatus doleat.*

Non conqueratur homo, quando in his **570** quae

^a Alias editi, *religioso*. Ms. Joliensis melius, *benigno*.

^b Mss. Remig. et Jol., *studuerit*. Alii codices *studeat*. Prioribus favet locus libri Confessionum in margine citatus.

^c Ms. Joliensis, *De beata vita*.

^d Sic ms. Joliensis. Alii omnes, *De forti patientia*.

^e Ita ms. Jol. Alii codices, *De copiosa egestate*. Colon. edit. vet. addit, *in oratione*. In cap. citato in Augustino summatur, *Difficilis inquisitio veri*.

^f In Ms. Joliensi plenior est sensus quam in aliis, ubi *De aeternitate*.

^g Ms. Jolien-is, *De vera pace*.

^h Ms. Remigianus, *sis tibi*. Ita quoque in Augustini libro citato.

ⁱ Ms. Joliensis, *De vera patientia*. Alii, *Ne juste, forte justus melius legeretur, flagellatus, doleat*.

^j Ms. Remig., *melioerem*.

^k Ms. Joliensis, *De vera poenitentia*.

^l Haec duo, *in pace*, adduntur in edit. Colon. vet. Ms. Jol., *De providentia pacis*.

^m Colon. vet. edit. supplet vocem hanc, *duplici*. Ms.

A juste habet, patitur aliquas adversitates: per amaritudinem enim inferiorum docetur amare meliora; ne viator tendens ad patriam, stabulum pro domo dilgat (Aug. *enar. in ps. xl, n. 5*).

CLXXXVIII [Alias CLXXXVII]. *k Ut peccator sibi displiceat.*

Bene currit ad remissionem peccatorum, qui displicet sibi. Apud judicem enim justum et misericordem, qui se accusat, excusat (Aug. *enar. in ps. xli, n. 12*).

CLXXXIX [Alias CLXXXVIII]. *De quaerendis praesidiis in pace.*

In tranquillitate pacis comprehendenda est doctrina sapientiae, quae inter tribulationum turbines difficulter agnoscitur. Nec facile inveniuntur in adversitate praesidia quae non fuerint in pace quaesita (Aug. *ibid.*, n. 16).

CXC [Alias CLXXXIX]. *De altari Dei m duplici.*

Ad altare Dei invisibile, quo non accedit injustus, ille pervenit qui ad hoc praesens justificatus accedit. Inveniet enim illic vitam suam qui hic discreverit causam suam (Aug. *enar. in ps. xlii, n. 5*).

CXCI [Alias CXC]. *n De fine Legis.*

Finis legis Christus est, in quo lex justitiae non consumitur, sed impletur. Omnis enim perfectio in ipso est, ultra quem non est quo se spes fidei et claritatis extendat (Aug. *enar. in ps. xlv, n. 1*).

CXCII [Alias CXCI]. *De malae conscientiae o poena.*

Nullae poenae graviores sunt quam malae conscientiae: in qua ^p cum Deus non habetur, consolatio non invenitur: et ideo invocandus est liberator, ut quem tribulatio exercuit ad confessionem, confessio perducatur ad veniam (Aug. *ibid.*, n. 2).

CXCIII [Alias CXCII]. *q De vera peccatorum remissione.*

^r Quod gravius peccatum aegri, quam medici interfectio? Sed cum in baptismo hoc dimittitur, quid non dimittitur (Aug. *ibid.*, n. 4)?

CXCIV [Alias CXCIII]. *o De ruminante verbum Dei.*

Auditor ^t verbi similis debet esse animalibus, quae ob hoc quia ruminant, munda ^u esse dicuntur: ut non sit piger de his cogitare quae in alvo cordis accepit: et cum audit, sit similis edenti; cum vero

Jol., *Qualiter accedi debeat ad altare*.

ⁿ Ms. Joliensis, *De vero et perfecto fine*. Alii omnes, *De Lege*. Plenior sensus evadet, si legatur, *De fine Legis*, ex primis verbis sententiae.

^o Vocem hanc *poena* sumimus ex ms. Joliensi. Alii habebant tantum, *De mala conscientia*. Ms. Jol., *De conscientiae poena*.

^p Ms. Remig., *in qua Deus non habetur, consolatio*, etc.

^q Ita ms. Joliensis, et quidem melius et clarius quam quod caeteri omnes, *De aegro*. Colon. vet. solus habet, *De aegro interficiente medicum*.

^r Sic legitur in mss. Corb. et Joliensi, et August. tom. IV et in tom. X, append. In Prosperianis codicibus, *Quid gravius peccato aegri, quam*.

^s Ms. Joliensis, *Qualiter verbum debeat audiri*.

^t Ms. Joliensis, *Verbi Dei... animalium*. Ms. Remig. scribit etiam *animalium*, et postea, *quae ab hoc*.

^u Ms. Jol., *munda dicuntur... quae alvo cordis*. Colon. vet. edit., et non pigeat cogitare de his.

audita in memoriam revocat, sit similis ruminanti A
(Aug. enar. in ps. XLVI, n. 1).

CXCV [Alias CXCLV]. ^a De imperio animæ.

571 Rationalis anima domina est corporis sui; quæ inferiori non bene iuperabit, nisi superiori se Deo tota charitatis subiectione ^b servierit (Aug. *ibid.*, n. 10).

CXCVI [Alias CXCVI]. ^c De misericordia Dei.

Sicut terra de cælo expectat pluviam et lucem, sic homo ex Deo debet expectare misericordiam et veritatem (Aug. *ibid.*, n. 15).

CXCVII [Alias CXCVI]. ^d De discretione bonorum et malorum.

Gaudendum est bonis Ecclesiæ filiis, quod in discretione eorum non fallitur divina iustitiâ. Sed non temere dividant congregatos: quia ipsorum est velle B colligere, Domini separare (Aug. enar. in ps. XLVII, n. 11).

CXCVIII [Alias CXCVIII]. ^e De terreno amore.

Dominus est rerum quas habet, qui nulla cupiditate ^f irretitur. Nam qui terrenorum amore obstringitur, non possidet, sed possidetur (Aug. enar. in ps. XLVIII, ser. 1, n. 2).

CXCIX [Alias CXCIX]. De hæreditate ^g æterna.

Hæreditas, in qua cohæredes Christi sumus, non minuitur multitudine filiorum, nec fit angustior numerositate cohæredum: sed tanta est multis, quanta paucis; tanta singulis, quanta omnibus (Aug. enar. in ps. XLIX, n. 2).

CC [Alias CXCIX]. ^h De felicitate.

Numquam debet secreta esse felicitas; quia periculosiora sunt animo secunda, quam corpori adversa; prius enim corrumpunt prospera, ut inveniant adversa ⁱ quod frangant (Aug. enar. in ps. L, n. 4).

CCI [Alias CC]. De remediis pœnitentiæ.

Prima salus est, declinare ^j peccatum; secunda est, non desperare de venia. Nam ipse se in æternum perimit, qui apud misericordem iudicem ad pœnitentiæ remedia non recurrit (Aug. *ibid.*, n. 5).

CCII [Alias CCI]. ^k De bonis occultis sanctorum.

Boni latent, quia bonum ipsorum in occulto est; ^l nec visibile enim est, nec corporale quod diligunt, et tam merita eorum sunt ^m in abscondito constituta, quam præmia (Aug. enar. in ps. LIII, n. 3).

^a Ms. Jol., De imperio animæ. Alii, De anima rationali.

^b Ms. Jol., subdiderit.

^c Ms. Jol., De misericordia et veritate. Forte plenius legeretur, Unde homini misericordia et veritas.

^d Ita ms. Jol. Alii, De bonis Ecclesiæ filiis.

^e Ms. Jol., Qualiter possidenda sit terrena substantia.

^f Ms. Remig., illuditur.

^g Ms. Jol., æterna. Alii, Christi.

^h Ms. Jol., De prosperitate et adversitate terrena.

ⁱ Colon. vet. edit., quæ frangant.

^j Ms. Remig., declinare a peccato.

^k Ms. Jolienensis, De occulta vita sanctorum.

^l Edit. Colon. vet., nec visibile est, nec corporale est.

^m Ms. Remig., in abdito.

ⁿ Ms. Remig., Qualiter amandi sunt inimici.

^o Ms. Jol., quod ideo.

^p Ms. Jol., De resurrectione.

^q Ms. Jol., incitatur.

CCIII [Alias CCII]. ^r De inimicis bonorum.

572 Nullus bonorum inimicum habet, nisi malum: ^s qui ideo esse permittitur, ut aut corrigatur, aut per ipsum bonus exerceatur. Orandum est ergo pro inimicis, ut aut obtineatur eorum conversio, aut in nobis divinæ bonitatis inveniat imitatio (Aug. enar. in ps. LIV, n. 4, et Cælestin. 1, ep. 1).

CCIV [Alias CCIII]. ^p De vigore fidei Christianæ.

Vigor fidei Christianæ tribus temporibus ^q initiat, vespere, mane, et meridie. Vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie ^r ascensione. Unum ad patientiam occisi, aliud ad vitam resuscitati, tertium ad gloriam pertinet majestatis in Patris dextera considentis (Aug. *ibid.*, n. 18).

CCV [Alias CCIV]. ^r De purgandis electis.

Ad hoc ^s exagitantur homines tribulationibus, ut vasa electionis evacuentur nequitia, et impleantur gratia (Aug. enar. in ps. LV, n. 13).

CCVI [Alias CCV]. ^t De bonis quæ nemo amittit invitus.

Potest homo invitus amittere temporalia bona; numquam vero, nisi volens, ^u perdit æterna (Aug. *ibid.*, n. 19).

CCVII [Alias CCVI]. ^v De fine fidelium.

Finis fidelium Christus est: ad quem cum pervenerit currentis intentio, non habet quod possit amplius invenire, sed habet in quo debeat permanere (Aug. enar. in ps. LVI, n. 2).

CCVIII [Alias CCVII]. De tristitia.

Melior est tristitia iniqua patientis, quam lætitia iniqua facientis (Aug. enar. in ps. LVI, n. 14).

CCIX [Alias CCVIII]. ^x De peccatis præteritis.

Revocandus est animus ^y a recordandis cum quadam delectatione præteritis, ne, subrepente concupiscentia, redeamus corde in Ægyptum (Aug. enar. in ps. LVII, n. 10).

CCX [Alias CCIX]. ^z De veritate.

Bonum est ^a veritate vinci. ^{aa} Ad correptionem superet veritas ^{bb} volentem; nam et invitum ipsa superabit (Aug. *ibid.*, n. 20).

CCXI [Alias CCX]. ^{cc} De impunitate peccatorum.

Peccata sive parva, sive magna, impunita esse **573** non possunt, quia aut homine pœnitente, aut ^{dd} Deo vindicante plectuntur. Cessat autem vindicta

^r Ms. Jol., De probatione justorum.

^s Edit. vet. Colon., excoquantur homines tribulationibus.

^t Ms. Jol., De libero arbitrio.

^u Ms. Remig., perdet.

^v Ms. Remig., De fine perfectorum.

^w Ms., Qua cautela sint recogitanda peccata.

^x Col. vet. edit., ad recordandum (forte a recordando) cum quadam delectatione de præteritis.

^y Ms. Jol., Amandum ut a veritate vincamur.

^{aa} Ms. Remig., ad correptionem superet te.

^{bb} Edit. vet. Colon., nolentem. Ms. Jol., superet veritas nolentem; nam et volentem et invitum ipsa superabit.

^{cc} Ms. Jol., Non posse impunita esse peccata.

^{dd} Col. vet. editio addit hic, in iudicio. Ms. Jol., Deo vindicante; alii, iudicante; priori favet locus August. citatus.

divias, si conversio præcurrat humana. Amat enim Deus confidentibus parcere; et eos qui semetipsos judicant, non judicare (*Aug. in ps. LVIII serm. 1, n. 13*).

CCXII [*Alias CCXI*]. ^a *De præventu misericordiae Dei.*

Nullus miser de quantacumque miseria liberatur, nisi qui Dei misericordia præveniatur (*Aug. in ps. LVIII serm. 2, n. 11; can. 14 conc. Arausic. II*).

CCXIII [*Alias CCXII*]. ^b *De effectu supplicationis.*

Fideliter supplicans Deo pro necessitatibus ^c hujus vitæ, et misericorditer auditur, et misericorditer non auditur. Quid enim infirmo sit utile, magis novit medicus quam ægrotus. Si autem id postulat quod Deus ^d et præcipit et promittit, fiet omnino quod poscit; quia ^e accipit charitas quod parat veritas (*Aug. enar. in ps. LIX, n. 7*).

CCXIV [*Alias CCXIII*]. *De propectu ^f bonorum per tentationes.*

Propectus fidelium sine tentatione non provenit; nec sibi quisquam innotescit, nisi probationis examine; nec coronabitur, ^g nisi qui vicerit; nec vincet, nisi qui certaverit. ^h Quis autem certat, nisi inimicum habens, et tentationi resistens (*Aug. enar. in ps. LIX, n. 2*)?

CCXV [*Alias CCXIV*]. ⁱ *De prophetiis implendis.*

Stultus est qui non credit denuntiationibus prophetarum in paucis quæ restant; cum videat tam multa completa, quæ tunc non erant, quando i prædicebantur implenda (*Aug. enar. in ps. LXII, n. 1*).

CCXVI [*Alias CCXV*]. ^k *De idolis.*

Sic sunt qui colunt idola, quomodo qui in somnis vident vana. Si autem evigilet anima ipsorum, intelligit a quo facta sit, et ^l non colit quod ipsa fecit (*Aug. ibid., n. 4*).

CCXVII [*Alias CCXVI*]. ^m *De corporibus humanis.*

Omnia corporis nostri, quæ ⁿ discerpta, vel putrefacta, vel etiam concremata, in quasdam dissolvuntur favillas, Deo perire non possunt. In illa enim elementa mundi eunt, unde sumpta sunt illa manu quæ tenet omnia (*Aug. ibid., n. 6*).

CCXVIII [*Alias CCXVII*]. ^o *De siti bona.*

Qui Deo sitiunt, tota sua debent sitire **574** substantia, id est, et anima et carne, quia et animæ

Deus dat panem suum, id est, verbum veritatis, et carni necessaria Deus præbet, quia utraque ^p ipse pascit, qui utraque fecit (*Aug., ibid., n. 7*).

CCXIX [*Alias CCXVIII*]. ^r *De meditatione fidelium in otio et actione.*

Qui otiosus et quietus non cogitat Deum, quomodo inter actus multos, et laboriosa negotia de illo poterit cogitare? Meditetur ergo quæ Dei sunt fidelis, ^s cum vacat, et bene operandi substantiam quærat, ne in actione deficiat (*Aug. ibid., n. 15*).

CCXX [*Alias CCXIX*]. ^t *De simulationis malo.*

Simulata innocentia, non est innocentia; simulata æquitas, non est æquitas; sed duplicatur peccatum, in quo est et iniquitas, et simulatio (*Aug. enar. in ps. LXIII, n. 11*).

B CCXXI [*Alias CCXX*]. ^u *Pœna animæ justitiam deserentis.*

Anima recedens a luce justitiæ, quanto magis quærit ^v quod inveniat contra justitiam, tanto plus repellitur a lumine veritatis, et in tenebrosa demergitur (*Aug. ibid.*).

CCXXII [*Alias CCXXI*]. *De duabus civitatibus.*

Duas in toto mundo civitates faciunt duo amores: Jerusalem facit amor Dei; Babyloniam, amor sæculi. Interroget ergo se quisque quid amet, et inveniet unde sit civis (*Aug. enar. in ps. LXIV, n. 3*).

CCXXIII [*Alias CCXXII*]. ^x *Quod præceptum Dei leve sit amanti.*

Omne præceptum Dei leve est amanti: nec ob aliud intelligitur dictum, *Onus meum leve est* (*Matth. XI, 30*), nisi quia dat Spiritum sanctum, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris (*Rom. V, 5*), ut diligendo liberaliter faciamus, ^y quod qui timendo facit, serviliter facit: nec est amicus recti, quando mallet, si fieri posset, id quod rectum est non juberi (*Aug. enar. in ps. LXVII, n. 18*).

CCXXIV [*Alias CCXXIII*]. *De charitate.*

Plenitudo legis charitas est (*Rom. XIII, 10*): quia per charitatem lex impletur, non per timorem. In tantum enim sunt mandata justitiæ, in quantum adjuvat spiritus gratiæ (*Aug. ibid., n. 24*).

CCXXV [*Alias CCXXIV*]. *De operibus bonis.*

Non sunt bona opera, nisi quæ per fidem et dile-

^a Sic Ms. Jol., cum alii habeant *De misero.*

^b Ita Ms. Jolensis. Alii omnes, *De remediis tribulationum.*

^c Ms. Remig. et Jol., *istius vitæ.*

^d Ms. Remig., *præcepit et promissit.*

^e Ms. Jol., *accipiet charitas.*

^f Ms. Jol., *De propectu fidelium per tentationes. Alii tantum, De propectu bonorum.*

^g Ms. Jol., *sine probationis examine; et paulo post, Ms. Jol., nisi vicerit.... nisi certaverit.*

^h Editio vet. Colon., *Nec certabit, nisi inimicum habens.*

ⁱ Ms. Jol., *De prænuntiationibus prophetarum.*

^j Ms. Remigianus, *prædicabantur.*

^k Ms. Remig., *De cultu idolorum.*

^l Ms. Remig. et Jol., *non colet; et antea Jol. ms., Si vigilet anima.*

^m Ms. Jol., *De resurrectionis veritate.*

ⁿ Colon. vet. edit. *discreta; et sub finem sententiæ, quæ donat omnia.*

D ^o Ms. Jol., *Qualiter sitiendum sit Deo.*

^p Ms. Jol., *et carnis necessaria.*

^q Plures ex editis et ms. Colon., *ipse facit. Emondamus ex ms. Remig. et Jol. et edit Colon. vet., Augustino dicente loco citato, qui fecit ambas res, ipse pascit ambas res.*

^r Hæc verba in otio et actione, non inutiliter addit Colon. vet. editio. Ms. Jol., *Quo studio meditandum sit de Deo.*

^s Ms. Jol., *dum vacat.*

^t Ms. Jol., *De simulationis malo. Alii, De simulata innocentia.*

^u Ita habet ms. Jol. Alii generalius, *De lumine.*

^v Ms. Jol., *quid inveniat; et post pauca, ms. Remig., et in tenebris.*

^x Sic ms. Jol. Alii, *De præcepto Dei.*

^y Edit. Colon. vet., *quia quod quis timendo facit, serviliter facit; nec est animus rectus, quando mallet, etc.*

cionem sunt, quia alterum sine **575** altero nullius virtutis fructum parit (Aug. *ibid.*, n. 41; et *lib. de Gratia Christi*, c. 26).

CCXXVI [Alias **CCXXV**]. ^a De lapsu Adam, et conversione fidelium.

Ab eo quod formavit Deus mutatus est Adam, sed in pejus, per iniquitatem suam: ab eo quod operata est iniquitas, mutantur fideles, sed in melius, per gratiam Dei. Ita ergo mutatio fuit prævaricatoris primi, hæc mutatio dexteræ est Excelsi (Aug. in *ps. LXVIII serm.* 1, n. 2; et *can. 15 conc. Araus.* 11).

CCXXVII [Alias **CCXXVI**]. De temporalibus deliciis et pœnis.

In præsentī vita et deliciæ temporales dulces sunt, et tribulationes temporales amaræ sunt: sed quis non bibat tribulationis poculum, metuens ignem gehennarum? et quis non contemnat dulcedinem sæculi, inhians bonis æternæ vitæ (Aug. in *ps. LXVIII serm.* 1 n. 3)?

CCXXVIII [Alias **CCXXVII**]. ^b De Trinitate.

In Trinitate divina tanta est substantiæ unitas, ut æqualitatem teneat, pluralitatem non recipiat (Aug. *ibid.*, n. 5).

CCXXIX [Alias **CCXXVIII**]. ^d Nullam mali esse naturam.

Omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. 1, 3). Cum itaque universæ naturæ per Verbum Dei factæ sunt, iniquitas per ipsum facta non est, quia iniquitas nulla substantia est: et peccatum non natura est, sed vitium naturæ, id appetentis quod non est ordinis sui (Aug. *ibid.*).

CCXXX [Alias **CCXXIX**]. ^f Quid sublatum sit diabolo.

Sublatum est diabolo iniquitate sua et victo, non quod habebat proprium, sed quod rapuerat alienum. Auferendo enim Christus quæ de magna ejus domo perierant, non furtum fecit, sed furtum recepit (Aug. *ibid.*, n. 9).

CCXXXI [Alias **CCXXX**]. De profunditate iniquitatis.

Tunc hominem concludit profunditas iniquitatis, quando non solum immersus peccatis jacet; sed

^a Ms. Jol., De mutatione Adam. Melius forte, De mutationibus oppositis. Ad plenam sententiæ subjectæ intelligentiam addimus, et conversione fidelium, auctoritate textus nostri.

^b Ms. Jol., De unitate Trinitatis.

^c Ms. Remig., substantia et unitas.

^d Ms. Joliensis, Nullam mali esse naturam. Colon. vet. edit., Quod mala sint creata. Non bene, ut videtur, nisi legas cum negante particula.

^e Ms. Remig., Cum utique. Ms. Jol. post pauca a prima manu, factæ sint; et infra Colon. vet. edit., id appetens.

^f Ita ms. Joliensis. Alii, De iniquitate diaboli.

^g Colon. vet. edit., victo. Melius, victo. Alludit enim ad locum, Matth. XII, 29: Nemo in domum fortis intrat, et vasa ejus diripit, nisi prius alligaverit fortem. Idem postea, non quod non habuit proprium, sed quod rapuerat alienum. Auferendo enim Christus de magna domo ejus quæ perierant, non furtum fecit. Aliorum lectioni favet quod ait August. loco citato in margine, respondet tibi (Dominus) vasa ista de magna domo mea perierant; non furtum feci, sed furtum recepi.

etiam volens ea defendere, perdit aditum confessionis (Aug. in *ps. LXVIII serm.* 2, n. 4).

CCXXXII [Alias **CCXXXI**]. ⁱ Quod Deus misericors sit in tribulationibus.

Cum Deus permittit aut facit ut aliqua **576** tribulatione vexemur, etiam tunc misericors est: quia excitans fidem, et differens opem, non auxilium negat, sed desiderium movet (Aug. *ibid.*).

CCXXXIII [Alias **CCXXXII**]. ^k De divitiis Christianis.

Divites Christiani, si veri Christiani sunt, prorsus pauperes sunt; et in comparatione cœlestium bonorum quæ sperant, omne aurum suum arenam deputant, quia ibi quisque habet divitias suas, ubi delectationem (Aug. *ibid.*, n. 14).

CCXXXIV [Alias **CCXXXIII**]. De fide Abraham.

Fides Abraham, semen est Abraham. Proinde qui pertinent ad credulitatis similitudinem, ipsi pertinent ad hæredum promissionem (Aug. *ibid.*, n. 21).

CCXXXV [Alias **CCXXXIV**]. ^l De perseverantia in bono.

Nemo fidelium, quamvis multum profecerit, dicat, Sufficit mihi. Qui enim dixerit, remansit, et hæsit in via ante finem; qui non perseverabit usque in finem (Aug. enar. in *ps. LXIX*, n. 8).

CCXXXVI [Alias **CCXXXV**]. ⁿ Quod omnis locus in Deo sit.

Nullus in Deo locus est, nec est quo fugiatur ab ipso, nisi ad ipsum. Qui vult evadere offensum, confugiat ad placatum (Aug. in *ps. LXX serm.* 1, n. 5).

CCXXXVII [Alias **CCXXXVI**]. ^p De duabus vitis.

Dux vitæ sunt, una est corporis, altera animæ. Sicut vita corporis anima, sic vita animæ Deus: et quomodo si anima deserat, moritur corpus; sic anima moritur, et si deserat Deus (Aug. in *ps. LXX serm.* 2 n. 3).

CCXXXVIII [Alias **CCXXXVII**]. ^r A quo bene sit homini.

A quo habet homo ut sit, apud illum habet ut ei bene sit (Aug. *ibid.*, n. 6).

^b Colon. vet. edit., profunditatis iniquitas; et eadem circa finem, perdit confessionem, et aditum confessionis. Hæc, confessionem, et in nullo alio codice habentur.

ⁱ Ita ms. Joliensis. In aliis, De auxilio Dei.

^j Ms. Joliensis, desideria movet.

^k Ms. Joliensis recte addidit vocem istam, diritibus.

^l Ms. Joliensis, De profectu fidelium.

^m Ms. Jol. et Colon. vet. edit., perseveraverit.

ⁿ Ita Ms. Joliensis. Alii omnes generatim, De Deo.

^o Suspiciamus legendum, Omnis in Deo locus est, aut Nullus sine Deo locus est: tum ex titulo ms. Joliensis, tum ex ipso Augustini textu: Ego si michi alium locum elegero, salvus esse non potero. Elige certe homo, si inveneris, munitionem. Non est ergo quo fugiatur ab illo, nisi ad illum. Si vis evadere iratum, fuge ad placatum.

^p Ms. Joliensis, Quod dux vitæ sint.

^q Ms. Colon. vet. edit., si deserat Christus.

^r Sic ms. Joliensis. Alii, De homine.

^s Ms. Joliensis, ab illo habet. In Augustino, apud illum, ut in aliis codicibus.

CCXXXIX [Alias CCXXXVIII]. *De obedientia.*

Perfecte Deus evidenterque monstravit quantum sit bonum obedientia, cum hominem in paradiso positum ^a ab ea re prohibuit, quæ non erat mala. Sola ^b ibi obedientia potuit tenere palmam, sola inobedientia ^c incidit in pœnam (Aug. *ibid.*, n. 7).

CCXL [Alias CCXXXIX]. ^d *De eruditione bonorum per malos.*

577 Interdum Deus per malos erudit bonos, et per temporalem potentiam damnandorum exercet disciplinam liberandorum (Aug. *enar. in ps. LXXIII*, n. 8).

CCXLI [Alias CCXL]. *De confessione.*

Apud misericordiam Dei plurimum valet confessio pœnitentis, quem facit peccator confitendo propitium, quem negando non facit nescium (Aug. *enar. in ps. LXXIV*, n. 3).

CCXLII [Alias CCXLI]. ^e *Quod non sit gloriandum de scientia.*

Humilium virtus est de scientia non gloriari: quia communis est omnibus; sicut ^f usus lucis, ita participatio veritatis (Aug. *enar. in ps. LXXV*, n. 17).

CCXLIII [Alias CCXLII]. *Qualiter regantur corpora.*

^g Non caret regia potestate, qui corpori suo noverit rationabiliter imperare. Vere dominator est terræ qui carnem suam regit legibus discipline (Aug. *ibid.*, n. 18).

CCXLIV [Alias CCXLIII]. ^h *De timente pœnam et amante justitiam.*

Quantum ad opera attinet quæ forinsecus aguntur, et qui timet pœnam et qui amat justitiam, non facit contra mandatum; et ideo pares quidem sunt manu, sed dispares corde; similes actione, dissimiles voluntate (Aug. *enar. in ps. LXXVII*, n. 11).

CCXLV [Alias CCXLIV]. ⁱ *Quid colatur.*

Hoc ab homine colitur, quod diligit. Unde quia Deus omnibus rebus major et melior invenitur, plus omnibus diligendus est, ut colatur (Aug. *ibid.*, n. 20).

CCXLVI [Alias CCXLV]. ^j *De corde recto.*

Rectum cor cum Deo est, quando propter Deum queritur Deus (Aug. *ibid.*, n. 21).

^a Ms. Remig. et Joliensis, *ab arbore prohibuit.*

^b Ms. Remig., *sola sibi obedientia.*

^c Ms. Remig. et Colon. vet. edit. cum recentioribus nonnullis, *incidit in pœnam.* Mss. Jol. et Colb. cum edit. Lugd., Lovan., Duac. et Colon., et Append. Aug., *incidit pœnam.* Aug. in Psal., *invenit pœnam.*

^d Ita ms. Jol. Alii, *Quomodo erudiantur boni.*

^e Ms. Jol. addit *Quod non sit gloriandum.*

^f Mss. Remig. et Jol. auctoritate addimus vocem *usus.*

^g Ms. Joliensis, *Non curet regiam potestatem.* Nec male, si inspiciantur verba hæc Augustini, loco citato: *Noli aviditate imperandi ponere tibi ante oculos provincias latissimas, qua tua regna diffundas, terram quam portans rege, unde idem ms. pro titulo præfigit huic sententiæ, Qualiter non curemus regiam potestatem, et in textu, novit pro noverit.*

^h Alii codices, *de pœna et justitia.* Reliqua supplet ms. Joliensis.

ⁱ Ms. Joliensis, *Hoc colit homo quod diligit.* Forte melius in aliis legeris, *Quomodo Deus diligitur; non, Quid diligitur.*

A CCXLVII [Alias CCXLVI]. ^k *De benevolentia justi erga impios.*

De benevolentia est, non de malitia, cum lætatur justus in impios processisse vindictam, quia non peccatoris exitium placet, quem voluit corrigi; sed justitia Dei, qua scit multos posse converti (Aug. *enar. in ps. LXXVIII*, n. 14).

CCXLVIII [Alias CCXLVII]. ^l *De simulatione pacis cum inimico.*

Non vincit in bono malum, qui in superficie bonus est, et in alto malus, opere parcens, **578** corde sæviens, manu mitis, voluntate crudelis (Aug. *ibid.*).

CCXLIX [Alias CCXLVIII]. ^m *De amore et timore.*

Ad omne opus bonum amor ducit, et timor Dei; ad omne peccatum amor ducit, et timor mundi. Ut ergo apprehendatur bonum, et declinetur malum, discernendum est quid et diligi debeat, et timeri (Aug. *enar. in ps. LXXIX*, n. 13).

CCL [Alias CXXLIX]. ⁿ *Quem non frangat infelicitas.*

Nulla infelicitas frangit, quem felicitas nulla corrumpit (Aug. *enar. in ps. LXXXIII*, n. 3).

CCLI [Alias CCL]. ^o *Qualiter dives pauper est Dei.*

Dives qui talis est, ut contemnat in se ^p quidquid illud est unde inflari superbia solet, pauper est Dei (Aug. *enar. in ps. LXXXV*, n. 3).

CCLII [Alias CCLI]. ^q *De gradibus pietatis.*

Ascensionum ad Deum gradus sunt, pietatis affectus. Iter tuum voluntas tua est; amando accedis, ^r negligendo recedis; constitutus in terra Deo jungor, ^s si quæ Deo clara sunt diligis (Aug. *ibid.*, n. 6).

CCLIII [Alias CCLII]. *De petitionibus contrariis Deo.*

Deus, cum aliquid ^t male poscitur, dando irascitur, non dando mi-eretur (Aug. *ibid.*, n. 8 et 9).

CCLIV [Alias CCLIII]. *De mendacio.*

Incredibile est, non mentiri hominem ne capiatur, qui mentitur ut capiat (Aug. *lib. contra Mendacium c. 4*).

CCLV [Alias CCLIV]. *Item de mendacio.*

Quamvis omnis qui mentitur, velit celare quod verum est, non tamen omnis qui vult celare verum, mentitur. Plerumque enim ^u vera non fallendo oc-

^j Addimus vocem hanc, *recto.* Ms. Jol., *De quaerendo Deo.*

^k Hæc addenda credidimus ad pleniorum sensum. Ms. Jol., *De benevolentia justi, et vindicta impiorum.* Melius utroque forte, *Quomodo lætetur justus de vindicta impiorum.* In fine sententiæ Ms. Jol. *multos converti absque voce hæc posse.*

^l Ms. Joliensis, *De vincendo in bono malo.* Alii, *De simulatione, scilicet, dilectionis inimici, aut, pacis cum inimico.*

^m Colon. vet. edit., *De opere amoris et timoris.*

ⁿ Sic ms. Joliensis. Cæteri, *De felicitate.*

^o Ita ms. Joliensis. Alii, *De divite paupere.*

^p Ms. Remig., *quidquid est.* Ita Aug. in psalmum citatum.

^q Ms. Joliensis, *De gradibus ascensionum ad Deum.* Colon. vet. edit., *De ascensu ad Deum.*

^r Ms. Joliensis, *contemnendo recedis.*

^s Idem sub finem, *si quæ Deo;* Alii, *quia quæ Deo.*

^t Ms. Joliensis, *Quando aliquid mali poscitur, Deus.* Et in textu sententiæ, *aliquid mali, ubi alii codices habent, aliquid male.*

^u Ms. Joliens. et edit. Colon. vet., *vera; ut apud*

culimus, sed tacendo. Neque enim mentitus est Dominus, ubi ait (Joan. xvi, 12), ^a *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo* (Aug. *ibid.*, c. 40).

CCLVI [Alias CCLV]. ^b *De primo et secundo homine.*

In primo homine patuit, ^c quid hominis arbitrium valeret ad mortem: in secundo autem, quid Dei adjutorium valeret ad vitam. Primus enim homo, non nisi homo: secundus vero homo, Deus et homo. Peccatum **579** ergo factum est, relicto Deo; justitia non fit sine Deo (Aug. *ep. ad Dardanum*, c. 9, n. 50).

CCLVII [Alias CCLVI]. ^d *De legis littera.*

Legis littera quæ docet non esse peccandum, si Spiritus vivificator desit, occidit. ^e Scire enim peccatum potius facit quam cavere; et ideo magis augeri quam minui: quia malæ concupiscentiæ etiam prævaricatio legis accedit (Aug. *lib. de Spiritu et Littera*, c. 5).

CCLVIII [Alias CCLVII]. *De mandato Dei et timore.*

Mandatum Dei si timore sit pœnæ, non amore justitiæ, serviliter fit, non liberaliter; et ideo nec fit. Non enim bonus fructus est qui non ^f de charitatis radice procedit (Aug. *ibid.*, c. 14).

CCLIX [Alias CCLVIII]. ^g *Quod lex Dei secundum naturam sit.*

Lex Dei secundum naturam est, et cum homines quæ legis sunt faciunt, ^h naturaliter faciunt, superato vitio, quod nec præsidium legis abstulerat. Cum itaque per gratiam lex Dei in cordibus ⁱ scribitur (Rom. ii, 14), quæ legis sunt naturaliter sunt; non quia per naturam ^j præventa sit gratia, sed quia per gratiam reparata natura (Aug. *ibid.*, c. 27).

CCLX [Alias CCLIX]. ^k *De gloria non habenda nisi in Deo.*

Nemo ^l ex eo quod videtur habere gloriatur, tamquam non acceperit; aut ideo se putet accepisse, quia littera extrinsecus vel ut legeretur apparuit, vel ut audiretur insonuit (I Cor. iv. 7). Nam si per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est (Gal. ii, 21). Porro autem si non gratis mortuus est; *Ascendens*

Aug. Alii codices, *verum*. Colon. vet. edit., *occultamus*.

^a Ita post August. in hoc libro mss. Remig. et Jol. Alii codices nostri, *cum ait*.

^b Ita ms. Joliensis. Alii vero, *De libero arbitrio*.

^c Colon. vet. edit., *quod*, hic et paulo post.

^d Sic ms. Jol. Alii, *De lege et peccato*.

^e Ms. Joliensis, *Sciri enim.... quam cavere*, ut in libro August. unde sumpta est sententia.

^f Colon. vet. edit., *de charitate procedit*. Ms. Remig., *de charitate radice procedit*.

^g Sic ms. Joliensis. Alii libri, *De lege*. Colon. vet., *De lege in natura*.

^h Mss. Remigianus et Joliensis aliter habent locum istum: scilicet post, *naturaliter faciunt, superato vitio quod naturæ præsidium legis abstulerat*. Augustini verba sunt, loco citato in margine: *Proinde naturaliter homines quæ legis sunt faciunt; qui enim hoc non faciunt, vitio suo non faciunt. Quo vitio lex Dei est deleta de cordibus: ac per hoc vitio sanato, cum illic scribitur, fiunt quæ legis sunt naturaliter*.

ⁱ Ms. Jol., *inscribitur*.

^j Apud August., *negata sit gratia*.

^k Ms. Joliensis, *Quod non gloriemur de habitis, tam-*

quam non acceptis. ^l Ms. Joliensis, *in eo quod*. ^m Mss. Remigianus, *captivavit*, et infra, *Nam aut non vere habet*. ⁿ Sic ms. Joliensis. Alii, *De homine et superbia*; alii, *De hominis superbia*. Colon. vet. edit., *De superbia inobedientiæ*. ^o Ms. Remig., *Sed quia mortalis (forte immortalis) esse voluit*.

CCLXI [Alias CCLX]. ⁿ *Quid per inobedientiam perdidit homo.*

Homo factus erat immortalis, Deus esse voluit: non perdidit quod homo erat, ^o sed perdidit quod immortalis erat; et ^p de inobedientiæ superbia contracta est pœna naturæ.

CCLXII [Alias CCLXI]. *De laude ^q et præmio fidei.*

Laus fidei est non visa credere: præmium **580** erit, creditorum adeptione gaudere.

CCLXIII [Alias CCLXII]. ^r *Cur Sapiencia Dei per carnem ad homines venerit.*

Sicut lac non transit nisi per carnem, ut parvulum pascat qui panem edere non potest; sic nisi Sapiencia Dei, quæ panis est angelorum, ad homines dignaretur venire per carnem, nemo ad Verbi contemplandam divinitatem posset accedere. Quia ergo lux a tenebris non poterat comprehendi, ipsa lux mortalitatem subiit tenebrarum, et per similitudinem carnis peccati, participationem dedit luminis veri (Aug. in ps. xxxiii serm. 4, n. 6).

CCLXIV [Alias CCLXIII]. ^s *De bona fama.*

Odor bonus fama bona est, ^t quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum Christi vestigia sequitur, pedes quodammodo ejus pretiosi unguenti odore perfundit (Aug. *l. in de Doctr. Christi* c. 12).

CCLXV [Alias CCLXIV]. ^u *Quid recte diligatur.*

Non est in carendo difficultas, nisi cum est in habendo cupiditas: et ideo id solum recte diligitur, quod nunquam bene amittitur (Aug. *ibid.* c. 18).

CCLXVI [Alias CCLXV]. ^v *De insipienti eloquentia.*

Qui affluit ^x insipienti eloquentia, tanto magis cavendus est, quanto magis ab eo, in his quæ audire inutile est, delectatur auditor, et eum quem ornate dicere audit, etiam vere dicere existimat (Aug. *lib. iv de Doctr. Christi*, c. 5).

quam non acceptis.

^l Ms. Joliensis, *in eo quod*.

^m Mss. Remigianus, *captivavit*, et infra, *Nam aut non vere habet*.

ⁿ Sic ms. Joliensis. Alii, *De homine et superbia*; alii, *De hominis superbia*. Colon. vet. edit., *De superbia inobedientiæ*.

^o Ms. Remig., *Sed quia mortalis (forte immortalis) esse voluit*.

^p Ms. Joliensis, et *inobedientia superbiæ*.

^q Ms. Joliensis supplet et *præmio*

^r Ms. Jol. addit vocem *Dei* ad titulum *De Sapiencia aliorum codicum*. Colon. vet. edit., *De sapientia in contemplando*. Forte plenus diceretur, *Quare sapientia Dei ad homines venerit per carnem*. Aut, *Cur sapientia Dei incarnata sit*.

^s Ms. Jol., *De odore bonæ famæ*.

^t Sic mss. Remig. et Jol., conformiter textui Augustini loco citato in margine. Alii codices, *quam quisque.... haurit, dum Christi*, etc.

^u Ita ms. Joliensis. Alii codices, *De cupiditate*.

^v Alii, præter ms. Jol., *De eloquentia insipientis*.

^x Ms. Remig., *insipientiæ eloquentia*.

CCLXVII [Alias CCLXVI]. ^a *De indole bonorum ingeniorum.*

Bonorum ingeniorum clara est indoles, in verbis disserentium verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? aut quid obest lignea, ^b si hoc potest? quando nihil quærimus, nisi patere quod clausum est (Aug. *ibid.*, c. 14).

CCLXVIII [Alias CCLXVII]. ^c *De diligendo et non diligendo peccatore.*

Omnis peccator, in quantum peccator est, non est diligendus; et omnis homo, in quantum homo est, diligendus est propter Deum, Deus vero propter seipsum: a quo habent omnes qui eum diligunt, et quod sunt, et quod eum diligunt (Aug. *l. 1 de Doct. Christ.* c. 27).

CCLXIX [Alias CCLXVIII]. ^d *Quod prima ad Deum via sit Christus.*

581 Dominus ait, *Ego sum via, veritas, et vita.* Hoc est, per me venit, ad me pervenit, in me manet. Cum enim ad ipsum pervenit, etiam ad Patrem pervenit, quia per æqualem ille, cui æqualis est, cognoscitur; vinciente atque ^e agglutinante nos Spiritu sancto, ut in summo atque incommutabili bono sine fine maneamus (Aug. *ibid.*, c. 34).

CCLXX [Alias CCLXIX]. ^f *Quod melior sit qui fallitur, quam qui mentitur.*

Multos invenimus qui fallere velint, qui autem falli, neminem. Cum vero hoc alius sciens faciat, alius nesciens patiatur, satis apparet, in uia eademque re, illum qui fallitur, eo qui mentitur esse meliorem; quando quidem pati melius est iniquitatem quam facere (Aug. *ibid.*, c. 36).

CCLXXI [Alias CCLXX]. ^g *De dilectione bonorum æternorum, aut temporalium.*

Inter temporalia atque æterna hoc interest, quod temporale ^h aliquid plus diligitur antequam habeatur, vilescit autem cum advenerit; non enim satiat animam, nisi incorruptibilis gaudii vera et certa æternitas: æternum vero ardentius diligitur adeptum,

^a Ms. Joliensis, *De indole ingeniorum.* Alii, *De ingenio:* addimus priori, *bonorum*, ex textu sententiæ.

^b Ms. Remig., *si aperire potest.*

^c Sic ms. Joliensis. Reliqui, *De homine peccatore.*

^d Ms. Jol., *Ego sum via, veritas, et vita.* Alii, *De incommutabili bono.* Titulum a nobis substitutum ex libro Augustini citato, ut plenius, hausimus.

^e Ita ms. Jol. et liber August. citatus in margine. Cæteri, *glutinante.*

^f Sic ms. Jol. Alii, *De mendacio et fallacia.*

^g Ms. Jol., *Quid distet inter temporalia et æterna.* Col. vet. edit., *De diligendis æternis bonis et temporalibus.*

^h Ms. Jol. addit *aliquid*, quod legitur in Augustino; alii non addunt. Idem postea, *habeatur.... animam*, pro eo quod in cæteris, *habetur, et animam.*

ⁱ Ms. Jol., *se habet*, ut in August. loco citato in margine. Codices alii, *de se habet.*

^j Mss. Rem. et Jol., *adepta sit.* Jol. vero postea *credidit.... desiderat.*

^k Alias editi habebant *et inedia.* Melius *fastidio*; quod distinguitur contra famem in textu sententiæ. Ms. Jol., *De quærentibus et non quærentibus veritatem in Scripturis.* Colon. vet. edit., *De fame et inedia*

A quam desideratum. Nemo enim plus de illo sentiat quam ^l se habet, ut fiat vilius, quia speratum est amplius: sed tanta est ibi excellentia, ut multo plus adeptura sit charitas, quam vel fides credit, vel spes desideravit (Aug. *ibid.*, c. 38).

CCLXXII [Alias CCLXXI]. *De fame et ^k fastidio spiritali.*

Qui in Scripturis sanctis non inveniunt ^l veritatem quam quærent, fame laborant: qui autem non quærent quod in promptu habent, fastidii languore marcescunt; et par utrorumque periculum est, dum sapientiæ cibum et illis obcæcatio, et his inedia subtrahit (Aug. *lib. 11 de Doct. Christ.* c. 6).

CCLXXIII [Alias CCLXXII]. *De laboribus ^m piorum.*

Non sunt condignæ passionibus hujus temporis. ⁿ ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. **582** Sæviter et fremat mundus, increpet linguis, coruscet armis: quidquid fecerit, ^o quantum illud erit ad id quod accepturi sumus? Appendo quod patior contra id quod spero; hoc quidem sentio, illud spero: et tamen incomparabiliter majus est quod speratur quam quod ^p infertur. Quidquid est quod contra Christi nomen sævit, si potest ^q vinci, tolerabile est; si non potest, proficit præmio citius consequendo, ^r et finis temporalis mali transit in perceptionem æterni boni (Aug. *serm. 279, de Paulo apost.*, n. 4).

CCLXXIV [Alias CCLXXIII]. *De charitate.*

Cum in duobus præceptis charitatis tota Lex pendeat et Prophetæ, quanto ^s magis est Evangelium, quo Lex non solvitur, sed adimpletur, et de quo Dominus dicit, *Mandatum novum do vobis, ^t ut vos invicem diligatis* (Joan. xiii, 34)! Charitas enim innovat homines; et sicut malignitas veteres, ita dilectio novos facit.

CCLXXV [Alias CCLXXIV]. ^u *De flagellis Dei.*

Quando corripit Deus genus humanum, et flagellis piæ castigationis exagitat, exercet ante judicium disciplinam, et plerumque ^v diligit quem flagellat (Prov. iii, 12), nolens invenire quem damnet. *Flagellat in Scripturis.*

^l Ms. Remig., *charitatem quam quærent.*

^m Antea editi, *peccatorum.* In margine notarunt, *piorum* Duac., Colon. et his posteriores. Melius postremum hoc legi suadet textus sententiæ. Ms. Jol. pro titulo habet priora verba, *Non sunt condignæ passionibus hujus temporis, etc.*

ⁿ Mss. Remig. et Jol., *ad futuram*, ut in Augustino; alii, *superventuram.*

^o Sic ms. Joliensis. Colon. vet. edit., *quantulum erit ad illud*; cæteri, *quantillum erit ad illud quod.* Aug., *quid faciet ad id quod accepturi sumus?* Quibus proprius accedere visa est lectio ms. Jol.

^p Colon. vet. edit., *quod auferitur.*

^q Ms. Joliensis, *vivi.* Quod verbum est in Augustino; etsi quidam codices etiam ibi habeant *vinci.*

^r Colon. vet. edit., *et fidelis, sine temporalis mali, transit.*

^s Edit. Duac. et seq. in margine scriptum habent *magis est*; et post pauca. ms. Jol., *sed impletur.*

Colon. vet. edit., *ut diligatis invicem.*

^t Hactenus editi, *De flagello.* Ms. Jol., *De flagellis Dei.* Priori Colon. vet. addidit etiam vocem *Dei.*

^v Ms. Remigianus, *eligit.* Ms. Joliensis, *non eligit.*

gellat autem simul et justos et injustos, quia nemo est qui possit gloriari castum se habere cor, aut mundum se esse a peccato (*Prov. xx, 9*). Ita ^a de gratia misericordiae ejus veniunt etiam coronae justorum.

CCLXXVI [*Alias CCLXXV*]. ^b *De passionibus fidelium.*

Labor piorum exercitatio est, non damnatio. Nec enim conturbari debemus, cum aliquis sanctus gravia et indigna perpetitur, si oblitus non sumus quae pertulerit Justus justorum, Sanctusque sanctorum; cujus passio omnes superat passiones: quia cum auctore universitatis nulla cujusquam est comparatio creaturae.

CCLXXVII [*Alias CCLXXVI*]. ^c *De originali peccato.*

Miseria generis humani, cujus nullum hominum ab exortu usque ad obitum videmus alienum, non pertineret ad justum ^d Omnipotentis **583** iudicium, si non esset originale peccatum (*Aug. lib. i Op. Imp., n. 3*).

CCLXXVIII [*Alias CCLXXVII*]. ^e *De providentia Dei operantis.*

Creatoris ^f omnitenentis omnipotentia causa est subsistendi omni creaturae: quae virtus, si ab eis quae condidit regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species et natura concideret. Proinde quod Dominus ait, *Pater meus usque nunc operatur*, continuationem quamdam operis ejus, ^g qua simul omnia continet atque administrat, ostendit. In quo opere etiam sapientia ejus perseverat, de qua dicitur, *Pertingit a fine usque in finem fortiter, et disponit omnia suaviter*. ^h Idem etiam Apostolus sentit, cum Atheniensibus ⁱ Deum praedicans, ait, *In quo vivimus, et movemur, et sumus*. Qui si opus suum rebus creatis subtraheret, nec vivere, nec moveri, nec esse possemus. Et ideo sic Deus intelligendus est requiescisse ab omnibus operibus suis, ^j ut jam nullam naturam conderet, non ut conditas continere, et gubernare cessaret (*Aug. l. iv de Gen. ad litt., c. 12*).

Idemque in ora libri scriptum legere est in Lugdun. et omnibus posterioribus excusis, etiam in append. tom. X August.

^a Mss. Remig. et Joliensis, *de gratia ejus*, omissa voce hac, *misericae*.

^b Ms. Joliensis, *De labore piorum*.

^c Ms. Jol., *De miseria generis humani*.

^d Ms. Remig., *ad justum Dei omnipotentis*.

^e Ms. Remig., *De omnipotentia Creatoris*.

^f Pro hac voce, *omnitenentis*, hanc *omnipotentis*, in margine notant edit. Duac. et Colon. cum recentioribus: at utramque usurpaverat August. loco illo: *Creatoria namque potentia et omnipotentis atque omnitenentis virtus*.

^g Ms. Joliensis, *quo simul... usque ad finem*.

^h Ms. Remig. et Jol., *Idque etiam*. Aug., *Et illud*.

ⁱ Ms. Joliensis addit, *Deum*; quae vox habetur etiam in libro August.

^j Ms. Joliensis, *nullam naturam conderet*. Sic in Augustini opere legitur, *novam naturam ulterius nullam conderet*. Alii codices nostri, *ut jam nullam novam conderet creaturam*.

^k Ms. Joliensis. Alii libri, *De vero sabbato*.

Ms. Jol. addit praeposit. *in*, cum Augustini libro.

CCLXXIX [*Alias CCLXXVIII*]. ^k *De observatione sabbati.*

Observatione sabbati, quae vacatione unius diei figurabatur, ablata, perpetuum sabbatum observat qui spe futurae quietis sanctis est operibus intentus; nec ^l in ipsis bonis actibus suis quasi de propriis, ^m et de his quae non acceperit, gloriatur; illum in se operari cognoscens, qui simul operatur et quietus est (*Aug. ibid., c. 13*).

CCLXXX [*Alias CCLXXXIX*]. *De requie Dei.*

Requies Dei recte intelligentibus ea est ⁿ qua nullius indiget bono. Et ideo ^o certa etiam requies nobis in illo est, quia ^p nos beatificamur bono quod ipse est, non ipse bono quod nos sumus. Nam et nos aliquid bonum ab ipso sumus, qui fecit omnia bona valde, in quibus fecit et nos. Porro alia res bona praeter ipsam nulla est, quam ipse non fecit: ac per hoc ^q nullo bono alieno eget, qui bono quod fecit non eget (*Aug. ibid., c. 16*).

CCLXXXI [*Alias CCLXXX*]. ^r *De initio temporum.*

584 ^s Factae creaturae motibus coeperunt currere tempora. Unde ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inveniri ante tempora tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creaturae, quo per praesens praeteritis futura succederent, ^t tempus nullum omnino esset. Moveri autem creatura non utique posset, si non esset. Potius ergo tempus a creatura, quam creatura coepit a tempore. Utrumque autem ex Deo. *Ex ipso enim* (*Rom. xi, 36*), *et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (*Aug. l. v de Gen. ad litt., c. 5*).

CCLXXXII [*Alias CCLXXXI*]. ^u *Quod abjectissima etiam divina Providentia regit.*

Cum Salvator dicit, unum passerem non cadere in terram sine voluntate Dei, et quod fenum agri, ^v post paululum mittendum in clibanum, ipse tamen formet, ac vestiat (*Matth. x, 29; vi, 30*), ^x nonne confirmat, non solum ^y totam istam mundi partem

^m Ms. Remig., *et eis quae*.

ⁿ Emendamus ex ms. Joliensi, qui concinit loco Augustini citato. Alii codices nostri, *quae*.

^o Ms. Jol. addit *etiam*; item ms. Remig., qui ita habet, *et ideo certa etiam bonis in illo est, quia nos beatificamur*. Colon. vet., *in Deo est*, ubi alii, *in illo est*.

^p Mss. Remig. et Jol. cum August. addunt nos. Idem Jol. et Aug. postea, *non ipse bono*; quo loco alii codices nostri, *non ipse eo*.

^q Ms. Jol., *nullo alieno*.

^r Ms. Jol., *De cursu temporum*.

^s Colon. vet. edit., *Facta creatura, motibus*. Ms. Jol. omittit *Factae*, et incipit, *Creaturae motibus*. Idemque iterum habet *tempora*, ut et August. Caeteris semel habentibus.

^t Ms. Jol., *tempus ullum omnino non esset*.

^u Alias editi, *omnia Dei arbitrio regi*. Ms. Joliensis, *Quod abjectissima etiam divina providentia regit*.

^v Sic ms. Joliensis, sicut legitur in libro Augustini. Caeteri, *quod post paululum mittendum est*.

^x Colon. vet. edit., *sic confirmat*.

^y Mss. Remig. et Jol. supplent vocem *totam*, quae carebant editiones Prosperianae, quae tamen legitur in loco Augustini citato.

rebus mortalibus et corruptibilibus deputatam; ve-
rum etiam vilissimas ejus abjectissimasque particulas
divina Providentia regi; ne fortuitis perturbari moti-
bus ea quorum causas comprehendere non possu-
mus, æstimemus (*Aug. ibid.*, c. 21 et 22)?

CCLXXXIII [*Alias CCLXXXII*]. * *Animam rationalem
in spiritalia erigi debere.*

Anima rationalis in ea debet erigi quæ ^b in spi-
ritalium natura maxime excellunt: ut quæ sursum
sunt * sapiat, non quæ super terram (*Aug. l. vi de
Gen. ad litt.*, c. 22).

CCLXXXIV [*Alias CCLXXXIII*]. ^d *Quod in miraculis
nihil fiat contra naturam.*

Naturarum conditor Deus nihil in miraculis con-
tra naturam facit, nec quod novum est * consuetudi-
ni, repugnans est rationi. Nobis ergo videntur **B**
^f contra naturam insolita, quibus aliter naturæ cur-
sus innouit; nobis autem Deo, cui ^e hoc est natura
quod fecerit (*Aug. ibid.*, c. 13).

CCLXXXV [*Alias CCLXXXIV*]. *De incommutabili
ratione operum Dei.*

^h Omne corpus in omne corpus posse mutari **585**
credibile est: quodlibet autem corpus in animam
rationalem posse converti, credere absurdum est.
Quoniam Deus sic est omnipotens, ut numquam suæ
rationis instituta convellat (*Aug. lib. vii de Gen. ad
lit. c. 12 et 20*).

CCLXXXVI [*Alias omittatur*]. ⁱ *Quod naturale sit
nobis velle vivere, non autem male vivere.*

Naturale nobis est velle vivere, male autem vi-
vere jam non est naturæ, sed perversæ voluntatis, **C**
quam jus e pœna consequitur (*Aug. ibid.*, c. 27).

CCLXXXVII [*Alias CCLXXXV*]. ^j *Qualiter homo
præsentia Dei illuminatur.*

Sicut aer ex præsentia lumine non factus est luci-
dus, sed fit; quia si factus esset, non autem fieret,
etiam absente lumine lucidus permaneret: sic
homo, Deo præsentia illuminatur, absente autem
^k continuo tenebratur: a quo non locorum inter-
vallis, sed voluntatis aversione discedit (*Aug.
lib. viii de Gen. ad lit. c. 12*).

* Sic ms. Jol., qui tamen habet, in spiritalibus. Alii
codices, *De anima rationali*.

^b In libro August., in spiritalibus natura maxime
excellunt.

^c Editi nostri omnes, sapiant. Mss. Remig. et Jol.
post Augustinum, sapiat. Colon. vet. edit., in ea de-
bet regi (f. erigi) quæ spiritalium naturam maxime ex-
cellunt, et quæ sursum sunt sapiant. **D**

^d Sic ms. Joliensis. Alii, *De miraculis naturalibus*.

^e Ms. Joliensis cum Colon. vet. edit., consuetu-
dini. Alii, consuetudine.

^f Ms. Joliensis, contraria videntur insolita.

^g Ms. Remig. et Jol., hoc est in natura quod ipse
fecit. Colon. vet. edit., cum hoc est natura quod ipse
fecerit.

^h Ms. Joliensis, Omne corpus in aliud, in animam
vero numquam mutari posse. Colon. vet., *De incommu-
tabili mutatione animæ in corpus*.

ⁱ In mss. Remigiano et Joliensi post sententiam
285 (alias 284 præcedente). titulus est, *Quod natu-
rale sit nobis velle vivere*. Cui subijctur sententia
hæc: *Naturale nobis est velle vivere, male autem vivere
jam non est naturæ, sed perversæ voluntatis, quam*

CCLXXXVIII [*Alias CCLXXXVI*]. ^l *Deo obediendum.*

Magna est utilitas hominis, jubenti Deo, etiam
incognita jussionis ratione, servire. Jubendo enim
Deus utile facit, quidquid jubere voluerit: de quo
metuendum non est, ne non profutura præcipiat;
nec fieri potest, ut voluntas propria non grandi
ruinæ pondere super hominem cadat, si eam volun-
tati superioris extollendo præponat (*Aug. ibid.*, c. 13).
CCLXXXIX [*Alias CCLXXXVII*]. *De excellentia hu-
manæ naturæ.*

Quam excellens bonum sit natura humana, hoc
maximo apparet, quod datum ipsi sit ut possit
summi et incommutabilis boni adhærere naturæ.
Quod si noluerit, bono se privat, et hoc ei malum
est: unde per justitiam Dei etiam cruciatus conse-
quitur. Quid enim tam iniquum, quam ut bene sit
desertori boni? Aliquando autem amissi superioris
boni non sentitur malum, dum habetur quod amatum
est inferius bonum. Sed divina justitia est, ut qui
voluntate ^m amisit quod amare debuit, amittat cum
dolore quod amavit, et naturarum Creator ubique
laudetur. Adhuc enim bonum est, quod dolet amis-
sum bonum. Nam nisi aliquid bonum remansisset
in natura, nullius amissi boni dolor esset ⁿ in pœna
(*Aug. ibid.*, c. 14).

CCXC [*Alias CCLXXXVIII*]. ^o *De potestate nocendi.*

586 Nocendi cupiditas potest esse a suo cuique
animo prava. Non est autem potestas nisi a Deo,
^p et hoc abdita, altaque ejus justitia; quoniam non
est iniquitas apud Deum (*Aug. l. xi de Gen. ad litt.
c. 4*).

CCXCI [*Alias CCLXXXIX*]. ^q *Quantum et quale bo-
num sit Deus.*

Quantum et quale bonum sit Deus, etiam ex hoc
evidenter ostenditur, quod nulli ab eo recedenti
bene est: quia et qui gaudent in mortiferis volupta-
tibus, sine doloris timore esse non possunt; et qui
omnino malum desertionis suæ majore superbia
stupore non sentiunt, aliis qui hæc discernere no-
verunt, ^r quanta miseria premanur, apparet: ut si
nolint recipere medicinam talia devitandi, valeant

*juste pœna consequitur; quæ decerpitur ex libro sep-
timo de Genesi ad litteram cap. 27. Aberat vero
ab omnibus editionibus.*

ⁱ Ita ms. Jol. Alii, *De merito*, ut Colon. vet., aut,
De merito voluntatis, ut reliqui.

^k Vox hæc continuo additur hic a ms. Remigiano,
et habetur in Augustini loco, hic citato in margine.

^l Ms. Joliensis, *De utilitate serviendi Deo*. Colon.
vet. edit., *De utilitate hominis obediendo Deo in in-
cognitis*.

^m Ms. Joliensis, *dimisit . . . laudatur*.

ⁿ Ms. Remig., Lugdun. et posteriores editiones,
in pœnam. Mss. Colb. et Jol., edit. vet. Col. et ap-
pend. tom. X Aug., in pœna; inmo et locus ipse
libri citati in margine.

^o Ms. Jol., *De cupiditate et potestate nocendi*.

^p Sic post Augustinum ms. Jol. Ms. Remig. cum
Colon. vet. edit., et hæc abdita altaque (Colon., ejus)
justitia. Alii codices, et hæc abdita altaque ejus ju-
dicia.

^q Ms. Jol. et Colon. vet. edit. addunt *Quantum et
alii libris*.

^r Colon. vet. edit., *quanta sit miseria*.

ad exemplum, ^a quo possunt talia devitari (Aug. A lib. xi de Gen. ad litt. c. 5).

CCXCII [Alias CCXC]. ^b Quod nulla creatura mala sit in natura.

Sicut vera ratio docet meliorem esse creaturam, quam prorsus nihil delectat illicitum : ita eadem ratio docet etiam illam bonam esse quæ in potestate habet illicitam delectationem ita cohibere, ut non solum de cæteris licitis recteque factis, verum etiam de ipsius pravæ delectationis ^c cohibitione lætetur (Aug. *ibid.*, c. 7).

CCXCIII [Alias CCXC]. ^d De magnis operibus Domini.

Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus. Prævidet bonos futuros, et creat : prævidet futuros malos, et creat : seipsum ad fruendum præbens bonis, multa munerum suorum largiens etiam malis ; ^e misericorditer ignoscens, juste ulciscens ; itemque misericorditer ulciscens, juste ignoscens ; nihil metuens de cujusquam malitia ; nihil indigens de cujusquam justitia ; nihil sibi consulens de operibus bonorum, et bonis consulens etiam de penis malorum (Aug. *ibid.*, c. 11).

CCXCIV [Alias CCXCII]. De superbia ^f et invidentia.

Cum superbia sit amor excellentiæ propriæ, invidentia vero sit odium felicitatis alienæ, quid unde nascatur in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus invidet, quod ei coæquantur ; vel inferioribus, **587** ne sibi coæquantur ; vel superioribus, quod eis non coæquantur. Superbiendo igitur quisque invidus, non invidendo superbus est (Aug. *ibid.*, c. 14).

CCXCV [Alias CCXCIII]. ^g Qualiter plenitudo divinitatis habitet in Christo corporaliter.

Plenitudo divinitatis in Christo dicta est corporaliter habitare, non quia divinitas corpus est, sed quia sacramenta veteris Testamenti appellantur ^h umbræ futuri, propter umbrarum comparisonem corporaliter dicta est in Christo plenitudo divinitatis habitare, quod in illo impleantur omnia quæ ⁱ in illis umbris figurata sunt, ac sic quodammodo umbrarum præcedendum ipse sit corpus, hoc est figurarum et significationum illarum ^j ipse sit veritas (Aug. lib. xii de Gen. ad litt. c. 7).

^a Ita conformiter Augustino editio append. to. X ejusdem. Mss. Remig. et Jol., quo possint caveri. Editi alii omnes, post vocem hanc *medicinam*, talia devitandi valeant ad exemplum quæ possunt habere.

^b Ms. Joliensis, Quod creatura alia bona, alia melior.

^c Mss. Remig. et Joliens. post August., cohibitione, cum superius dictum sit, cohibere. Alii omnes, coercionis.

^d Ms. Jol., Quod opera Domini exquisita sint in omnes voluntates ejus.

^e Ms. Remig., etiam misericorditer ; et infra, etiam de bonis malorum. Colon. vet. edit., seipsum ad fruendum præbet bonis, multa bonorum suorum largiens . . . consulens autem bonis.

^f Ms. Jol. et Colon. vet. addunt, et invidentia aut invidia.

^g Ita ex ms. Joliensi sic habente, Qualiter divinitas habitet in Christo corporaliter ; et aliorum librorum

CCXCVI [Alias CCXCIV]. ^k De vitis expugnandis.

Actio ^l in hac vita pia est Deum colere, et ejus gratia contra vitia interna pugnare, eisque usque ad illicita instigantibus ^m cogentibusve non cedere ; et ubi ceditur, indulgentiam, atque ut non cedatur, adjutorium Dei, affectu religiosæ pietatis exposcere. In paradiso autem, si nempe peccasset, non esset actio pietatis expugnare vitia : quia felicitatis esset permansio vitia non habere (Aug. l. i Op. Imp., n. 70).

CCXCVII [Alias CCXCIV]. De fortitudine gentitium et Christianorum.

Fortitudinem gentitium mundana cupiditas, fortitudinem autem Christianorum Dei charitas facit ; quæ diffusa est in cordibus nostris, non per voluntatis arbitrium, quod est a nobis, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Aug. *ibid.*, n. 83 ; can. 17 conc. Araus. II).

CCXCVIII [Alias CCXCVI]. ⁿ Quod nullum malum sit, nisi in aliquo bono.

Non potest esse ullum malum, nisi in aliquo bono : quia non potest esse nisi in aliqua natura : omnis autem natura, ^o in quantum natura est, bonum est (Aug. *ibid.*, n. 114).

CCXCIX [Alias CCXCVII]. ^p Nullis meritis gratiam præveniri.

Debetur merces bonis operibus, si fiant : sed gratia, quæ non debetur, præcedit ut fiant (Aug. *ibid.*, n. 133 ; can. 18 conc. Araus. n).

CCC [Alias CCXCVIII]. De circumcisione et baptismo.

Circumcisio carnis lege præcepta est ; quia **588** non posset melius significari, per Christum regenerationis auctorem tolli originale peccatum. Cum præputio quippe omnis homo nascitur, quemadmodum cum originali peccato. Et octavo die lex circumcidi carnem præcepit, quia Christus die Dominico resurrexit, qui post septimum sabbati octavus est. Et circumcisus præputiatum gignit, trajiciens in illum, quo ipse jam caruit : sicut baptizatus in filium quem generat carne, reatum tamen trajicit originis, ^q a quo ipse jam liber est (Aug. l. II Op. Imp., n. 73).

titulo, De plenitudine divinitatis in Christo.

^h Ms. Remig., umbra futuri.

ⁱ Ms. Joliensis et Colon. vet. edit., in illis umbris. Alii libri nostri carent præpositione in, quæ tamen habetur in August.

^j Edit. Colon. recentior, cum ea posterioribus, ipsa sit veritas.

^k Ms. Joliensis, De pietate actionis in hac vita.

^l Ms. Remig. omittit hic præpositionem, in, quæ legitur in aliis codicibus Prosperi, et in append. tom. X Aug., non vero in libro in margine citato.

^m Colon. vet. edit., cogitationibus.

ⁿ Ita ms. Jol. In aliis, vitium nisi in aliquo bono esse non potest.

^o Ita ex Augustini libro mss. Remig. et Joliensia. Alii omnes, in quantum natura, bona est.

^p Ms. Joliensis, De mercede et gloria bonorum operum.

^q Apud August., quo absolutus est ipse.

CCCI [Alias CCXCIX]. ^a *De primo et secundo homine.*

Primus homo Adam sic olim defunctus est, ut tamen post illum secundus homo sit Christus, cum tot hominum millia inter illum et hunc orta sint: et ideo manifestum est, ad illum pertinere omnem qui ex illa successione ^b propaginis nascitur; sicut ad istum pertinet omnis qui ^c in illo gratiæ largitate renascitur. Unde fit ut totum genus humanum quodammodo sint homines deo, primus et secundus (Aug. l. II Op. Imp., n. 165).

CCCH [Alias CCC]. *De iudiciis Dei.*

Nullo modo iudiciis hominum comparanda sunt iudicia Dei: quem non dubitandum esse justum, etiam quando facit quod hominibus videtur injustum (Aug. l. III Op. Imp., n. 24).

CCCIII [Alias CCCI]. ^d *De nativitate justorum.*

Justus ex Deo, ^e non ex hominibus nascitur: quoniam renascendo, non nascendo fit justus. Unde etiam ^f regenerati filii Dei vocantur (Aug. ibid., n. 54).

CCCIV [Alias CCCII]. *De naturæ humanæ qualitate.*

Natura humana etsi mala est, quia vitiosa est; non tamen malum est, quia natura est. Nulla enim natura, in quantum natura est, malum est: sed prorsus bonum, sine quo bono ullum esse non potest ^g malum: quia nisi in aliqua natura ullum esse non potest vitium; quamvis sine vitio possit esse vel numquam vitiosa, vel sanata natura (Aug. ibid., n. 206).

CCCIV [Alias CCCIII]. *De morte peccatorum.*

Justum Dei iudicium est, ut peccato suo quisque pereat, cum peccatum Deus non faciat: sicut mortem non fecit, et tamen quem **589** morte dignum ^h censet, occidit. ⁱ Unde legitur, *Deus mortem non fecit*: et legitur, *Mors et vita a Deo est*. Quæ duo inter se non esse contraria profecto videt quisquis ab operibus divinis iudicia divina discernit: quia aliud est creando non instituisse mortalem, aliud iudicando plectere peccatorem (Aug. l. IV Op. Imp., n. 32).

^a Sic ms. Jol. Alii, *De Adam primo et secundo.*

^b Mss. Remig. et Jol., *propaginis*. In Aug., qui ex illo successione propaginis; etsi alias ex illa legeretur. Editi Prosperiani, ex illa successione propagatus.

^c Ms. Remig., *gratia largiente.*

^d Ms. Jol., *De regeneratione.*

^e Ms. Jol., *non ex homine*. Sic quoque in libro August. citato in margine.

^f Ita mutamus auctoritate mss. Remig. et Jol., pro *renati*, quod habetur in editis nostris: quamquam et hi, a Lovaniensi, margini in-crisperint *Alias regenerati*.

^g Hæc verba, *malum: quia nisi in aliqua natura ullum esse non potest vitium*, supplemus ex ms. Remigiano et textu Augustini, licet exciderint a cæteris codicibus nostris. Ms. Jol. habet tantum, *nullum potest esse vitium*.

^h Ita ms. Jol. post August. librum. Alii codices nostri, *sensit*.

ⁱ Hæc verba, *Deus mortem non fecit, et legitur*, addimus auctoritate mss. Remigiani et Joliensis, qui

CCCVI [Alias CCCIV]. *De pœna peccati.*

Deus quidem mundum fecit, et corpora prorsus omnia. Sed ut corpus corruptibile aggravet animam, et caro concupiscat adversus spiritum (Sap. IX, 15), non est præcedens natura hominis instituti, sed consequens ^j pœna damnati (Aug. ibid., n. 67).

CCCVII [Alias CCCV]. ^k *De bona institutione hominis.*

Quantislibet vitii turpetur quæcumque natura, institutio ejus semper est bona. Nam sicut institutio corporis bona est, etiam quando nascitur ^l morbidus, et institutio animi bona est, etiam quando nascitur fatuus; sic institutio ipsius hominis bona est, quando nascitur ^m peccati originalis obnoxius (Aug. ibid., n. 115).

CCCVIII [Alias CCCVI]. ⁿ *De abolitione peccati.*

B Sicut quidam parentes aggravant originale peccatum, ita quidam relevant: sed nullus tollit, nisi ille de quo dictum est, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*: cui nullum bonum hominis impossibile, nullum malum est insanabile (Aug. ibid., n. 132).

CCCIX [Alias CCCVII]. ^o *De gratia Dei.*

Non ad merita hominum, sed ad Dei misericordiam pertinet, cum ex illa massa primi hominis, cui merito mors debetur, quisque liberatur. Non est enim iniquitas apud Deum: quia neque remittendo, neque exigendo quod debetur, injustus est; et ibi gratuita est indulgentia, ubi justa posset esse vindicta (Aug. ep. 186, ad Paulinum, c. 6, n. 16).

CCCX [Alias CCCVIII]. *Neminem, nisi Deo miserante, salvati.*

C Natura humana, etiamsi in illa integritate in qua est condita permaneret, nullo modo se ipsam, Creatore suo non adjuvante, servaret. Unde, cum sine Dei gratia salutem ^p non possit custodire quam accepit, quomodo sine Dei gratia potest recuperare quam perdidit (Aug. ibid., c. 11, n. 37; can. 19 conc. Araus. II)?

CCCXI [Alias CCCIX]. ^q *Nihil excusationis competere peccatori.*

Inexcusabilis est omnis peccator vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis: **590**

plenus locum Augustini citatum exhibent.

^j Ita ms. Joliensis juxta textum Augustini, et app. tom. X ejusd. Alii codices nostri, cum in textu ponant *pœna peccati*, in margine indicant vocem *damnati*.

D ^k Sic ms. Jol. Cæteri codices, *De opere in quacumque natura*.

^l Duac. et Col. et recentiores habent *morbidum*. Cum tamen et Augustini locus tam in Opere Imperf. quam in Sententiis, et alii codices nostri habeant *morbidus*. Sic etiam scribi debere putavimus, cum sane subintelligi facile censeatur *homo*, qui talis nascatur: immo post aliquot lineas expresse habeatur, ubi ms. Jol. omittit vocem *ipsius* ante hanc *hominis*.

^m August. habet, *contagioni peccati originalis*.

ⁿ Ms. Jol., *Quod parentes aggravant et relevant originale peccatum*.

^o Ms. Joliensis, *De misericordia Dei*.

^p Ms. Remig., *non possit*: ut in August. epist. Alii, *non posset*.

^q Ms. Jol., *Quod inexcusabilis est omnis peccator*.

sive qui novit, sive qui ignorat, sive qui judicat, sive qui non judicat. Quia et ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est; in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo ^a in utrisque non est excusatio, sed justa damnatio (*Aug. ep. 194, ad Sixtum, c. 9, n. 27*).

CCCXII [*Alias CCCX*]. *De his qui Spiritu Dei aguntur.*

^b Plus est procul dubio agi quam regi. Qui enim regitur, aliquid agit; et ideo regitur, ut recte agat: qui autem agitur, agere ipse aliquid vix intelligitur. Et tamen tantum præstat voluntatibus nostris gratia Salvatoris, ut non dubitet Apostolus dicere, *Quotquot Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt*. Nec aliquid in nobis libera voluntas melius agere potest, quam ut illi se commendet qui mala agere non potest (*Aug. B l. de Gestis Pelag. c. 3.*)

CCCXIII [*Alias CCCXI*]. ^c *Quid sit liberari a corpore mortis hujus.*

Liberari a corpore mortis hujus, omni sanato languore concupiscentiæ carnis, est non ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam (*Aug. lib. 1 contra duas epist. Pelag. cap. 11*).

CCCXIV [*Alias CCCXII*]. ^d *Nihil hominem posse sine Deo.*

Multa Deus facit in homine bona, quæ non facit homo: nulla vero facit homo, quæ non Deus facit ut faciat homo (*Aug. lib. 11 contra duas epist. Pelag. cap. 8; et can. 20 Araus. 11 conc.*).

CCCXV [*Alias CCCXIII*]. *De vera justitia.*

Justitia secundum quam justus ex fide vivit, quoniam per spiritum gratiæ homini ex Deo est, vera justitia est: quæ licet non immerito in aliquibus justis pro hujus vitæ capacitate perfecta dicatur, parva tamen est ad illam magnam quam capit æqualitas angelorum: ^e quam qui nondum habebat, et propter illam quæ jam inerat, perfectum; et propter istam, quæ adhuc deerat, imperfectum se esse dicebat. Sed plane minor ista justitia ^f facit meritum, major illa facit præmium. Unde qui istam non sequitur, illam non assequitur (*Aug. l. 111 cont. duas epist. Pelag., cap. 7*).

CCCXVI [*Alias CCCXIV*]. ^g *Quod Christus solus sine peccato subiit pœnam peccati.*

De uno solo mediatore Dei et hominum homine Christo Jesu fides catholica novit, quod pro nobis ^D mortem, id est, peccati pœnam sine peccato subire dignatus est. Sicut enim solus ideo factus est homi-

^a Ms. Remig., *in utrumque*.

^b Ms. Jol., *Quod plus sit agi quam regi*.

^c Sic ms. Jol. Cæteri, *De resurrectione*.

^d Ms. Joliensis, *De bonis quæ facit Deus in homine*.

^e Colon. vet. editio, *quam Paulus qui nondum habebat*.

^f Ms. Remig., *fecit meritum . . . fit præmium*.

^g Ita ms. Jol. Cæteri, *De mortalitate Christi secundum carnem*.

^h Hæc vox *bonis* aberat a Lovan., Duac. et Colon. recent. Restituitur auctoritate mss. Remig. et Jol., ac edit. Colon. vet. et Lugd., conformiter textui Augustini.

nis filius, ut nos per illum Dei filii fieremus: ita solus suscepit ⁵⁹¹ sine malis meritis pœnam, sicut nos per illum sine ^h bonis meritis gratiam. Quia sicut nobis non debebatur aliquid boni, ita nec illi aliquid mali. Commendans ergo dilectionem suam in eos quibus daturus erat indebitam vitam, pati pro eis voluit indebitam mortem (*Aug. l. 14 cont. duas ep. Pelag., c. 4; can. 2 conc. Araus. 11*).

CCCXVII [*Alias CCCXV*]. ⁱ *Quod gratia non sit ex natura.*

Sicut eis qui volentes in lege justificari, a gratia exciderunt, verissime dicit Apostolus, *Si ex lege justitia est, ergo Christus gratis mortuus est* (*Gal. 11, 21*): sic eis qui gratiam, quam commendat et percipit fides Christi, putant esse naturam, verissime dicitur, *Si per naturam justitia est, ergo Christus gratis mortuus est*. Jam hic enim erat lex, et non justificabat: jam hic erat et natura, et non justificabat. Ideo Christus non gratis mortuus est: ut et lex per illum impleteretur, qui dixit, *Non veni solvere legem, sed implere* (*Matth. v, 17*); et natura per Adam perditam, per illum repararetur qui dixit, *venisse se querere et salvare quod perierat* (*Aug. lib. de Gratia et Lib. Arb. c. 13; et can. 21 conc. Araus. 11*).

CCCXVIII [*Alias CCCXVI*]. ^j *De misericordia et judicio.*

Posse habere fidem, sicut posse habere charitatem, naturæ est hominum: habere autem fidem, ^k quemadmodum habere charitatem, gratiæ est fidelium. Sed cum voluntas credendi aliis ^l præparetur, aliis non præparetur a Domino, discernendum est quid veniat de misericordia ejus, quid de judicio. *Universæ enim viæ Domini misericordia et veritas*. (*Psal. xxiv, 10*). *Investigabiles* ^m autem sunt *viæ ipsius* (*Rom. xi, 33*). ⁿ Investigabiles igitur sunt, misericordia, qua gratis liberat, et veritas qua juste judicat (*Aug. l. 1 de Prædest. Sanctor. c. 5 et 6*).

CCCXIX [*Alias CCCXVII*]. ^o *De erigendis lapsis.*

Nemo erigit ^p quemquam ad id in quo ipse est, nisi aliquantum ad id in quo est ille descendat (*Aug. epist. 11, ad Nebridium, n. 4*).

CCCXX [*Alias CCCXVIII*]. *De contemnenda mundi gloria.*

Quas vires nocendi habeat humanæ gloriæ amor, non sentit, nisi qui ei bellum indixerit. Quia ^q si cuiquam facile est laudem non cupere, dum negatur; difficile est ea non delectari, cum offertur (*Aug. ep. 22, ad Aurel., n. 8*).

ⁱ Sic ms. Jol. Alii, *De natura et gratia*.

^j Ms. Jol., *De fide*.

^k Ms. Remig. et Jol. et Colon. vet., *sicut habere charitatem*. Idem Remig. codex, *gratia est fidelium*.

^l Ms. Jol., *præparatur . . . præparatur*.

^m Ms. Remig., *investigabiles enim*.

ⁿ Ms. Remig. et Colon. vet., *Investigabilis*: eadem Colon. edit. *quæ gratis liberat, et veritas quæ*.

^o Sic ms. Jol. Alii, *De auxiliando*.

^p Ms. Jol. post Augustini epistolam citatam hic in margine, *quemquam*. Prosperi codices alii *quidquam*.

^q Edit. vet. Colon. cum August. epist. c. 14, *Si quicumque*. Alii codices nostri, *etsi cuiquam*.

CCCXXI [*Alias* CCCXIX]. * *De temporalibus bonis* A CCGXXVII [*Alias* CCCXXV]. † *Cui proisti baptismi sacramentum.*

Omnes mundi opes contemnit qui non solum 592 quantum potuit, sed etiam quantum voluit habere contemnit. In quo cavendum est ne surrepat elatio. Utilius enim terrena opulenta humiliter tenetur, quam superbe relinquatur (*Aug. ep. 31, ad Paulinum, n. 5*).

CCCXXII [*Alias* CCCXX]. *De cohibenda ira.*

Nulli irascenti ira sua videtur injusta. Unde ab omni indignatione cito redeundum est ad mansuetudinis lenitatem. Nam pertinax motus facile in ejus odium transit cui non celeriter ignoscitur (*Aug. ep. 38, ad Profuturum n. 2*).

CCCXXIII [*Alias* CCCXXI]. *De lege et gratia.*

Qui dedit legem, ipse dedit et gratiam: sed legem per servum misit, cum gratia ipse descendit: ut quia lex ^b ostendit peccata, non tollit; volentes legem suis viribus exsequi, nec valentes, cogantur ad gratiam, quæ et impossibilitatis morbum, et inobedientiæ aufert reatum (*Aug. tract. 3 in Joan. Evang. num. 2*).

CCCXXIV [*Alias* CCCXXII]. *De sabbato.*

Verum sabbatum Christianus observat, abstinens * se ab opere servili, id est, a peccato: quoniam qui facit peccatum (*Joan. VIII, 34*), servus est peccati (*Aug. ibid., n. 19*).

CCCXXV [*Alias* CCCXXIII]. ^d *De his quæ hominum propria sunt.*

Nemo habet de suo, nisi mendacium et peccatum. Si quid autem habet homo veritatis atque justitiæ, ab illo fonte est quem debemus sitire in hac eremo; ut ex eo quasi quibusdam guttis irrorati, non deficiamus in via (*Aug. tract. 5 in Joan. n. 1; can. 22 conc. Arel. n. 11*).

CCCXXVI [*Alias* CCCXXIV]. * *De inseparabili opere Patris et Filii.*

Quod Pater cum Christo facit, Christus facit: et quod Christus cum Patre facit, Pater facit: ^f nec seorsum aliquid agit inseparabilis charitatis, majestas, potestas: sicut ipse Dominus dicit (*Joan. x, 30*), *Ego et Pater unum sumus* (*Aug. ibid.*).

* Ms. Joliensis, *De contemptu mundi.*

^b Ms. Jol., *ostendit peccatum*; et statim ms. Remig., *non iulit.*

^c Colon. vet. editio juxta locum August. addit, *se, quo carent alii codices nostri.*

^d Ms. Joliensis, *A nobis peccatum, a Deo habere iustitiam.*

* Ms. Jol., *De operatione Patris et Filii.*

^f Editio Colon. vet. hic inserit, *nec seorsum facit*: omittiturque postea, *majestas, potestas*, quæ sunt aliorum librorum et Augustini.

^g Ms. Joliensis, *De regenerationis gratia.*

^h Ms. Remigianus, *Ne fidem quæ per dilectionem operatur male vivendo amittas, habe.* Ms. Jol. post, *sanctitate*, omittit particula *et, tenens.*, etc.

ⁱ Duac. et Colon. cum recentioribus in margine indicant *ave.*

^j Ita ms. Jol., cæteri, *De veritate.*

Regenerationis gratiam ita etiam hi non minuunt qui ejus dona non servant, sicut lucis nitorem loca immunda non polluunt. Qui ergo gaudes baptismi perceptione, vive in novi hominis sanctitate; ^h et tenens fidem quæ per dilectionem operatur, ⁱ habe bonum quod nondum habes, ut prois tibi bonum quod habes (*Aug. tract. 6 in Joan., n. 16*).

CCCXXVIII [*Alias* CCCXXVI]. ^j *Quomodo Christus sit veritas.*

593 Sic est veritas Christus, ut ^k totum verum accipiatur in Christo: verum Verbum Dei, Deus æqualis Patri; vera anima, vera caro, verus homo, verus Deus, vera nativitas, vera passio, vera mors, vera resurrectio. Si aliquid horum dixeris falsum, intrat putredo, de veneno serpentis nascuntur vermes mendaciorum, et nihil integrum remanebit; quia ubi fuerit ^l falsi alicujus corruptio, ibi veritatis integritas non erit (*Aug. tract. 8 in Joan., n. 5*).

CCCXXIX [*Alias* CCCXXVII]. *De charitate.*

^m Quanta est charitas, quæ si desit, frustra habentur cætera; si adsit, ⁿ habentur omnia (*Aug. tract. 9 in Joan., n. 8*).

CCCXXX [*Alias* CCCXXVIII]. *Quomodo Christus reliquit Patrem et matrem.*

Reliquit Christus Patrem: quia *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (*Philip. II, 6*). ^p Hoc est enim, reliquit Patrem, non quia deseruit, et recessit a Patre; sed quia non in ea forma apparuit hominibus in qua æqualis est Patri. Reliquit autem matrem, relinquendo synagogam Judæorum, de qua secundum carnem natus est; et inhærendo Ecclesiæ, quam ex omnibus gentibus congregavit.

CCCXXXI [*Alias* CCCXXIX]. ^q *De comparatione primi Adam et secundi.*

^r Dormit Adam, ut fiat Eva: moritur Christus, ut fiat Ecclesia. ^s Dormienti Adæ, sit Eva de latere: mortuo Christo, lancea ^t percutitur latus, ut profluant sacramenta, ^u quibus formetur Ecclesia. Unde merito Apostolus ipsum Adam dicit formam futuri (*Rom. v, 14*). *Quia sicut omnes in Adam moriuntur*

D ^k Ms. Remig., *totum vere.*

^l Ms. Remigianus, *falsi hujus.*

^m Colon. vet. edit., *Tanta est charitas.*

ⁿ Hic Augustinus dicit, *recte habentur omnia.* Quæ vox *recte* in mss. Augustini omittitur.

^o Ita ms. Joliensis cum Augustino hic loci. Reliqui nostri codices, *esse se æqualem.*

^p Mss. Remig. et Joliensis, *Hoc est enim, relinquere.* Idem Jol., *aut recessit.*

^q Ms. Jol., *Sicut de Adam Eva, ita de latere Christi fit Ecclesia.*

^r Ms. Joliensis, *Dormivit Adam.*

^s Ita mss. Remig. et Jol. cum loco August. in Joan. Evang. Alii omnes etiam append. t. X, *Dormiente Adam.*

^t Ms. Jol., ut in loco Aug. citato, *percutitur.* Cæteri, *perforatur.*

^u Ms. Jol., *quibus fiat Ecclesia.*

(I Cor. xv, 22), ita et in Christo omnes ^a vivificabuntur (Aug. *ibid.*, n. 10).

CCCXXXII [Alias CCCXXX]. ^b De Incarnatione Verbi.

Deus homo factus est: quid futurus est homo, propter quem Deus factus est homo (Aug. *tract.* 10 in Joan., n. 1)?

CCCXXXIII [Alias CCCXXXI]. De duabus natiuitatibus hominum.

Una est natiuitas de terra, alia de cælo; una est de carne, alia de Spiritu; una est de æternitate, alia de mortalitate; una est de masculo et femina, alia de Deo et Ecclesia. Sed ipsæ duæ singulares sunt. Quomodo enim **594** uterus non potest repeti, sic nec baptismus iterari (Aug. *tract.* 11 in Joan., n. 6).

CCCXXXIV [Alias CCCXXXII]. De diversitate bonorum ^c in Deo.

^d Si visibilia attendas, nec panis est Deus, nec aqua est Deus, nec lux ista est Deus, nec vestis est Deus, nec domus ^e est Deus: omnia enim hæc visibilia sunt, et singula sunt. Quod enim est panis, non hoc est aqua; et quod est vestis, non hoc est domus; et quod sunt ista, non hoc est Deus; visibilia enim sunt, Deus autem totum tibi est, quod recte desideras: et omnium bonorum varietas uno fonte ^f profunditur. Quoniam cum sua tribuit, se ipsum sub diversis munerum suorum nominibus impertit (Aug. *tract.* 13 in Joan., n. 5).

CCCXXXV [Alias CCCXXXIII]. ^g De anima et intellectu.

Anima carnalia appetens feminæ comparatur non habenti rectorem virum, qui est intellectus, cuius eam oportet sapientia gubernari: non quasi aliud sit quam anima; sed quia obtutus quidam ^h occultus sit animæ. Sicut enim exteriores oculi ⁱ quidam sunt carnis, ita mens quiddam est ^j animæ, quod in ea secundum participationem divinæ rationis excellit. Et tunc omnibus ^k motibus suis bene præsidet, cum superna luce radiatur, ut sit in ea lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (Aug. *tract.* 15 in Joan., n. 19).

^a Ms. Remig., vivificantur.

^b Ms. Jol., Quid fiet homo, pro quo Deus factus est homo.

^c Ms. Jol., Quod Deus sit invisibilis. Quod parum accedit ad sensum sententiæ, cui, in Deo addimus majoris perspicuitatis gratia.

^d Edit. Colon. vet., in visibilia attendas.

^e Editi omnes, domus ista. Mss. Remig. et Jol. non habent pronomen ista, nec locus August. in Joan. Evang.

^f Ms. Remig., profuit. Edit. Colon. vet. perfunditur.

^g Ms. Jol., De anima carnalia appetente.

^h M-s. Remig. et Jol., oculusque sit animæ.

ⁱ Ms. Remig., quidam sunt carni.

^j Ms. Jol., animæ, quod in ea. Reliqui, animi, quod in eo.

^k Edit. Colon. vet., motibus ejus.

^l Ms. Joliensis, Quod in nobis sit orandum.

^m Colon. vet. edit., Quid supplicaturus, . . . re-

A CCCXXXVI [Alias CCCXXXIV]. ¹ De loco orationis.

^m Qui supplicaturus Deo locum aptum et sanctum requiris, interiora tua munda, et omni inde mala cupiditate depulsa, præpara tibi in cordis tui pace secretum. Volens in templo orare, in te ora; et ita age semper, ut Dei templum sis. Ibi enim Deus exaudit, ubi habitat (Aug. *ibid.*, n. 25).

CCCXXXVII [Alias CCCXXXV]. ⁿ De sensibus corporis, et iudicio animi.

Sensus corporis corporalia nuntiant cordi. ^o Et non omnium facultas eadem: quia non inde videtur, unde auditur; nec unde sapor, inde et odor capitur: nec hi ministri, sine tactu ad lævia et aspera, calida et frigida, humida et sicca, discernenda, sufficiunt. Incorporea vero animus suo tantum sensu dijudicat, et omnes varietates uno motu attingit: **595** et quicquid ^p discretionis inter bona et mala, justa et injusta rationabiliter invenit, ^q unius est intentionis effectus: ut ibi imago Dei appareat, ubi unum idemque est, ^r quod mens potest quantum potest (Aug. *tract.* 18 in Joan., n. 9 et 10).

CCCXXXVIII [Alias CCCXXXVI]. ^s De vita Filii Dei.

^t Dei Filius dicitur vitam habere in semetipso, sicut habet Pater, non participando adeptus, sed nascendo. Vitam enim genuit Pater vita: nec differt in aliquo essentia gignentis et geniti; cum sic ex Patre sit Filius, ^u ut consempiternæ æqualitatis, non una quidem persona, sed una sit Deitas (Aug. *tract.* 19 in Joan., n. 12 et 13).

C CCCXXXIX [Alias CCCXXXVII]. ^v Quare Filius, et non Pater, dicitur iudicaturus.

Quamvis numquam recedat a Filio Pater, ad iudicandos tamen vivos et mortuos, non ipse dicitur, sed Filius æfuturus: quia ibi nec Patris, nec Filii Deitas, sed illa forma videbitur Filii quam sibi per sacramentum incarnationis univit. Ipsa ergo erit iudex, quæ sub iudice stetit: ipsa iudicabit, quæ iudicata est; ut videant impii ejus gloriam, in cuius mansuetudinem ^x sævierunt. Talis ergo apparebit iudex, qualis videri possit, et ab eis quos coronaturus est, et ab eis quos damnaturus est. Pater autem non apparebit; quia forma servi non est indutus:

D quis.

ⁿ Ita Ms. Jol. Cæteri, De homine interiore.

^o Mss. Remig. et Joliensis, et non omnibus una facultas est. Editi, et non omnium facultas eadem.

^p Ms. Remigianus, discretionum.

^q Sic ms. Jol. Alii, unus est intentionis affectus. Ms. vero Remig., unius est intentionis ei effectus.

^r Ita Ms. Remig. et Jol.; cæteri, quod mens potest.

^s Ms. Joliensis, Quomodo Filius dicitur habere vitam in semetipso.

^t Sic ms. Jol. et edit. Colon. vet. Alii vero, Dei Filius Deus habere vitam in semetipso, sicut Pater habet, non participando adeptus est, sed nascendo.

^u Colon. vet. edit., ut consempiterna, non una quidem persona, sed una sit Deitas.

^v Sic ms. Jol.; cæteri, De iudicio.

^x Ms. Jol., in cuius mansuetudinem sævierunt. Remig., in cuius mansuetudine sævierunt. Alii in textu, fremucrunt; in margine, sævierunt.

sed Filio, ^a qui etiam homo factus est, dedit iudicium et potestatem (Aug. *ibid.*, n. 16).

CCCXL [Alias CCCXXXVIII, ante CCCXXXVI].
^b Quomodo voluntatem Dei et nostram faciamus.

Suam voluntatem homines faciunt, non Dei, quando id agunt quod Deo displicet. Quando autem ita faciunt quod volunt, ut divinæ serviant voluntati: quamvis volentes agant quod agunt, illius tamen voluntas est, a quo et præparatur et iubetur quod volunt (Aug. *ibid.*, n. 19: *can. 25 conc. Araus. n.*).

CCCXLI [Alias CCCXXXIX, ante CCCXXXVII].
^c De doctrina Patris per Verbum.

Si illum docet Pater, qui audit verbum ejus: quære ^d quid sit Christus, et invenies Verbum ejus, In principio erat Verbum; non autem, In principio Deus fecit Verbum: sicut, In principio Deus fecit cælum et terram. Verbum enim Dei Deus est, non creatura: **596** nec factum inter omnia, sed per quod facta sunt omnia. Ut ergo ad talis verbi doctrinam homo in carne constitutus possit accedere; Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Aug. *tract. 26 in Joan.*, n. 8).

CCCXLII [Alias CCCXL, ante CCCXXXVIII]. ^e De carne Christi.

Caro Christi fidelium vita est, si corpus ipsius esse non negligant. Fiant ergo corpus Christi, si volunt vivere de spiritu Christi; de quo non vivit, nisi corpus Christi (Aug. *ibid.*, n. 13).

CCCXLIII [Alias CCCXLI, ante CCCXXXIX]. ^f Qui edunt corpus Christi.

Escam vitæ accipit, ^g et æternitatis poculum bibit, qui in Christo manet, et ejus Christus habitator est. Nam qui discordat a Christo, ^h nec carnem ejus manducat, nec sanguinem bibit: etiam si tantæ rei sacramentum ad iudicium suæ præsumptionis quotidie indifferenter accipiat (Aug. *ibid.*, n. 18).

CCCXLIV [Alias CCCXLII, ante CCCXL]. ⁱ De malorum felicitate.

Vellet mundana sapientia, ut numquam permitteret Deus eos qui mali sunt esse felices, ^j quod utique non sinet; sed ideo mali cum habent quod vo-

^a Ms. Remig., quia etiam homo factus est, ei dedit. D
^b Ita ms. Jol. Alii, De voluntate Dei, ut Colon. vet.; vel, de voluntate Dei et hominis, ut reliqui.

^c Ms. Joliensis, De Verbo Dei.

^d Ms. Remig., Verbum ejus, quod est Christus, inveniet Verbum ejus, cæteris omissis.

^e Sic ms. Jol. Alii, De corpore Christi.

^f Ms. Jol., Qui accipiant et qui non accipiant corpus Christi.

^g Colon. vet. edit., et poculum vitæ accipit.

^h Ms. Jol., Nec carnem Christi manducat.

ⁱ Ms. Jol., De falsa felicitate malorum.

^j Ms. Remig., quod utique Deus non sinet. Alii, ommissa voce Deus, non sinet. Ms. Joliensis, non sinit; nec male, cum dicat Augustinus, numquam hoc permittit Deus.

^k Mellius legeretur, ignoratur post Augustinum: quod in margine indicant editi Duac., Colon. et posteriores, si mss. Prosperi suffragarentur.

lunt, felices putantur, quia quid sit felicitas ^l ignorant (Aug. *tract. 28 in Joan.*, n. 7).

CCCXLV [Alias CCCXLIII, ante CCCXLII]. De mutatione cordis.

¹ Aliud est migrare corpore, aliud corde. Migrat corpore, qui motu corporis mutat locum; migrat corde, qui motu cordis mutat affectum. Si aliud amas, aliud amabas; non ibi es ubi eras (Aug. *tract. 32 in Joan.*, n. 21).

CCCXLVI [Alias CCCXLIV, ante CCCXLII]. ^m De chrismate.

Christi nomen a chrismate est, id est, ab unctione. Quia ideo omnis Christianus sanctificatur, ut intelligat se non solum sacerdotalis et regis dignitatis esse consortem, sed etiam contra diabolum ⁿ fieri luctatorem (Aug. *tract. 33 in Joan.*, n. 3).

CCCXLVII [Alias CCCXLV, ante CCCXLIII]. ^o De lumine.

Sequamur Christum lumen verum, ne ambulemus in tenebris. Tenebræ autem metuendæ sunt morum, non oculorum: et si oculorum, non exteriorum, sed ^p interiorum, unde discernitur non album et nigrum, sed justum et injustum (Aug. *tract. 35 in Joan.*, n. 1).

CCCXLVIII [Alias CCCXLVI, ante CCCXLIV].
^q Quod verus Deus et verus homo sit Christus.

597 Catholica fides Dominum Jesum Christum et verum Deum et verum hominem credit, et prædicat. Utrumque enim scriptum est, et utrumque verum est. Qui Deum tantummodo asserit Christum, ^r medicinam negat, qua sanatus est. Qui hominem tantummodo asserit Christum, potentiam negat, qua creatus est. Utrumque ergo anima fidelis ac recta suscipit: et Deus Christus est, et homo Christus est. Qualis Deus Christus? Æqualis Patri, unum cum Patre. Qualis homo Christus? Virginis filius, trahens de homine mortalitatem, non trahens iniquitatem (Aug. *tract. 38 in Joan.*, n. 2).

CCCXLIX, [Alias CCCXLVII, ante CCCXLV]. De missione ^s Verbi.

^t Missus est Dominus Christus a Patre, non recessit a Patre. Missio ejus incarnatio fuit et invisibili Deitati hoc fuit in hunc mundum venire, quod apparere. Quod si cito caperetur, non opus erat ut cre-

¹ Ms. Jol., Aliud esse migrare corpore, aliud corde.

^m Ms. Jol., Quod Christi nomen a chrismate sit.

ⁿ Ms. Jol., De tenebris interioribus. Alii, De lumine, quibus adjecimus vero.

^o Hæc duo verba, sed interiorum, supplemus auctoritate ms. Remigiano-Remensis etiam solius, quia in Augustini loco citato hic in margine legitur, et sensui sententiæ sunt necessaria.

^p Sic ms. Jol. Alii vero, De incarnatione verbi.

^q Colon. vet. edit., et potentiam negat qua creatus est, et medicinam negat qua creatus est. . . . est Deus Christus: est et homo Christus. Æqualis Deo Christus, æqualis Patri, unum cum Patre, æqualis homo Christus Virginis filius, trahens de homine mortalitatem, non autem iniquitatem.

^r Ms. Joliensis, Filii.

^s Ms. Remig. et Colon. vet. edit., Missus Dominus a Patre. Eadem Colon. edit., et invisibili deitate hæc (f. hoc) fuit in hunc mundum venire, quod appareret.

deretur, ^a quia videretur. Credendo ergo capitur, **CCCLIV** [*Alias CCCLII, ante CCCL*]. *De fide et veritate.*

CCCL [*Alias CCCXLVIII, ante CCCXLVI*]. ^b *De fide Patris et Filii.*

Ut recte credatur Pater et Filius, ipse Filius audiendus est, dicens, *Ego et Pater unum sumus* (*Joan. x, 30*). Duobus enim verbis duæ simul hæreses detruncantur. Nam per id quod ait, *unum*, Arium percussit: per illud quod ait, *sumus*, Sabellium stravit: quia nec, *sumus*, de uno, nec, *unum* ^c diceret de diverso (*Aug. ibid., n. 9*).

CCCLI [*Alias CCCXLIX, ante CCCXLVII*]. ^d *De Deo et homine Jesu Christo.*

^e Utrumque oportet noverimus in Christo, et unde æqualis est Patri, et unde illo major est Pater. Illud Verbum est, illud caro; illud Deus est, illud homo. Sed unus est Christus Deus et homo (*Aug. tract. 37 in Joan., n. 10*).

CCCLII [*Alias CCCL, ante CCCXLVIII*]. ^f *De unitate divinæ Trinitatis.*

Multorum hominum multæ sine dubio animæ, et multa sunt corda: sed ^g si per fidem et dilectionem adhæreant Deo, fiunt omnes una anima, et cor unum. Si ergo *charitas Dei*, **598** quæ diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (*Rom. v, 5*), tantam unitatem multarum animarum et multorum cordium facit; quanto magis certiusque in Patre et Filio et Spiritu sancto æterna et incommutabilis unitas manet, ubi indifferens Trinitas unus Deus est, unum lumen, unumque principium (*Aug. tract. 39 in Joan., n. 5*)!

CCCLIII [*Alias CCCLI, ante CCCXLIX*]. ^h *Quomodo docuit Pater Filium.*

Non sic docuit Pater Filium quasi indoctum genuerit, et scientiam contulerit nescienti: ⁱ sed intemporalis doctrina est intemporalis essentia; et hoc est a Patre doceri, quod est a Patre generari: quia simplici veritatis naturæ esse et nosse non est aliud atque aliud, ^j sed idipsum (*Aug. tract. 40 in Joan. n. 5*).

^k Hæc verba, quia videretur, addimus ex mss. Remigiano et Joliensi, et ex ipso textu Aug. in Joan. Evang. In aliis codicibus Prosperianis non habentur. Ms. Jol., *Credendo ergo capitur, quod nisi capitur (forte creditur) numquam intelligitur.*

^l Ita ms. Jol.; cæteri, *De Patre et Filio.*

^m Ms. Jol., *diceretur*. Ms. Remig., *dicere de diverso potest.*

ⁿ Ms. Jol., *Unde æqualis sit Filius Patri, et unde minor.*

^o Edit. Colon. vet., *Utrumque noverimus esse in Christo, et unum quo. . . . et unum quo illo major est Pater.*

^p Ms. Joliensis, *Quomodo multi sint cor unum, et anima una, et de unitate Trinitatis*. Colon. vet. edit., *De unitate dilectionis.*

^q Ita legimus in mss. Remig. et Jol. In editis, *sed ubi per dilectionem fidemque adhæreant Deo*. Colon. vet. edit. pergit, *una anima et unum cor sunt, et post aliquot lineas, ut indifferens Trinitas unus Deus, et unum lumen et unum principium.*

^r Sic ms. Jol. Alii, *De doctrina Patris ad Filium.*

Fides semper prævenit visionem. Credimus enim ut cognoscamus, non cognoscimus ut credamus. Fides ergo est, quod non vides credere; veritas, quod credidisti videre (*Aug. ibid., n. 9*).

CCCLV [*Alias CCCLIII, ante CCCLI*]. *De bono odore Christi.*

Bonus Christi odor est prædicatio veritatis, ^s quo odore vitam capit qui Evangelio bonis ^t moribus servit et congruit; mortem autem incurrit, ejus ab his quæ bene loquitur, vita dissentit. Quæ conditio etiam auditores obstringit, cum recta prædicatio ab aliis per incredulitatem auditur in mortem, ab aliis per fidem suscipitur in salutem (*Aug. tract. 50 in Joan., n. 8*).

CCCLVI [*Alias CCCLIV, ante CCCLII*]. ^u *De facultate credendi.*

Fides Christi est, credere in eum qui justificat impium, credere in Mediatorem, sine quo nullus reconciliatur Deo; credere in Salvatorem, qui venit quærere et salvare quod perierat; credere in eum qui dixit, *Sine me nihil potestis facere* (*Joan. xv, 5*). Sed hanc fidem non apprehendit, qui ignorans Dei justitiam, qua justificatur impius, suam vult constituere, ^v qua convincatur superbus. Talia enim sentientes sua elatione obdurantur, et excæcantur: **599** quia negando Dei gratiam, non adjuvantur (*Aug. tract. 53 in Joan., n. 10*).

CCCLVII [*Alias CCCLV, ante CCCLIII*]. ^w *De vera dilectione.*

Charitatem habens, quæ est de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, diligit Deum et proximum sicut seipsum. Amator enim Dei, amator est sui: et non diligens Deum, non diligit proximum; quia non diligit seipsum. Pro hac autem dilectione patienter etiam mundi odia sunt toleranda; necesse est enim ut nos oderit, quos videt odisse ^x quod diligit (*Aug. tract. 87 in Joan., n. 1 et 2*).

CCCLVIII [*Alias CCCLVI, ante CCCLIV*]. ^y *De bipartita mundi significatione.*

Duo hominum genera sub uno mundi nomine

^z Antea editi, *sed temporalis doctrina est intemporalis essentia*. Colon., *intemporalis doctrinæ, etc.* Mutavimus ut in textu *intemporalis doctrina, sic exhibente ms. Remigiano, Joliensi quoque scriptum præferente, intemporalis doctrinæ est intemporalis essentia*. Ubi alludi omnino videtur ad hæc Augustini loco citato in margine. *Incorporaliter Pater locutus est Filio, quia incorporaliter Pater genuit Filium.*

^{aa} Alii codices, *sed ipsum*. Ms. Remig., *sed id ipsum, juxta id August., sed hoc ipsum.*

^{ab} Ms. Jol., *quem odorem in vitam capit.*

^{ac} Mss. Jol. et Remig., *bonis moribus, pro eo quod alii habebant, bonis operibus; prius tamen in margine indigitantes.*

^{ad} Ms. Jol., *De fide Christi.*

^{ae} Edit. Colon. vet., *qua convincitur*. Ab eodem absumunt hæc *Talia, etc.*, ad finem sententiæ, quæ in August. et cæteris codicibus habentur.

^{af} Ms. Joliensis, *de charitate.*

^{ag} Ms. Remigianus, *quos diligit.*

^{ah} Ms. Joliensis, *De duobus generibus hominum.*

nuncupantur. Sicut enim dicitur mundus in impiis, ita dicitur mundus in sanctis. Unde cum totus a semetipso et in odio et in amore discordet, nos eum et odisse jubemur, et amare, cum dicitur nobis, *Nolite diligere mundum* (I Joan. II, 15); et cum dicitur, *Diligite inimicos vestros* (Matt. V, 44), ut quorum execratur iniquitatem, optemus salutem (Aug. *ibid.*, n. 4).

CCCLIX [Alias CCCLVII, ante CCCLV]. ^a De vitanda scientiæ gloria.

Ad vitandam tentationem vanæ gloriæ, melior est ^b discentis conditio quam docentis. Tutius enim auditur veritas quam prædicatur. Quoniam cum doctrina recipitur, humilitas custoditur; cum autem disputatio placet, vix est ut disserentem non pulset quantalacumque jactantia (Aug. *tract.* 57 in Joan., n. 2).

CCCLX [Alias CCCLVIII, ante CCCLVI]. ^c De laude qua se prædicat Deus.

Periculosum est homini sibi placere, cui cavendum est superbire. Deus autem quantumcumque se laudet, non se extollit excelsus, nec vult se sua videri majestate majorem. Sed cum homini loquitur potentiam suam, non hoc agit ut ipse gloriosior, sed ut ille melior fiat et doctior. Nobis enim prodest auctorem nostrum agnoscere, et ei qui est super omnia subjacere: ^d ne de quo non possumus comprehendere quid est, possimus sentire quod non est (Aug. *tract.* 58 in Joan., n. 3).

CCCLXI [Alias CCCLIX, ante CCCLVII]. ^e De remittendis peccatis.

Christiana observantia ad perfectæ pietatis ^f profectum per mutuam maxime pervenit **600** indulgentiam peccatorum, dante nobis Domino suæ bonitatis exemplum. Nam si ille, in quo nullum omnino fuit peccatum, interpellat pro peccatis nostris, quanto magis nos invicem pro propriis orare debemus! Amplectenda quippe est homini, qui ^g non omni potest carere peccato, tam benigna conditio, ut dimittendo delicta aliena, diluat sua (Aug. *ibid.*, n. 5).

CCCLXII [Alias CCCLX, ante CCCLVIII]. ^h De impletione desideriorum justorum.

Justorum desideriorum ⁱ satietati tunc nihil de-

^a Ms. Joliensis, *De conditione discentis, et docentis.*

^b Editio Colon. vetus, *discentis, quam docentis status.*

^c Ms. Joliensis, *Quod non extollat se Deus laudando se.*

^d Ms. Joliensis, *ut de quo non possumus cognoscere quod est, possumus, etc.* Ms. Remig., *ne de quo . . . . quod est.* Editi plerique, *ne de quo . . . . possumus sentire quod non est.* Duac. et Colon. cum recentioribus, *ne de quo . . . . possumus sentire quod non est.*

^e Ms. Jol., *De profectu pietatis per indulgentiam peccatorum.*

^f Ms. Remig., *profectum.*

^g Ms. Joliensis, *non omnino.*

^h Ita ms. Joliensis. Alii, *De æternitate sanctorum.*

ⁱ Ms. Remig. et Jol., *satietati; ubi alii omnes, societati. Minus bene, cum respiciat verba hæc Augustini, perducturus eos ad illum finem qui sufficiat eis, ubi satiatur in bonis desiderium eorum. Post aliquot verba, Duac. et Colon. recent., omnis in illis*

A erit, quando Deus omnia in illis omnibus erit (I Cor. xv, 28). Ad quam beatitudinem hi perveniunt, qui huic sæculo ante separationem i animæ a carne moriuntur, nec in eis inveniuntur ^k cupiditatibus, quas sola superat dilectio Dei: ^l ut et id patiat iniquitas, quod elegit; et eo bono fruatur justitia, quod amavit (Aug. *tract.* 65 in Joan., n. 1).

CCCLXIII [Alias CCCLXI, ante CCCLIX]. *De confitendo homine Jesu Christo.*

Qui sic constitetur Christum Deum, ut eundem hominem neget verum, habentem scilicet unitam sibi nostræ carnis animæque naturam, non est pro illo mortuus Christus, quia secundum hominem mortuus est Christus. Non reconciliatur per Mediatorem Deo. *Unus enim Deus, ^m et unus Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* (I Tim. II, 5). Non justificatur per ipsum, quia *sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per obedientiam unius hominis justii constituentur multi* (Rom. v, 19). Non resurget ⁿ in resurrectionem vitæ, quia *per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes ^o vivificabuntur* (I Cor. xv, 21, 22). ^p Nec ullus se beati Petri defendat exemplo, qui se multis lacrymis et accusavit et lavit (Matt. xxvi, 75), ut principem suum Ecclesia non negationis, sed pœnitentiæ imitatione sequeretur (Aug. *tract.* 66 in Joan., n. 2).

CCCLXIV [Alias CCCLXII, ante CCCLX]. *De æternitate.*

In quibusdam æternis potest aliqua esse distantia, ipsa autem æternitas absque diversitate mensuræ est. Multæ quippe mansiones, in una vita variorum significant dignitates. Sed ^q ut Deus omnia in omnibus erit, fiet etiam in dispari claritate ^r par gaudium, **601** ut quod habent singuli, commune sit omnibus. Quoniam per connexionem dilectionis, a gloria capitis nulla erit aliena pars corporis (Aug. *tract.* 67 in Joan., n. 2).

CCCLXV [Alias CCCLXIII, ante CCCLXI]. *De fide.*

Fides eorum qui Deum visuri sunt, quod non vi-

omnibus. Melius mss. Remig. et Jol., Col. vet., Lugd. et Lovan., *omnia.*

^j Ms. Joliensis, *animæ a carne.* Alii omittunt præpositionem *a.*

^k Ms. Remig., *cupiditates.* Ms. Jol., *inveniuntur cupiditatibus.*

^l Editio Colon. vet., *et ut ideo bono fruatur.*

^m Sic mss. Remigianus et Jol. post Aug. loco citato. Editio Lovan. et posteriores, *et unus est.* Colon. vet., *Unus est enim Deus, et unus.*

ⁿ Sic cum August. mss. Remig. et Jol. Editi, *in resurrectione.*

^o Mss. Remig., *vivificabuntur.*

^p Editio Colon. vet., *Nullus se.*

^q Mss. Joliensis et Remig., *ubi; alii, ut.*

^r Emendamus ex editione Duac., sensu exigente, et Augustino scribente in loco quem intuetur S. Prosper, *propter unum denarium nullus separatur a regno.* Alii codices habent *per gaudium; cui non convenit immediate antecedens, in dispari claritate.*

det credit : nam si videt, non est fides. Credenti **A** **CCCLXIX** [*Alias CCCLXVII, ante CCCLXV*]. ¹ *De humanæ justitiæ modo.*

CCCLXVI [*Alias CCCLXIV, ante CCCLXII*]. ^b *Quod propitius sit Deus non annuendo malorum volis.*

Male usurus eo quod ^a vult accipere, Deo potius miserante non accipit. Proinde si hoc ab eo petitur unde homo exauditus lædatur, magis metuendum est, ne quod ^d possit Deus non dare propitius, det iratus (*Aug. tract. 75 in Joan., n. 1*).

CCCLXVII [*Alias CCCLXV, ante CCCLXIII*]. ^e *De duplici dilectione Christi erga diligentes se.*

Qui diligit me, inquit Dominus, diligitur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei me ipsum. ^f *Quid est, diligam?* tanquam tunc dilecturus sit, et nunc non diligit? Absit. Quomodo enim nos Pater sine Filio, aut Filius sine Patre diligeret? ^g Quomodo, cum inseparabiliter operentur, separabiliter diligunt? Sed ad hoc *diligam eum*, ad quod sequitur, *et manifestabo ei me ipsum; diligam, et manifestabo*, id est, ad hoc diligam, ut manifestem. Nunc enim ad hoc ^h dilexit, ut credamus, et ⁱ *mandatum fidei* teneamus : tunc ad hoc diligit, ut videamus, et ipsam visionem mercedem fidei capiamus. Quia et nos nunc diligimus credendo ^j quod videbimus; tunc autem diligemus videndo quod credidimus (*Aug. tract. 75 in Joan., n. 5*).

CCCLXVIII [*Alias CCCLXVI, ante CCCLXIV*]. ^k *De vite et palmitibus vitis.*

Ita sunt in vite palmites, ut viti nihil conferant, sed inde accipiant unde vivant. Sic quippe vitis est **C** in palmitibus, ut vitale alimentum subministraret eis, non sumat ab eis. Ac per hoc et manentem in se habere Christum, et manere in Christo, discipulis prodest utrumque, non Christo. Nam præciso **602** palmitate, potest de viva radice alius pullulare : qui autem præcisus est, sine radice non potest vivere (*Aug. tract. 81 in Joan. n. 1; can. 24 conc. Araus. II*).

^a Scripsimus colligitur, loco vocis pollicetur, quæ in antea editis legebatur, auctoritate mss. Remig. et Jol., et quia id quoque in margine indicarunt omnes editiones a Lugdunensi veteri ad ultimas, et in loco Augustini habetur.

^b Ita ms. Jol. Alii, *De petitione contraria*.

^c Ms. Remig., *acceperit*.

^d Colon. vet. edit., *possit dare ut propitius*.

^e Alias editi. *De dilectione*, quædam addenda duximus majoris perspicuitatis gratia. Ms. Jol. pro titulo habet, *Qui diligit diligitur a Patre meo*, etc.

^f Ms. Remig. hic inserit verba ista, *Quid est diligam, et manifestabo me ipsum*.

^g Sic ms. Jol. conformiter textui Augustini loco citato hic. Colon. vet. edit., *Quomodo inseparabiliter operantur, separabiliter diliguntur*, forte pro *diligunt*? Alii codices, *Cum inseparabiliter operentur, quomodo separabiliter diligunt*?

^h Ms. Remig., *ad hoc diligit*. Alii omnes post Aug., *dilexit*.

ⁱ Ms. Remig., *mandata fidei*. Jol. ms., *mandatum fidei*, ut in August. Cæteri, *mandatum ejus* : qui tamen *mandatum fidei* in ora libri indigitant.

^j Ms. Jol., *quod non videmus*. Alii ut in textu et August.

Divinitus dictum est, *Noli esse justus multum* (*Eccl. vii, 17*). ^m Quo notata non est justitia sapientis, sed superbia præsumptis. Qui ergo fit nimis justus, ipso nimio fit injustus. Quis est autem qui se ⁿ nimis facit justum, nisi qui dicit se non habere peccatum (*Aug. tract. 95 in Joan., n. 2*)?

CCCLXX [*Alias CCCLXVIII, ante CCCLXVI*]. ^o *Quod sola divina substantia vere sit simplex.*

Nullius, etiam incorporeæ creaturæ, vere simplex est substantia, cui non hoc est esse, quod nosse; potest enim ^p esse, nec nosse : at illa divina ^q non potest, quia id ipsum est quod habet. Ac per hoc non sic habet scientiam, ut aliud illi sit scientia qua scit, aliud essentia qua est, sed utrumque unum : quamvis non utrumque dicendum sit, quod verissime simplex et unum est. Habet enim Pater vitam in semetipso : nec aliud est ipse quam vita, quæ in illo est : et dedit Filio habere vitam in semetipso ; hoc est, genuit Filium, qui et ipse ^r vita esset. Sic itaque debemus accipere quod de Spiritu sancto dictum est, *Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audierit, loquetur* (*Joan. xvi, 13*) ; ut intelligamus, non eum esse a semetipso. Pater quippe solus de alio non est. Nam et Filius de Patre natus est, et Spiritus sanctus de Patre ^s procedit : Pater autem nec natus est de alio, nec procedit. Nec ideo sane aliqua disparitas in summa illa Trinitate cogitationi occurrat humanæ : quia et Filius ei de quo natus est, et Spiritus sanctus ei de quo procedit, æqualis est (*Aug. tract. 99 in Joan., n. 4*).

CCCLXXI [*Alias CCCLXIX, ante CCCLXVII*]. ^t *Quomodo fuit, et erit, et est, accipiantur in Deo.*

Quamvis natura incommutabilis non accipiat *fuit* et *erit*, sed tantum, *est* : ipsa enim veraciter est, quia aliter quam est, esse non potest : tamen propter mutabilitatem temporum, in quibus veratur nostra

^k Hactenus, *De palmitibus vitis*. Ms. Jol., *Quomodo sint in vite palmites*.

^l Ms. Joliensis, *De eo quod scriptum est, Noli esse justus multum*.

^m Sic ms. Remig. et edit. append. August. juxta eundem in Joan. Evan. Ms. Jol., *Quod non est justitia*. Cæteri codices, *Quantum non est*.

ⁿ Vocem hanc *nimis* addimus ex ms. Remig. et Joliensi. Augustino dicente, *Multum enim se facit justum, qui dicit se non habere peccatum*.

^o Ita ms. Jol. Reliqui, *De simplicitate*.

^p Mss. Remig. et Jol., *et non nosse*.

^q Sola editio Colon. vet. addit hic, *substantia, quæ in aliis omnibus ex præcedentibus subintelligitur*.

^r Alii codices, *vita est*. Ms. Remig. post August. in Joan. Evang., *vita esset*.

^s Ms. Remig. hic addit *et Filio*; et infra, *eis de quibus procedit*. Quæ cum nec in aliis codicibus, nec in ipso Aug. Tractatu legantur, videntur additamenta scribæ amanuensis. Maxime cum eodem quidem tractatu, sed post multa interposita, expresse instituat S. Doctor probare, quod Spiritus sanctus etiam a Filio procedit.

^t Sic ms. Joliensis. Alii libri, *De intemperantia delictis*,

mortalitas et **603** nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus, ^a et fuit, et erit, et est : fuit in præteritis sæculis, est in præsentibus, erit in futuris. Fuit quippe, quia ^b numquam defuit; erit, quia numquam deerit; est, quia semper est. Neque enim velut qui jam non sit, cum præteritis occidit; aut cum præsentibus, tamquam non mageat, labitur; aut cum futuris, tamquam non fuerit, orietur. Proinde cum secundum volumina temporum locutio humana variatur; qui per nulla deesse potuit, aut potest, aut poterit tempora, vera de illo dicuntur cujuslibet temporis verba. Semper itaque audit Spiritus sanctus, quia semper scit; et scire, et audire, hoc illi est, quod semper es-e. Semper vero illi est esse, de Patre procedere. Nemo autem potest dicere quod non sit vita Spiritus sanctus, cum vita Pater, vita sit Filius. Ac per hoc sicut Pater cum habeat vitam in semetipso, dedit et Filio habere vitam in semetipso : ^c sic ei dedit vitam procedere de illo, sicut procedit et de ipso (*Aug. tract. 99 in Joan., n. 5 et 9*).

CCCLXXII [*Alias CCCLXX, ante CCCLXVIII*].
^d *Quod donum Dei sit diligere Deum.*

Prorsus donum Dei est, diligere Deum. Ipse ut diligeretur dedit, qui non dilectus dilexit. Displacentes amati sumus, ut fieret in nobis unde placere-mus. ^e Diffundit enim charitatem in cordibus nostris Spiritus Patris et Filii, quem cum Patre amamus et Filio (*Aug. tract. 102 in Joan., n. 5; can. 25 conc. Araus. II*).

CCCLXXIII [*Alias CCCLXXI, ante CCCLXIX*]. *De pace Christi.*

Pax Christi finem temporis non habet, et ipsa est omnis piæ intentionis actionisque perfectio. Propter hanc sacramentis ejus imbuimur : propter hanc mirabilibus ejus operibus et sermonibus erudimur : propter hanc ^f Spiritum ejus pignus accepimus; propter hanc in eum credimus et speramus, et amore ipsius, quantum donat, accendimur : propter hanc denique omnem tribulationem fortiter toleramus, ut in ea feliciter sine tribulatione regnemus. Vera enim pax unitatem facit, quoniam (I Cor. vi, 17) : ^g *qui adhæ-*

^a Ms. Remig., *ut fuit, et erit, et est*. Ms. Jol., *et fuit, et erit, et est*, ut disponuntur verba in tract. Aug. Alii *et fuit, et est, et erit*. Ita post August. locum citatum hic ms. Joliensis. Ms. vero Romig. in præteritis. Alii autem, in præterito.

^b Colon. vet. edit., *numquam desinit*. Ms. Joliensis, *numquam non fuit*.

^c Ita mss. Remig. et Joliensis, juxta Augustini locum citatum. Codices alii Prosperiani, *sic Spiritui sancto dedit*.

^d Ita ms. Joliensis. Alii, *De dilectione qua diligimus Deum*.

^e Ms. Remig. cum Aug. tract. in Joan. et conc. Arausic. cau. habet, *Diffundit*. Cæteri codices nostri, *Diffudit*.

^f Ms. Remig., *Spiritum ejus pignus accipimus*. Ms. Jol., *Spiritum ejus pignus accepimus*, ut in tractatu August. in Joan. citatio. Alii libri nostri, *Spiritus sancti pignus accepimus*.

^g Ita habet ms. Remig. ut in utroque Apostoli textu. Alii codices nostri, *qui adhæret Deo*.

^h Ita ms. Joliensis. Alii generalius, *De temporibus*.

ⁱ Pro voce *efficaces*, restituumus *efficientes*, quum

ret Domino, unus spiritus est (*Aug. tract. 104 in Joan., n. 1*).

CCCLXXIV [*Alias CCCLXXII, ante CCCLXX*].
^h *Omne tempus a Deo esse dispositum.*

604 Omne tempus ab illo est dispositum, qui tempori subditus non est. Quoniam quæ futura erant per singula tempora, in Dei sapientia habent ⁱ efficientes causas, in qua nulla sunt tempora. Non ergo credatur hora passionis Domini fato urgente venisse, sed Deo potius ordinante. Non enim ^j siderea necessitas Christo intulit crucem; nec sidera coegerunt mori siderum conditorem : qui ^k intemporalis cum Patre, sic tempus quo carne moreretur, quemadmodum et quo de matre nasceretur, elegit (*Aug. ibid., n. 2*).

CCCLXXV [*Alias CCCLXXXIII, ante CCCLXXXI*]. ^l *De unitate Trinitatis.*

In eo quod dicitur, *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (*Joan. xvii, 3*), ordo verborum est : ^m *Ut te, et quem misisti Jesum Christum, cognoscant solum verum Deum. Consequenter enim intelligitur et Spiritus sanctus. Quia Spiritus est Patris et Filii, tamquam charitas substantialis et consubstantialis amborum. Quoniam non duo dii, Pater et Filius; nec tres dii, Pater et Filius et Spiritus sanctus; sed ipsa Trinitas unus solus verus Deus. Nec idem tamen Pater, qui Filius; nec idem Filius, qui Pater; nec idem Spiritus sanctus, qui Pater aut Filius : quoniam tres sunt, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus : sed ipsa Trinitas unus est Deus* (*Aug. tract. 105 in Joan., n. 3*).

CCCLXXVI [*Alias CCCLXXXIV, ante CCCLXXXII*].
ⁿ *Quod gignendo dedit Pater omnia Filio.*

Quidquid Deus Pater Deo Filio dedit, gignendo dedit. Ita enim dedit Filio Pater, sine quibus Filius esse non posset, sicut ei dedit ut esset. Nam quomodo Verbo verba daret aliqua, in quo ineffabiliter dixit omnia (*Aug. tract. 106 in Joan., n. 7*) ?

CCCLXXVII [*Alias CCCLXXV, ante CCCLXXXIII*].
^o *De custodiâ Dei circa nos.*

Custodiam circa nos Dei, non tam carnaliter debent mss. Remig. et Jol. ac locus August. in Joan. Evang.; immo et in margine notarunt omnes editiones post antiquam Lugdun., quæ in textu ferebant, *efficaces*.

ⁱ Colon. vet. edit., *Non enim causa necessitatis*.

^j Quod Augustinus in Joan. Evang. exprimit his **D** verbis, *cum Patre, de quo sine tempore natus est*; ms. Remig., *qui intemporalis cum Patre est, tempus quo in carne moreretur, et quod (forte quo) de matre nasceretur elegit*.

^k Ms. Jol., *De ordine horum verborum : Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*.

^l Colon. vet. edit., *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum cognoscant solum verum Deum : et in fine sententiæ, sed ipsa Trinitas in his unus Deus*. Reliqui ut in textu et apud Augustinum.

^m Ita ms. Jol. Cæteri, *Quid dedit Pater Filio*.

ⁿ Sic ms. Joliensis, Colon. vet. edit., *De custodia qua Deus servat suos*. Alii, *De custodia Dei, qua suos servat*.

hemus accipere, velut vicissim nos servent Pater et Filius, amborum in nobis ^a servandis alternante custodia, quasi alius, **605** alio discedente, succedat. Simul enim custodiunt Pater et Filius et Spiritus sanctus, qui est unus verus ^b et beatus Deus. Sed Scriptura nos non levat, nisi descendat ad nos. Sicut Verbum caro factum descendit ^c ut levaret; non cecidit ut jaceret. Si descendentem cognovimus, cum levante surgamus: et intelligamus, cum ita loquitur, personas ^d eum distinguere, ^e non separare naturas.

CCCLXXVIII [*Alias CCCLXXVI, ante CCCLXXIV.*
De gratia Dei, qua omne hominis meritum prævenitur.

Si naturam cogitemus in qua creati sumus; ^f cum omnes Veritas creaverit, quis non est ex veritate? Sed non omnes sunt, quibus, ut audiant veritatem, et credant, ex ipsa Veritate præstatur, ^g nullis proculdubio præcedentibus meritis, ne gratia non sit gratia. Si enim dixisset, Omnis qui audit vocem meam ex veritate est: ideo dictus ex veritate ^h putaretur, quia obtemperat veritati. Non autem hoc ait; sed, *Omnis, inquit, qui est ex veritate, ⁱ audit vocem meam* (Joan. xviii, 37). Ac per hoc, non ideo est ex veritate, quia ejus audit vocem; sed ideo audit, quia ex veritate est, id est, quia hoc illi donum ex veritate collatum est. Quod quid est aliud quam: donante Christo, credit in Christum (Aug. tract. 115 in Joan., n. 4)?

CCCLXXIX [*Alias CCCLXXVII, ante CCCLXXV.*
De amore quo Deum amare debemus.

Quisquis se ipsum, non Deum amat, non se amat: et quisquis Deum, non se ipsum amat, ipse se amat. Qui enim non potest vivere de se, moritur utique amando se; ^j non ergo se amat, qui ne vivat se amat. Cum vero ^k ille diligitur, de quo vivitur, non se diligendo magis diligit, qui propterea se non diligit, ut eum diligit de quo vivit (Aug. tract. 123 in Joan., n. 4).

CCCLXXX [*Alias CCCLXXVIII, ante CCCLXXVI.*
^l *De indiviso Patris et Filii opere.*

Quidquid illud est quod oportet Patrem agere ad Filium, non fit nisi per eundem Filium: ad ipsum scilicet, quia filius hominis est, et factus est inter omnia; per ipsum autem, quia Filius Dei est, et per

^a Mss. Remig. et Jol., *servandis*, ut Aug. *custodiendi*. Alii, *servandi*.

^b Mss. Remig. et Jol. post Aug. in Joan. Evang. addunt *et beatus*, quod alii omiserant.

^c Mss. Remig. et Jol., *ut levaret*, ut apud August.; alii, *ut relevaret*. Colon. vet. editio, *ut nos relevaret*.

^d Ms. Joliensis, cum Aug. tract. in Joan., *eum*. Alii, *eam*.

^e Ms. Joliensis, *non separare naturam*.

^f Ms. Joliensis, *De eo quod Dominus ait, Qui est ex veritate audit vocem meam*.

^g Colon. vet. edit., *Nullus proculdubio præcedentibus meritis salvatur*. Ms. Remig., *Ne ullis proculdubio præcedentibus meritis, gratia non sit gratia*.

^h In ms. Remig., *pro putaretur*, scribitur est.

ⁱ Ms. Remig., *audiet*.

^j Ms. Remig. hic addit, *non ergo se amat, qui ne vivat se amat*, quæ leguntur in Augustini oper. in Joan. Evang. hoc loco; absunt vero ab aliis codicibus nostris.

illum sunt a Patre omnia (Aug. lib. 1 de Trinit. cap. 7, et lib. vii contra serm. Arian. c. 11, n. 9).

CCCLXXXI [*Alias CCCLXXXIX, ante CCCLXXVII.*
^m *Quomodo Filius subjectus erit Patri.*

606 Non est mirum dicere Apostolum, etiam in futuro sæculo Patri Filium subjectum futurum, ubi ait, *Tunc et ipse subjectus erit ei, qui illi subjecit omnia* (I Cor. xv, 28). Quando quidem in Filio forma humana mansura est, qua semper major est Pater. Quamvis non defuerint, qui illam tunc Filii subjectionem ipsius humanæ formæ in divinam substantiam commutationem intelligendam putarunt, tamquam hoc cuique rei subjiatur, quod in eam vertitur et mutatur. Sed intelligi potest, ideo magis dixisse Apostolum, etiam tunc Patri Filium subjectum futurum, ne quis in eo putaret spiritum et corpus humanum conversione aliqua consumendum: *ut sit Deus omnia*, non tantum ⁿ in illius forma hominis, sed in omnibus (Ibid.), quando capitis gloria universum corpus implebit (Aug. l. 1 de Trin. c. 8, lib. cont. serm. Arian. c. 27, et lib. ii cont. Maxim. Arian. c. 18).

CCCLXXXII [*Alias CCCLXXX, ante CCCLXXVIII.*
^o *Quod omnia bona ex Deo.*

Quantacumque bona, quamvis magna, quamvis minima, nisi ex Deo esse non possunt. Quid enim majus in creaturis quam vita intelligens? aut quid minus potest esse quam corpus? Quæ quantumlibet deficiant, et in id tendant ut non sint; tamen aliquid ^p formæ illis remanet, ut quoquo modo sint. Quidquid autem formæ ^q cuiuscumque rei deficienti remanet, ex illa forma est quæ nescit deficere, notusque ipsos rerum deficientium vel proficientium excedere numerorum suorum leges ^r non sinit. Quidquid igitur laudabile advertitur in rerum natura, sive exigua, sive ampla ^s laude dignum iudicetur, ad excellentissimam et ineffabilem laudem referendum est ^t Conditoris (Aug. lib. ii de Lib. Arb. c. 17).

CCCLXXXIII [*Alias CCCLXXXI, ante CCCLXXXIX.*

^u *Quod præscientia Dei neminem peccare compellat.*

Nequidem Deus ad peccandum cogit: prævidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet justus quæ fieri non cogit præsciens?

^k Ms. Remig., *illo diligitur*.

^l Ms. Joliensis, *Quod ad Filium per Filium agat Pater*.

^m Sic ms. Jol., qui addit etiam, *quod ait Apostolus. Alii, De subjectione Filii*.

ⁿ Ms. Jol., *in illa forma hominis*.

^o Ita ms. Jol. Alii vero, *Nihil in quibuscumque creaturis a Creatore inordinatum relinqui*.

^p Codices nostri communiter, *formæ illius*. Ms. Remig. et Editio append. tom. X Aug., *formæ illis*, juxta id quod legitur in libro citato in margine.

^q Ita ms. Jol., *cuiuscumque rei deficientis*. Apud. Aug. hic, *cuiuscumque rei deficienti*.

^r Mss. Remig., *non sinit*.

^s Ita ms. Jol. post August. loco hic notato. Alii, *quod laude dignum*. Præpositione non nihil perturbabatur sensus loci.

^t Ms. Remigianus, *Creatoris*.

^u Ms. Jol., *Quod Deus neminem cogat ad peccandum, licet prævideat peccatum*.

Sicut enim nemo memoria sua cogit facta esse quæ præterierunt, sic Deus præscientia sua non cogit faciendæ quæ futura sunt. Et sicut homo quædam quæ fecit mominit, nec tamen omnia quæ meminit **607** facit; ita Deus omnia quorum ipse auctor est, præscit, nec tamen omnium quæ præscit, ipse auctor est. Quorum autem non est malus auctor, justus est ultor (*Aug. lib. III de Lib. Arb. c. 4*).

CCCLXXXIV [*Alias CCCLXXXII, ante CCCLXXX*].
De cognoscendis creaturis quæ non videntur.

Humana anima naturaliter divinis ex quibus pendet connexa rationibus, cum dicit, ^b Melius fieret hoc quam illud, si verum dicit, et videt, quod dicit, in illis supernis rationibus videt. Credat ergo Deum fecisse quod recto intellectu ab eo faciendum fuisse ^c cognovit; etiam si hoc in rebus factis non videt. Quia etiam si cælum oculis videre non posset, et tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuisse colligeret, credere debuit ^d factum fuisse, quamvis id oculis non viderit. Non enim cogitatione cerneret faciendum fuisse, ^e nisi in his rationibus quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, tam nemo potest vera cogitatione videre, ^f quam non est (*Aug. ibid., c. 5*).

CCCLXXXV [*Alias CCCLXXXIII, ante CCCLXXXI*].
Quo remedio vulnera humana curentur.

Quid tam dignum misericordia quam miser, et quid tam indignum misericordia quam ^b superbus miser? ⁱ Ex quo factum est ut illud Dei Verbum, per quod facta sunt omnia, et quo fruitur omnis angelica beatitudo, usque ad miseriam nostram porrigeret clementiam suam, et Verbum caro fieret, et habitaret in nobis. ^j Sic enim posset panem angelorum homo manducare nondum angelis adæquatus, si panis ipse angelorum hominibus dignaretur æquari. Nec sic descendit ad nos, ut illos desereret; sed simul integer illis, integer nobis; illos intrinsecus pascens per id quod Deus est, ^k nos forinsecus admonens per

^a Apud Augustinum hic, *fecit*. Omnes nostri codices, *facit*.

^b Ita mss. Remig. et Jol. cum edit. append. t. X August. In aliis nostris codicibus, *Melius fieri hoc*; prioribus concinit locus August. in libro ipso de Lib. Arbitrio.

^c Ita mss. Remig. et Jol. et liber Aug. de Lib. Arb. Alii codices nostri, *cognoscit*.

^d Ita mss. Remig. et Jol., juxta textum libri de Lib. Arbitr. Cæteri codices Prosperiani, *factum fuisse*.

^e Sic mss. Remig. et Jol., conformiter libro Augustini citato. Alii autem, *nisi his rationibus in quibus*.

^f Ms. Joliensis, *quam nosse*. Apud August. lib. de Libero Arb., *quam non est verum*.

^g Ms. Joliensis, *Qui digni, et qui indigni misericordia*.

^h Ms. Remigianus, *quam superbi miseri*.

ⁱ Ms. Remig., *Ex eo factum est..... pro quo facta sunt omnia*.

^j Ms. Remig., *Nec enim posset*; Joliensis, *Non enim posset..... nisi panis, etc.*

^k Editiones Duac., Colon. et posteriores, *non forinsecus admonens*.

^l Ms. Joliensis post August. librum hoc loco

id quod nos sumus, ¹ idoneos facit per fidem, quos per speciem pascat æqualiter (*Aug. ibid., c. 10*).

CCCLXXXVI [*Alias CCCLXXXIV, ante CCCLXXXII*].
Quod omne vitium est contra naturam.

Dubium non est, contra naturam esse omne **608** vitium, etiam ejus rei cuius est vitium. Quod propter quoniam in quacumque re non vituperatur nisi vitium, ideo autem vitium est, quia ² contra naturam ejus rei est cuius est vitium, nullius rei recte vituperatur vitium, nisi cuius natura laudatur. Non enim in vitio displicet, nisi quod corrumpit quod in natura placet (*Aug. Ibid.*).

CCCLXXXVII [*Alias CCCLXXXV, ante CCCLXXXIII*].
De poena peccati.

^p Omni peccanti animæ duo sunt pœnalia, ignorantia et difficultas. Ex ignorantia ^q depravat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris, ut erret invitus, et, resistente repugnatione ^r carnalis vinculi, non posse ab illicitis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed pœna damnati (*Aug. ibid., c. 18*).

CCCLXXXVIII [*Al. CCCLXXXVI, ante CCCLXXXIV*].
De varietate remediorum.

Ut ars medicinæ, cum eadem maneat, neque ullo modo ipsa mutetur, mutat tamen præcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo; ita divina providentia, cum sit ipsa omnino incommutabilis, mutabili tamen creaturæ varie subvenit, et, pro diversitate morborum, ^t aliis alia jubet aut vetat: ut a vitio, unde mors incipit, et ab ipsa morte ad naturam suam et essentiam, ea quæ deficiunt, id est, ad nihilum tendunt, reducat et firmet (*Aug. lib. de Vera Rel. c. 17*).

CCCLXXXIX [*Alias CCCLXXXVII, ante CCCLXXXV*].
De primo vitio animæ.

Primum animæ rationalis vitium est voluntas ea faciendi quæ vetat summa et intima veritas. Ita homo de paradiso in hoc sæculum expulsus est, id est, ab

omittit particulam *et*, quæ habetur in reliquis nostris codicibus.

^m Ita ms. Joliensis. Non bene alii, *Nullum naturæ vitium ab auctore esse*.

ⁿ Mss. Remig. et Joliensis, *contra naturam est*: omittuntque hæc, *ejus rei cuius est vitium*, quorum tria postrema verba in omnibus editis Prosperiani duobus uncis inclusa designantur, quasi huic loco addititia. Leguntur tamen in textu ipso Augustini, loco unde hæc sententia est delibata.

^o Ms. Jol., *De ignorantia et difficultate peccantium*.

^p Colon. vet. edit., *Omne peccatum animæ est. Duo sunt pœnalia*.

^q Apud August., *dehonestat*, quod margini inscriptum gerunt Prosperianæ editiones omnes, a Lugdunensi, nec tamen habetur etiam in mss. nostris.

^r Ms. Remig. *carceralis.... non possit*. Colon. vet. editio, *et resistendo repugnationi carnalis vinculi*. Ms. Jol., *impugnatione carnalis vinculi*.

^s Ms. Joliensis, *De diversitate præceptorum*, Ms. Joliensis, *varietate*.

^t In Augustino, *alias alia jubet*: pauci ex nostris, *alii alia*.

^u Sic ms. Jol. Alii, *De prima hominis prævaricatione*.

æternis ad temporalia, a copiosis ad egena, a firmitate ad infirma. Non ergo a bono substantiali ad malum substantiale, quia nulla substantia malum est; sed a bono æterno ad bonum temporale; a bono spiritali ad bonum carnale; a bono intelligibili ad bonum sensibile; a bono summo ad bonum infimum. Est igitur quoddam bonum, quod si diligit anima **609** rationalis, peccat; quia infra illam ordinatum est. Quare ipsum peccatum malum est, non ea substantia quæ peccando diligitur (*Aug. lib. de Vera Rel. c. 20*).

CCCXC [*Alias CCCLXXXVIII, ante CCCLXXXVI*].
^a *De lege omnium artium veritate.*

Lex omnium artium cum sit omnino incommutabilis, mens vero humana, cui talem legem videre concessum est, mutabilitatem pati possit erroris, satis apparet, supra mentem nostram esse legem, quæ veritas dicitur. Nec jam illud ambigendum est, incommutabilem naturam, quæ supra animam rationalem sit, Deum esse; et ibi esse primam vitam, et primam essentiam, ubi est prima sapientia. Nam hæc est illa incommutabilis veritas, quæ lex omnium artium recte dicitur, et ars omnipotentis artificis. ^b Itaque cum se anima sentiat nec corporum speciem, que judicare secundum se ipsam: simul oportet ^c agnoscat, præstare suam naturam ei naturæ, de qua judicat; præstare autem sibi eam naturam, secundum quam judicat, et de qua judicare nullo modo potest (*Aug., ibid., c. 30 et 31*).

^a *Alias editi, De magistra, etc. Ms. Jol., De lege omnium artium quæ est veritas.*

^b *Ms. Joliensis, A qua cum se.*

^c *Ms. Joliensis post August. librum de Vera Relig., agnoscat: alii cognoscat.*

^d *Ms. Joliensis, De auctoritate et ratione discendi.*

^e *Hæc postrema sententia abest a mss. Remigiano et Joliensi.*

^f *Editio vetus Colon., Divitiis, floribus, et majo-*

A CCCXCI [*Alias CCCLXXXIX, ante CCCLXXXVII*].
^a *Quo incitetur cor ad discendum.*

Ad discendum necessario dupliciter ducimur, auctoritate atque ratione. Tempore auctoritas, **610** re autem ratio prior est. Aliud est enim quod in agendo antepositur, aliud quod pluris in appetendo æstimatur. Quia ergo et principium sapientiæ timor Domini est (*Prov. 1, 7*), et per humilitatem ad sublimem gradus est; incedat humana ignorantia per fidem ut mereatur fides videre quod credit (*Aug. lib. II de Ordine c. 9*).

CCCXCH [*Alias CCCXC, ante CCCLXXXVIII*]. • *De divitiis, etc., non superbiendum.*

^f *Divitiis flores, et majorum nobilitate te jactas, et exultas de patria, et pulchritudine corporis, et honoribus qui tibi ab hominibus deferuntur: respice te ipsum, quia mortalis es, et quia terra es, et in terram ibis. Circumspice eos qui ante te similibus splendoribus fulsere. Ubi sunt quos ambiebant civium potentatus? Ubi insuperabiles imperatores? ubi qui conventus disponebant, et festa? ubi equorum splendidi & invectores? exercituum duces, satrapæ, tyranni? ^h non omnia pulvis? non omnia favillæ? non in paucis ossibus eorum vitæ memoria est? Respice sepulcra, et vide quis servus, quis dominus, quis pauper, quis dives. Discerne, si potes, vincetum a rege, fortem a debili, pulchrum a deformi. ⁱ Memor itaque naturæ, non extollaris aliquando. Memor autem eris si te ipsum respexeris.*

C rum, etc.

^g *Editio omnes post Colon. vet. in margine scriptum ferunt, alias nutritores.*

^h *Editio vetus Coloniensis, Nunc omnia pulvis: nunc omnia favillæ: nunc in paucis versibus eorum vitæ memoria est.*

ⁱ *Editio Coloniensis vetus, Memor sis itaque; ne extollaris aliquando.*

ADMONITIO

IN S. PROSPERI EX SENTENTIIS S. AUGUSTINI EPIGRAMMATUM LIBRUM.

Epigrammata sex supra centum, quorum singulis argumentum ex selectis inter Augustini sententias præponitur, vel ex eo solo Prosperi esse judicarentur. Sed in tota illorum serie ita gratiæ divinæ dogmatibus aut explicandis aut defendendis intentus est Noster, adeoque pristinis conceptibus retractandis assuefactus, ut ex omnibus operæ lineis sese proderet inter millenos internoscendum, etsi omnes usquequaque mss. codices, omnesque editiones, et ætates talem non præferrent. *Hoc totidem verbis de isto opere judicium pronuntiat Josephus Antelmius, de quo tam sæpe mentio, dissert. 9, quæ est de poetice sancti Prosperi, inter Dissertationes Criticas in opera SS. PP. Leonis et Prosperi.*

Quo autem consilio, quove cum fructu id tentaverit, facile judicabit lector æquus et prudens: cum intelliget id unum intendisse virum in omnibus suæ aliorumque ædificationi intentum, ut scilicet præcipuæ sententiarum superiori libro editarum partes, non tantum venæ poeticæ exercendæ utiliter assumerentur, verum etiam ut ex tali scribendi genere eadem et tenacius animo inhærent, et suavius memoriæ commendarentur, ab his maxime quibus cordi est Carminum elegantia; quorum acumen et virtus hominum mentes tangit fortius, corda quoque efficacius afficit, nativæ suavitati utilitatem veram et duraturam adjungens, quæ re nihil ad informandos mores utilius, juxta illud poetæ:

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.

Vel potius, cum in usum spiritalis sapientiæ edocendæ poesis assumitur, id sibi eo nomine merito usurpat quod Sap. VIII, 8, dicitur de ipsa sapientia, Sobrietatem et prudentiam docet, et justitiam et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus. Et infra, Non habet amaritudinem conversatio illius (sapientiæ), sed lætitiâ et gaudium. Et adhuc inferius, Immortalitas est in cognatione sapientiæ, et in amicitia illius deletatio bona. Quæ omnia soli illi sapientiæ, quæ in sanctorum operibus elucet, vere conveniunt.